

— दिगो समाधान —

DURABLE SOLUTIONS

सिकाइ र सफलता

कन्सोर्टिएम

CSIC
आत्मनिर्भर केन्द्र

प्राविधिक साभेदार

SWN
Scott Wilson Nepal

दातृ निकाय

दिगो समाधान सिकाइ र सफलता

(दिगो समाधान परियोजनाका माध्यमबाट हासिल उपलब्धि, सिकाइ र चुनौतीहरू)

संयोजन : गोपालकृष्ण बस्नेत/विश्वास नेपाली

सम्पादन : रघुनाथ लामिछाने/पत्रकार

सल्लाह र समीक्षा: जगत बस्नेत/जगत देउजा/सजना श्रेष्ठ

तस्वीरहरू : आत्मनिर्भर केन्द्र/पिपुल इन नीड/स्कट विल्सन नेपाल

ग्राफिक डिजाइन : बिक्रम चन्द्र मजुमदार

चित्र : युवक श्रेष्ठ

प्रकाशन मिति : साउन, २०७७

छापिएको प्रति : ५००

Disclaimer

'This material has been funded by UK aid from the UK government; however, the views expressed do not necessarily reflect the UK government's official policies.

'यो सामग्री बेलायत सरकारको बेलायत सहायता नियोगको आर्थिक सहयोगमा प्रकाशन गरिएको छ। यद्यपी यस सामग्रीमा व्यक्त बिचारहरूले बेलायत सरकारको आधिकारिक नीतिलाई प्रतिबिम्बित गर्दैन।

— दिगो समाधान —

DURABLE SOLUTIONS

सिकाइ र सफलता

समावेशी पुनर्निर्माणमा दिगो समाधान

नेपाल विभिन्न भौगोलिक, जलवायुजन्य तथा जैविक प्रकोपहरूको जोखिममा रहेको देश हो। बहुप्रकोप जोखिम रहेका देशमध्ये नेपाल २० औं स्थानमा पर्छ। नेपालले भोगिरहेका मुख्य प्रकोपमा भूकम्प, बाढी, पहिरो, खडेरी, चट्याङ, हिमपहिरो, शीतलहर, आगलागीलगायत पर्छन्।

नेपालको अर्थतन्त्रमा विपद्का कारण बर्सेनि अरबौं घाटा भइरहेको छ। विपद्बाट आर्थिक नोक्सानी भन्दा बढी त्यस्को पीडा भोग्नेहरू तनाव, असुरक्षा, दुःखीपन, एक्लोपन जस्ता मनोवैज्ञानिक असरहरूबाट पीडित हुन पुग्छन्। विपद्का कारणबाट सामाजिक संरचना बिथोल्ने, जीवनस्तर खस्कने, परम्परागत सामाजिक अवस्थामा ह्रास, लैङ्गिक तथा घरेलु हिंसा, बसाइँ सराई जस्ता समस्या निम्तन्छन्।

२०७२ सालको भूकम्पका कारण धेरै मानिसहरू आफ्नो थातथलोबाट विस्थापित भए। विस्थापितहरू सार्वजनिक वा अरूको जग्गामा बसोबास गरिरहेकाले सुरुमै आवास अनुदान पाउन सकेनन्। यही समस्या भूमिहीनहरूले पनि भोग्नुपर्थो। यो सवाललाई सम्बोधन गर्न भूकम्पका कारण प्रभावित भूमिहीन र जोखिमका लाभग्राहीहरूलाई पुनर्वास गराउने कार्यमा राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणलाई सहयोग गर्ने उद्देश्यका साथ दिगो समाधान परियोजना सुरु गरिएको छ। यू के एडको आर्थिक सहयोगमा सञ्चालन भएको दिगो समाधान परियोजनाको पहिलो चरणको अर्वाधि १, जनवरी २०१७ देखि १५ फेब्रुअरी २०१८ सम्म थियो। जसको साभेदारमा अक्सफाम, पिपुल इन नीड, लुमन्ती र सामुदायिक आत्मनिर्भर सेवा केन्द्र थिए।

त्यस्तै, दोस्रो चरण फेब्रुअरी २०१८ देखि सुरु भई अगष्ट २०२० मा समाप्त हुँदैछ। परियोजनाको कन्सोर्टिएम पार्टनरमा पिपुल इन नीड र सामुदायिक आत्मनिर्भर सेवा केन्द्र रहेका छन्। यसको प्राविधिक साभेदार स्कट विल्सन नेपाल हो। परियोजनाले भूकम्प प्रभावित विस्थापित र भूमिहीन परिवारका लागि आवास निर्माण गर्न सुरक्षित घडेरी जग्गा व्यवस्थापनमा सहयोग तथा सहजीकरण गरेको छ।

नीतिगत तहमा देखिएका समस्या समाधान गर्न र नीतिगत निर्णय गर्न/गराउनका लागि राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणमा नै परामर्श बैठकहरू गर्ने, प्राधिकरणका प्रमुख कार्यकारी अधिकृतलगायत सदस्यहरूलाई सुभावहरू पेस गर्ने, फिल्ड भ्रमण गराइ समस्याहरू अवगत गराउने आदि कार्य भएको छ। जसबाट विस्थापित र भूमिहीन परिवारको पुनर्निर्माण, पुनर्वास र पुनर्स्थापनाका लागि सहज हुने गरी नीतिगत सुधारका कार्यहरू भएका छन्।

परियोजना अवधिमा २२ जिल्लामा विस्थापित परिवार पहिचान भएका भए तापनि २० जिल्लाका २५७१ विस्थापित परिवारका लागि मात्र जग्गा व्यवस्थापन भएको छ। जग्गा खरिद गर्नेमध्ये १८४४ परिवारले श्रीमान्/श्रीमतीको नाममा संयुक्त जग्गाधनी पूर्जा बनाएका छन्। उनीहरूले ७४.४८ हेक्टर जमिन खरिद गरेका छन्। विस्थापित परिवारको जग्गा खरिद प्रक्रियाका लागि राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणले ४३ करोड ६५ लाख ४३ हजार ६ सय ७५ रुपियाँ भुक्तानी गरेको छ। जग्गा खरिद गरिएका २५७१ विस्थापितमध्ये १२७६ परिवारले पुनर्निर्माण प्राधिकरणसँग तेस्रो किस्ताबापतको रकमसमेत भुक्तानी लिई घर निर्माण सम्पन्न गरेका छन्।

भूकम्प प्रभावित १३४७ भूमिहीन परिवारले नयाँ ठाउँमा जग्गा खरिद गरी स्थानान्तरण हुने भन्दै निवेदन पेश गरेका थिए। यीमध्ये हालसम्म परियोजनाको सहजीकरणमा ७०१ परिवारको जग्गा व्यवस्थापन

भएको छ । उनीहरूले ३०.५१ हेक्टर जमिन खरिद गरेका छन् । भूमिहीन परिवारका लागि घडेरी व्यवस्थापन प्रयोजनका लागि १३ करोड ७० हजार रुपियाँ राष्ट्रिय पुर्ननिर्माण प्राधिकरणबाट अनुदान प्राप्त भएको छ ।

परियोजनाको सहजीकरणमा ८ जिल्लाको २० स्थानीय तहको २६ स्थानमा एकीकृत बस्ती विकास प्रक्रिया अघि बढेको छ । यी एकीकृत बस्तीमा ७६४ परिवारका २ हजार ८ सय ९० जना बसोबास गर्दैछन् । २६ ठाउँको बस्ती विकासका लागि १७.८१ हेक्टर जमिन घडेरी र भौतिक पूर्वाधार निर्माण गर्नका लागि व्यवस्थापन भएको छ । हालसम्म ९ स्थानमा घर निर्माण कार्य सम्पन्न भइसकेको छ । यस्तो ठाउँमा सङ्घ/संस्थाको सहयोगमा घर निर्माण कार्य सकिएको हो ।

विस्थापीत एवं भूमिहीनका लागि आवश्यक जग्गा व्यवस्थापनको अतिरिक्त नीतिगत तह र सोको कार्यान्वयनमा भएका प्रगति उल्लेखनीय छन् । यस परियोजनाबाट हासिल भएका सिकाइ आगामी दिनमा उपयोगी हुने देखिन्छ । साथै हरेक स्थानीय तहले भूउपयोग योजना बनाइ जोखिम क्षेत्र पहिचान गरी जोखिम क्षेत्रका परिवारहरूलाई शिघ्र स्थानान्तरण गर्न जरुरी छ । विपद्को समयमा उपयोग गर्न आवश्यक सामुदायिक तथा खुला क्षेत्रको विकास पनि अनिवार्य कार्य हो ।

बिषयसूची

भाग १

भूकम्प, विस्थापन र भूमिविहीनता.... ७
भूकम्पको असर.... ८

भाग २

दिगो समाधानका प्रयास.... १३
दिगो समाधान १४
दिगो समाधानको प्राविधिक पाटो.... २९
दिगो समाधानमा उनको सुरक्षा.... ३३

भाग ३

दिगो समाधानका प्रमुख उपलब्धिहरू.... ३७
घडेरी प्राप्तिमा सहजीकरण.... ४०
भूमिहीन परिवारको जग्गा व्यवस्थापनमा सहजीकरण.... ४३
एकीकृत बसोबासका लागि प्रयास.... ४४
घटना अध्ययन.... ४८

भाग ४

यात्रा संस्मरण, अनुभूति, लेख, परिवर्तनका कथा.... ५५

भाग ५

सिकाइ, चुनौती र असल अभ्यास.... ८२

भूकम्प, विस्थापन र
भूमिविहीनता

भूकम्पको असर

नेपाल विभिन्न भौगोलिक, जलवायुजन्य तथा जैविक प्रकोपहरूको जोखिममा रहेको देश हो । बहुप्रकोप जोखिम रहेका देशमध्ये नेपाल २० औँ स्थानमा पर्छ *। नेपालले भोगिरहेका मुख्य प्रकोपमा भूकम्प, बाढी, पहिरो, खडेरी, चट्याङ, हिमपहिरो, शीतलहर, आगलागी लगायत पर्छन् ।

२०७२ साल वैशाख १२ गते गोरखाको बारपाक केन्द्रबिन्दु बनाएर बिहान ११:५६ बजे ७.६ रेक्टर स्केलको भूकम्प आएको थियो । यस्तै वैशाख २९ र यसपछि विभिन्न समयमा भूकम्पका सयौँ पराकम्प निरन्तर महसुस गरिएको थियो ।

भूकम्पका कारण देशका ३२ जिल्लाहरू धेरै प्रभावित भए । तीमध्ये पनि १४ जिल्ला अति प्रभावित भए । १४ जिल्लामा ८,७९० जनाको मृत्यु भएको थियो । मृत्यु हुनेमध्ये ५६ प्रतिशत महिला र ४४ प्रतिशत पुरुष थिए । कुल मृतकमध्ये ९८.७ प्रतिशत मानिसको मृत्यु १४ अति प्रभावित जिल्लामा भएको थियो । १९५ जना बेपत्ता भए । भूकम्पमा परी ८० विदेशी नागरिकले पनि ज्यान गुमाएका थिए ।

भूकम्पबाट २२,३०० जना गम्भीर घाइते भएका थिए । यसरी घाइते हुनेमध्ये सबैभन्दा बढी ७,९५० जना काठमाडौँका थिए । प्रभावित जिल्लामा ८ लाख २७ हजार २ सय ५५ घर पूर्णतः क्षति भए । ७५ हजार ४४५ घरमा आंशिक क्षति हुन पुग्यो । यति धेरै क्षति हुनुको मूल कारण कमजोर बनावट भएको अध्ययनले देखाएको छ ।

भूकम्पबाट ५,००३ विद्यालय, ४६२ स्वास्थ्य संस्था, ३४४ नेपाली सेनाका भवन, १९५ प्रहरी कार्यालय, १३४ सशस्त्र प्रहरी बल कार्यालय, १३० सांस्कृतिक सम्पदा, १४७ नगरपालिकाका वडा कार्यालय, १७८ गाविस भवन, ६७ इलाका हुलाक कार्यालय, १७ नगरपालिका कार्यालय, १३ जिविस भवन र १८ जिल्ला हुलाक कार्यालय तथा हुलाक प्रशिक्षण केन्द्र पूर्णरूपमा क्षति हुन पुगेका थिए ।

त्यस्तै ४,०८३ विद्यालय, ७६५ स्वास्थ्य संस्था, ७३५ नेपाली सेनाका भवन, ६९८ प्रहरी कार्यालय, ४१७ सशस्त्र प्रहरी बल कार्यालय, ६२० सांस्कृतिक सम्पदा, १७३ नगरपालिकाका वडा कार्यालय, १३२ गाविस भवन, ३९ नगरपालिका कार्यालय र २२ जिविस भवन आंशिकरूपमा क्षति भएका थिए । त्यसबाहेक स्थानीयस्तरका कृषि, पशु सेवा केन्द्रलगायत २६८७ सार्वजनिक संरचना पूर्णरूपमा र ३,७७६ सार्वजनिक संरचना आंशिकरूपमा क्षति हुन पुगेका विभिन्न प्रतिवेदनमा उल्लेख छन् ।

अति प्रभावित जिल्लामा रहेका ११,२८८ खानेपानी योजनामध्ये १,५७० योजनामा पूर्ण क्षति र ३,६६३ मा आंशिक क्षति हुन गएको थियो । भूकम्पका कारण जमिनमा ठूला ठूला चिरा पर्न गई सुक्खा पहिरो जानाले धेरै बस्तीहरू विस्थापित भएका थिए र छन् ।

भूकम्पबाट ८८१ अर्ब रुपियाँ बराबर क्षति हुन पुगेको थियो । भूकम्पले कृषि क्षेत्रमा पनि ठूलो क्षति पुऱ्याउनुका साथै कृषियोग्य जमिन, कृषिका भौतिक पूर्वाधार, प्लास्टिकका शीतघर, गोठ, कृषि औजार तथा मेसिन, कृषि उद्योग, कार्यालय भवन, प्रयोगशाला जस्ता क्षेत्रमा असर गरेको थियो । (स्रोत nra.gov.np* यूएनडिपी, विसिपिआर २०११)

भूकम्प प्रभावित घर र निजी आवास पुनर्निर्माणका लाभग्राही
तालिका नं. १

जिल्ला	सर्वेक्षण भएका घर	पुनर्निर्माण लाभग्राही	प्रबलीकरण लाभग्राही
गोरखा	७८०७४	६६९७७	२३६२
धादिङ	८९१२१	७९६५१	२३५९
रसुवा	१२६४४	१२७९८	२३७८
नुवाकोट	७७१४८	७७४६२	२३७३
मकवानपुर	८५१८८	३४७१०	४१५०
काठमाडौँ	५११३१	४८२००	२३६५
भक्तपुर	३०१७४	२८५५०	२३५६
ललितपुर	३३०९३	२८८८४	२३६८
काभ्रे	९८०१९	७८६८६	२३६६
सिन्धुपाल्चोक	८३५८९	९०२४२	३७६
दोलखा	६०६३९	७०८२१	२३६१
रामेछाप	५८६२३	५०१६६	२३७७
सिन्धुली	६८७५२	३८६२३	२३८०
ओखलढुङ्गा	३९३५२	२२५२३	२३७४
सोलुखुम्बु	१७४६०	१२४४४	२३८२
सङ्खुवासभा	५१६९	२०७५	२३७९
खोटाङ	१२८९९	९३१७	२३६७
भोजपुर	९३७९	६३६६	२३५७
धनकुटा	४५६१	३२८८	२३६०
चितवन	१५०८५	७८६६	५९३

नवलपरासी पूर्व	९८४	८७६	२३७२
नवलपरासी पश्चिम			
तनहुँ	२५०७६	१४४०७	४६६
लमजुङ	२२३५८	१४६७४	२३६९
पाल्पा	१०७२७	४९३६	२३७५
स्याङ्जा	१६१११	९२०८	२३८३
कास्की	११०७४	६३७१	२३६४
पर्वत	१०९४०	५५५९	२३७६
म्याग्दी	१४१३	९८१	२३७१
बाग्लुङ	३८४७	२५०५	२३५५
गुल्मी	७०५०	४४९२	२३६३
अर्घाखाँची	१६४८	११९३	२३४५
जम्मा	१०४९३२८	८३४८५१	६९५२२

स्रोत : राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणको वेबसाइट (nra.gov.np) २०७७/०४/३०

भूकम्प र विस्थापित समुदाय

भूकम्पका कारण साविक भूगोल खल्बलियो र विभिन्न स्थानमा पहिरो गयो । जसबाट धेरै परिवार विस्थापित भए । उनीहरूको पुरानो थातथलोमा पुनः घर बनाइ बस्न नमिल्ने भयो । भूकम्प प्रभावित २२ जिल्लाका १०० गाउँपालिकाका विभिन्न ठाउँमा साविक बस्तीमा क्षति भएको कारण उनीहरूलाई सो स्थानबाट स्थानान्तरण गर्नुपर्ने अवस्था आयो । विभिन्न समयमा भएका भौगर्भिक अध्ययन प्रतिवेदनअनुसार यी जिल्लाका ४०८५ घर विस्थापित सूचीमा परेका छन् । यसरी आन्तरिकरूपमा विस्थापित परिवारलाई राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणले जोखियमुक्त क्षेत्रका बस्तीका घरधुरी नामकरण गरेको छ । उनीहरूको व्यवस्थापनका लागि पुनर्निर्माण प्राधिकरणले जोखियमुक्त बस्ती स्थानान्तरण तथा पुनर्स्थापनासम्बन्धी कार्यविधि, २०७३ ल्याई प्रक्रिया सरलीकृत गरेको थियो ।

जोखियमुक्त बस्तीका घर स्थानान्तरणको सवाल पुनर्निर्माण कार्यमा जटिल बन्यो । धेरै ठाउँमा विस्थापित भएका साविक स्थान नजिकै सुरक्षित जग्गा उपलब्ध हुन सकेन । जसका कारण भूकम्प गएलगत्तैदेखि कतिपय परिवार टाढा टाढासम्म गई अस्थायी टहरा निर्माण गरी लामो समय विस्थापित बस्तीमा बसोबास गर्नुपरेको थियो ।

विस्थापित समुदाय तथा परिवारका लागि स्थानान्तरणको प्रक्रियामा विभिन्न सवाल देखिएका थिए । सुरक्षित जग्गा पाउन कठिन भयो । कतै पाइहालिए पनि राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणले उपलब्ध गराएको घडैरी खरिदबापतको अनुदान पर्याप्त नहुने स्थिति बन्यो । बसोबास गरेको स्थानभन्दा टाढा अस्थायीरूपमा बसोबास गर्नुपर्दा तथा स्थानान्तरित हुँदा पनि उनीहरूको जीविकोपार्जनमा समस्या

हुन्थ्यो । रोजगारीका अवसर कम थिए । यसरी विस्थापित भएकामध्ये पनि कतिपय परिवार भूकम्पका कारण घाइते तथा शारीरिकरूपमा अस्वस्थ थिए । ज्येष्ठ नागरिक, एकल महिला, एकल पुरुषका लागि दैनिकी एवं जीविकामा समस्या थियो । विस्थापित अधिकांश गरिब तथा साना किसान परिवार भएकाले घडेरी खरिदका लागि आफ्नै स्वलगानी गर्न सम्भव थिएन ।

भूकम्पलगत्तै विस्थापित भई बस्नेहरूको विवरण

तालिका नं. २

स्रोत : दिगो समाधान सर्वेक्षण, २०७४

भूकम्प र भूमिविहीनता

भूकम्पका कारण भूमिहीन परिवार नराम्ररी प्रभावित भए । दिगो समाधान परियोजनाले सङ्कलन गरेको विवरणअनुसार ३२ जिल्ला मध्ये २५ जिल्लामा १२,८९६ भूमिहीन परिवार भूकम्पबाट प्रभावित भएका पाइयो । यी सबै भूकम्पपीडित निजी आवास निर्माण अनुदानको लाभग्राही सूचीमा परेका घर विवरण हुन् । यस्तो भूमिविहीनता भएका परिवारका लागि जग्गासँग सम्बन्धित समस्या भएका कारण उनीहरूको पुनर्निर्माणका लागि पाउने निजी आवास निर्माणको अनुदान लिन समस्या भएको थियो । यस्तो समस्यामा परेका घरका लागि सरकारले जग्गा खरिद गर्न अनुदान दिने तथा बसोबास गर्दै आएको साविक ठाउँमै बसोबास गर्ने हो भने पनि अनुदान दिने नीति अवलम्बन गरेको थियो ।

वर्षौंदेखि सार्वजनिक जग्गा, सरकारी जग्गा, सामुदायिक वन तथा निकुञ्ज क्षेत्रको ऐलानी तथा मध्यवर्ती क्षेत्र र अन्य व्यक्तिको जग्गामा बसोबास गर्दै आएका भूमिहीन परिवारलाई पुनर्निर्माण प्राधिकरणबाट निजी आवास अनुदानबापतको रकम लिएर घर बनाउन समस्या परेको थियो ।

भूकम्पपीडित भूमिहीन परिवारको विवरण

तालिका नं. : ३

जिल्ला	जम्मा घर	स्थानान्तरण हुन चाहने घर	साविक ठाउँमै बस्न इच्छुक घर
गोरखा	२७९	२३५	४४
धादिङ	१४६	९१	५५
तनहुँ	३२६	१६	३१०
नुवाकोट	२८३	२६६	१७
सिन्धुपाल्चोक	२०२	१७७	२५
काभ्रेपलान्चोक	३२०	१३९	१८१
सिन्धुली	३९२८	२४	३९०४
दोलखा	१५	१२	३
मकवानपुर	५४७२	१७२	५३००
ललितपुर	३४३	३४	३०९
चितवन	१४०८	१८	१३९०
गुल्मी	६	६	०
कास्की	२२	११	११
लमजुङ	२०	२०	०
पाल्पा	२	२	०
स्याङ्जा	७	७	०
म्याग्दी	१	१	०
रसुवा	३१	३१	०
सोलुखुम्बु	२०	२०	०
रामेछाप	२२	२२	०
संखुवासभा	१७	१७	०
काठमाडौँ	१	१	०
ओखलढुङ्गा	१७	१७	०
खोटाङ	३	३	०
भोजपुर	५	५	०
जम्मा	१२,८९६	१,३४७	११,५४९

स्रोत : दिगो समाधान डाटाबेस, २०७७/०४/३०

दिगो समाधानका प्रयास

दिगो समाधान

भूकम्प र यसको असरबाट गएको पहिरोका कारण जोखिमयुक्त क्षेत्रमा परेका सम्भावित जोखिमयुक्त क्षेत्रका र भूमिहीन घर परिवारका लागि आवास पुनर्निर्माण गर्न घडेरी खरिद र आवास निर्माण कार्यमा राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणलाई सघाउने उद्देश्यले दिगो समाधान परियोजना सञ्चालन गरिएको थियो ।

दिगो समाधान परियोजना पहिलो चरण १, जनवरी २०१७ देखि १५ फेब्रुअरी २०१८ सम्म सञ्चालन भएको थियो । यूके एडको आर्थिक सहयोगमा अक्सफामले संयोजन गरेको यस चरणमा पिपुल इन नीड (पिन), आवासका लागि सहयोग लुमन्ती र सामुदायिक आत्मनिर्भर सेवा केन्द्र साभेदार थिए ।

दिगो समाधान परियोजना दोस्रो चरण फेब्रुअरी २०१८ देखि सुरु भई अगस्ट २०२० सम्म सञ्चालन भएको हो । कन्सोर्टिएम पार्टनरमा पिपुल इन नीड र सामुदायिक आत्मनिर्भर सेवा केन्द्र थिए भने प्राविधिक साभेदारमा स्कट विल्सन नेपाल थियो ।

दिगो समाधान परियोजना राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणसँगको समन्वय र साभेदारीमा सञ्चालन भएको हो । परियोजना कार्यान्वयनका लागि विस्थापित र भूमिहीनको सङ्ख्याका आधारमा ५ स्थान गोरखा, रसुवा, सिन्धुपाल्चोक, सिन्धुली र मकवानपुरमा परियोजना कार्यालय राखिएको थियो । सोहीअनुसार जनशक्ति राखी जिल्लामा रहेको राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणको संरचना जिल्ला आयोजना कार्यान्वयन एकाइहरूसँग समन्वय र सहकार्यमा परियोजना कार्यान्वयन गरिएको थियो ।

१४

घडेरी खरिदका लागि सहजीकरण

भूकम्प प्रभावित २२ जिल्लामा जोखिमयुक्त क्षेत्रमा परेका (विस्थापित) परिवार र २५ जिल्लाका भूमिहीन भूकम्प प्रभावित परिवारका लागि घडेरी व्यवस्थापनमा सहयोग तथा सहजीकरण गरिएको थियो ।

जिल्लामा रहेका राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरण, नापी, मालपोत लगायतका सरकारी कार्यालयहरूसँग समन्वय गरी यस्तो समस्यामा परेका परिवारलाई घडेरी व्यवस्थापनमा सहयोग गरेको छ ।

राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणले विस्थापित परिवारलाई स्थानान्तरण लाभग्राही कायम गरी घडेरी खरिदका लागि २ लाख रुपियाँ अनुदान दिने नीति लिएको छ । सोही अनुदान रकमले स्थानान्तरणका लाभग्राहीले घडेरी खरिद गरेका हुन् । भूमिहीन तथा विस्थापित परिवारका लागि एकै किसिमले घडेरी खरिदका लागि २ लाख रुपियाँ नै दिने प्राधिकरणको नीति थियो । यस प्रक्रियाबाट विस्थापित परिवारका २,५७१ र भूमिहीन परिवारका ७०१ परिवारलाई घडेरी व्यवस्थापनमा सहयोग पुगेको छ ।

घडेरी प्राप्तिमा अपनाइएका प्रक्रिया

- लाभग्राहीको पहिचानका लागि विस्थापित बसेको बस्ती र जोखिमयुक्त भनिएको क्षेत्रको विवरण सङ्कलन ।
- जोखिमयुक्त क्षेत्र भनि सिफारिस भएका तथा विस्थापित भई बसेका घरको साविक स्थानको भौगर्भिक अध्ययनमा सहजीकरण ।
- स्थानीय तहबाट लाभग्राही सूची कायम गराउनका लागि सिफारिसपत्रका लागि सहजीकरण ।
- लाभग्राही सूची कायम भई आएका लाभग्राहीलाई घरदेलोमा पुगी स्थानान्तरणका लागि पाउने अनुदान र लिने प्रक्रियाबारे जानकारी तथा समूहगतरूपमा अभिमुखीकरण ।
- स्थानान्तरणका लाभग्राहीलाई सुरक्षित स्थानमा पुर्वास गराउनका लागि जग्गा खोजी गर्ने कार्यमा समन्वय तथा सहजीकरण ।
- जग्गा उपलब्ध हुने सुनिश्चित भएपछि लाभग्राहीको पुनः नागरिकता, घरधुरी सर्वेक्षणको निस्सा कार्ड, भूकम्पपीडित परिचयपत्र, वडाको सिफारिस र गाउँपालिकाको सिफारिसपत्र तयार गरी राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणले तोकेको निवेदन फाराम भर्ने र जिल्ला आयोजना कार्यान्वयन एकाइ, अनुदान व्यवस्थापन तथा स्थानीय पूर्वाधार कार्यालयमा दर्ताका लागि सहजीकरण ।
- निवेदन पेश भइसकेपछि उक्त लाभग्राहीको नेपालभर जग्गा छ वा छैन भन्ने विषयमा स्थानीय तहको सिफारिसपत्र र मालपोत कार्यालयमा पनि तीन पुस्ते विवरण जाँच । मालपोत कार्यालयमा यस्तो जाँचका लागि सहयोग र जग्गा कहाँ कतै नभएको भए पत्र तयार गरी पुनर्निर्माण प्राधिकरणमा पेश गर्न सहजीकरण ।
- जग्गा धनीको कागजात सङ्कलन, कित्ताअनुसार कागजात तयार । जग्गा धनीको तर्फबाट बिक्री गर्ने जग्गा सुरक्षित छ र भोगचलनमा विवाद छैन भन्ने ब्यहोराको वडा र गाउँपालिकाको सिफारिसपत्रका लागि सहजीकरण ।
- नापी कार्यालयमा गइ खरिद र बिक्री हुने जग्गाको कित्ता रोक्का छ वा छैन भन्ने एकीन साथै नक्सा उतारमा सहजीकरण ।
- उक्त जग्गा उपयुक्त छ वा छैन, बसोबासका लागि खरिद गर्न योग्य छ वा छैन भन्ने विषयमा पुनर्निर्माण प्राधिकरण, जिल्लास्थित कार्यालयको कार्यालय प्रमुख तथा कर्मचारीहरू, अलिक ठूला ठूला समूहमा बसोबासका लागि खरिद गर्नुपर्ने भएमा केन्द्रीय कार्यालयसँग समेत समन्वय गरी फिल्डमा नापी तथा भूभर्गीवद्हरूको भ्रमण गराउनका लागि व्यवस्थापन तथा सहजीकरण ।

- नक्सा उतार गरिसकेपछि पुनः जिल्ला आयोजना कार्यान्वयन एकाइबाट नापी कार्यालयलाई फिल्ड रेखाङ्कनका लागि पत्र तयार गरी दर्ता गराउने र नापी कर्मचारी फिल्डमा लगी जग्गा नापी गर्ने कार्यमा सहजीकरण ।
- जग्गा नापी भइसकेपछि लाभग्राहीलाई जिल्ला सदरमुकाम स्थित मालपोत कार्यालयमा लगी जग्गा रजिस्ट्रेसन पास गराउने र जग्गा खरिद सकिएपछि पुनर्निर्माण प्राधिकरण कार्यालयमा लगी जग्गा धनीलाई उक्त जग्गा बिक्रीबापतको रकम भुक्तानी गराउने कार्यमा सहजीकरण ।
- जग्गा रजिस्ट्रेसन प्रक्रिया सकिएपछि तयार भएको लालपुर्जा लाभग्राही परिवारलाई हस्तान्तरण ।

साविककै स्थानमा घर बनाउनका लागि हाम्रो प्रयास

मूलतः मकवानपुर, सिन्धुली र चितवन जिल्लाका भूकम्प प्रभावित भूमिहीन आफू बसेको ठाउँ छाडेर अन्यत्र गई घर बनाउन तयार भएनन् । उनीहरूको घर भत्किएको ठाउँमा ऐलानी जमिन धेरथोर कृषिका लागि पनि थियो । यसो हुँदा अन्यत्र घडेरी मात्र लिएर घर बनाउँदा उनीहरूको जीविकोपार्जन सड्कटमा पर्थ्यो । यस कारण उनीहरू अनुदान नपाए अस्थायी टहरामा बस्ने तर बसिरहेको ठाउँ नछाड्ने निधोमा थिए । यो उनीहरूको बाध्यता थियो । यही तथ्यलाई मनन गरेर नेपाल सरकार मन्त्रपरिषद्को २०७५ माघ २१ को बैठकले पारित गरेको भूकम्पबाट प्रभावित निजी आवास पुनर्निर्माण अनुदान वितरण कार्यविधिमा दोस्रो संशोधन भयो ।

संशोधित कार्यविधिको दफा ६ को बुँदा १० को 'ग' मा लाभग्राहीको सूचीमा परेका भूमिहीन भूकम्पपीडितहरूले पराम्परादेखि भोग गर्दै आएको साविकको स्थानमानै निजी आवास पुनर्निर्माण गर्न चाहेको अवस्थामा घर बनाउन अनुदान दिने व्यवस्था छ । जसका लागि घरबासका क्रममा जडान भएका धारा, विद्युत्, टेलिफोन आदिको प्रमाणसहित सार्वजनिक मुचुल्काका आधारमा स्थानीय तहबाट सिफारिस भई राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणको काम कार्बाहीमा समन्वय गर्न गठित जिल्ला समन्वय समितिको निर्णयका आधारमा अनुदान रकम उपलब्ध गराउने व्यवस्था छ । यस्तो जग्गामा पुनर्निर्माण गर्ने निजी आवासको हकमा घरको लम्बाइ, चौडाइ, उचाइ, साइट प्लान, सडकको अधिकार क्षेत्रभित्रबाट दूरीलगायत विवरणहरू पेस गरी घर निर्माण स्वीकृतिका लागि दिइएको निवेदन स्थानीय तहले अभिलेखीकरण गरी निर्माण स्वीकृति दिनुपर्नेछ ।

यो निर्णय सजिलै भएको थिएन । प्राधिकरण कार्यकारी समितिले तयार गरेको विभिन्न ऐन, कानून र कार्यविधिमा सुरुवातमा यसरी साविककै स्थानमा बस्न चाहने भूकम्पपीडित भूमिहीन परिवारका लागि के/कस्तो व्यवस्था गर्ने भन्ने थिएन । दिगो समाधान परियोजनाको विभिन्न चरणको बैठक, परामर्श र सम्वादपछि प्राधिकरणले कार्यविधि संशोधन गरी साविककै स्थानमा बसोबास गर्न इच्छा गरेको भूमिहीन परिवारका लागि पनि अनुदान दिने व्यवस्था गरेको हो ।

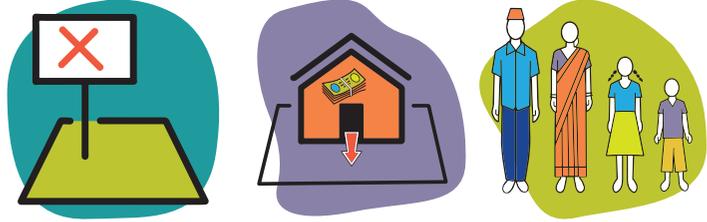
सोही कार्यविधिलाई पछ्याइ विभिन्न जिल्लामा रहेका भूमिहीन परिवार जो वर्षौंदेखि सार्वजनिक तथा ऐलानी जमिनमा बसोबास गर्दै आइरहेका थिए, उनीहरूको विस्तृत विवरण सड्कलन गरी स्थानीय तहको सिफारिससमेत राखी जिल्ला समन्वय समितिबाट निर्णय गर्ने/गराउने कार्यमा सहजीकरण गरिएको थियो ।

१२ जिल्लामा ११ हजार ५ सय ४९ भूमिहीन परिवारको विवरण सड्कलन गरिएको थियो । यसरी सड्

कलन गरिएको विवरण पुनर्निर्माण प्राधिकरण, जिल्ला समन्वय समितिबाट निर्णय गराउनका लागि तत्तत् जिल्लामा पेस गरिएको छ। हालसम्म ११ हजार ३८ भूमिहीन परिवारको साविककै स्थानमा बसोवासका लागि निर्णय भइसकेको छ।

बसोबास भएकै स्थानमा घर बनाउन अनुमति पाएका भूमिहीन परिवारको विवरण तालिका नं. : ४

जिल्ला	कुल भूमिहीन परिवार	साविककै स्थानमा घर बनाउनका लागि अनुदान पाउन निर्णय भएका परिवार	साविककै स्थानमा बसोबासको लागि निर्णय भएका परिवारका जनसङ्ख्या
गोरखा	४४	४४	८८
धादिङ	५५	५५	२५२
तनहुँ	३१०	३१०	१३८५
कास्की	११	११	४४
नुवाकोट	१७	०	०
सिन्धुपाल्चोक	२५	८	५०
काभ्रेपलान्चोक	१८१	१८१	५८२
सिन्धुली	३९०४	३५६८	१५८११
दोलखा	३	०	०
मकवानपुर	५२००	५१८७	१४९१४
ललितपुर	३०९	१९६	९३१
चितवन	१३९०	१३७९	६९५२
जम्मा	११५४९	११०३८	४१००९

स्रोत : दिगो समाधान डाटाबेस २०७७/०४/३०

भूमिहीन लाभग्राहीको अनुदान सम्झौता र पुनर्निर्माण किस्ता लिएको विवरण

तालिका नं. : ५

क्र.सं.	सवाल	कुल लाभग्राही	अनुदान सम्झौता गरेका कुल लाभग्राही	तेस्रो किस्ता बुभुकेका	दोस्रो किस्ता बुभुकेका	पहिलो किस्ता बुभुकेका	अनुदान सम्झौता गर्न बाँकी
१.	विस्थापित लाभग्राही (जग्गा खरिद गरेका)	२५७०	२१८७	१२७६	३४२	५६९	३८३
२.	भूमिहीन लाभग्राही (जग्गा खरिद गरेका)	७०१	५३२	८८	६४	३८०	१६९
३.	भूमिहीन लाभग्राही (साविक स्थानमै बसोबासका लागि निर्णय भएका)	११०३८	९२८४	११७३	१४६९	६६४२	१७५४
	जम्मा	१४३०९	१२००३	२५३७	१८७५	७५९१	२३०६

स्रोत : दिगो समाधान डाटाबेस २०७७/०४/३०

नीतिगत वकालत र परिवर्तनहरू

विस्थापित र भूमिहीन लाभग्राहीका लागि अधिकतम लाभ पुग्ने गरी र उनीहरूको समस्या समाधान गर्ने हेतुले नीतिगत तहमा समन्वय र सहकार्य गर्ने, कार्यक्रम कार्यान्वयनका क्रममा भोग्नुपरेको समस्या र चुनौतीको समाधान गर्न/गराउनका लागि नीति निर्माण, नीतिगत सुधार र नीतिगत निर्णय गर्न/गराउन परियोजनाले पहल लिएको थियो ।

नीतिगत तहमा देखिएका समस्या समाधान गर्न र नीतिगत निर्णय गर्न/गराउनका लागि राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणमा नै परामर्श बैठकहरू गर्ने, प्राधिकरणको प्रमुख कार्यकारी अधिकृतलगायत सदस्यहरूलाई सुझावहरू पेस गर्ने, फिल्ड भ्रमण गराइ समस्याहरू अवगत गराउने काम परियोजनाको माध्यमबाट भएको थियो । जसबाट विस्थापित र भूमिहीन जोखिमका परिवारको पुनर्निर्माण, पुनर्वास र पुनर्स्थापनाका लागि सहज हुने विभिन्न नीतिगत निर्णय र भएका नीतिमा सुधार गर्ने काम भएका छन् ।

मुख्यगरी विस्थापित र भूमिहीन परिवारको सुरक्षित पुनर्वासका लागि दिगो समाधान परियोजनाको सहजीकरण रहेको थियो । सोहीअनुसार स्थानीय सरकार, पुनर्निर्माण प्राधिकरणको जिल्लादेखि केन्द्रसम्म नीतिगत तहमा भएका समस्याहरूको विषयमा छलफल र परामर्श भयो । र त्यस्तो समस्या समाधानका लागि पहल लिनेसम्मका कार्य परियोजनाको अवधिमा धेरै भएका छन् ।

विस्थापित र भूमिहीन परिवारको सुरक्षित पुनर्वासका लागि प्राधिकरणले विभिन्न कार्यविधि र नीतिगत निर्णय गरेको छ । यस्तो नीति तथा निर्णय र कानुनी प्रावधानका विषयमा केन्द्रमा मात्र वकालत गर्ने नभई केन्द्रमा बनेका नीति तथा कानूनहरूबारे जिल्ला तथा स्थानीय तहलाई जानकारी गराउने, अभिमुखीकरण गर्ने कार्य पनि नियमित गरिएको थियो । मुख्य गरी पुनर्निर्माण प्राधिकरणले तयार गरेको ऐन, नियम,

कार्यविधि र निर्देशिकाहरूमा जोखिमयुक्त क्षेत्रका घर र भूमिहीन परिवारका लागि नीतिगत व्यवस्थापन गराउन र नीतिगत निर्णय गराउनका लागि नियमित वकालत गरिएको थियो ।

भूकम्पपीडित विस्थापित परिवार र भूमिहीन परिवारको व्यवस्थापनका लागि नीतिगत तहमा वकालत, छलफल, सम्वाद र भेटघाटहरू पटकपटक भए । यसबाट कतिपय नीतिगत निर्णयहरू, कार्यविधि तथा निर्देशिकाहरू निर्माण तथा संशोधन भएको छ ।

राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणले सामुदायिक आत्मनिर्भर सेवा केन्द्र, अक्सफाम र राष्ट्रिय भूमि अधिकार मञ्च, नेपालसँगको सहकार्यमा 'पुनर्निर्माणसम्बन्धी ऐन, नियम, मापदण्ड तथा कार्यविधिहरू' प्रकाशन गरी वितरण गरेको थियो । उक्त पुस्तक पुनर्निर्माणसम्बन्धी कानुनी व्यवस्थाको विषयमा वकालत गर्ने, जानकारी लिन दिन मद्दत गर्ने उपयोगी सामग्री बनेको थियो । उक्त कार्यविधि सबै भूकम्प प्रभावित जिल्लामा वितरण गर्ने व्यवस्थापनसमेत मिलाएको थियो ।

यस्तै, दिगो समाधान परियोजनाबाट 'भूकम्पपीडितलाई बसोबासयोग्य जग्गा खरिदसम्बन्धी जानकारीपत्र' पर्चा प्रकाशित गरी सबै जिल्लाको स्थानीय तहहरूमा समेत पुऱ्याइ जानकारी गराउन मद्दत पुगेको थियो । उक्त पर्चाले भूकम्पपीडितलाई बसोबासयोग्य जग्गा खरिदसम्बन्धी मापदण्ड, २०७४ मा भएको व्यवस्थाबारे विवरण राखी 'जग्गा खरिदको जानकारी लिऔँ र सुरक्षित बसोबासका लागि जुटौँ' भन्ने सन्देश दिन खोजिएको थियो । जुन स्थानीय तहमा धेरै प्रभावकारी भएको थियो ।

साथै नीतिगत व्यवस्थाहरूको अध्ययन गरी मौजुदा नीतिगत व्यवस्थाले समेट्न नसकेका सवालहरू एकीकृतरूपमा सङ्कलन गरी प्राधिकरणसमक्ष पेस गरिएको थियो । साथै त्यस्ता सवाल समाधान गर्नका लागि प्राधिकरणको कार्यविधि संशोधन गर्ने, नीतिगत निर्णयहरू गराउने कार्यमा पनि निरन्तररूपमा प्रयत्न भइरह्यो । राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणद्वारा निर्माण गरिएको विभिन्न ऐन, नियमावली, कार्यविधिहरूमा स्थानान्तरणका लाभग्राही (विस्थापित) र भूमिहीन परिवारका लागि निम्नअनुसारको व्यवस्था गरिएको छ :

- भूकम्पबाट प्रभावित संरचनाको पुनर्निर्माणसम्बन्धी ऐन, २०७२ को दफा ४ को १ को (ड) मा 'पुनर्निर्माणका लागि आवश्यकताअनुसार गैरसरकारी संस्था, निजी क्षेत्र वा समुदायलाई परिचालन गर्ने' व्यवस्था गरिएको छ । दफा ४ को १ को (ढ) मा आवश्यकताअनुसार सरकारी, निजी वा गैरसरकारी क्षेत्र, समुदाय वा नेपालस्थित विदेशी सङ्घ/संस्थासँगको सहकार्यमा उपयुक्त विधि चयन गरी पुनर्निर्माणको कार्य गर्ने/गराउने' व्यवस्था गरिएको छ ।
- भूकम्प प्रभावित व्यक्तिका नाममा जग्गा प्राप्तिसम्बन्धी कार्यविधि, २०७२ को दफा २ को (ख) मा 'जग्गा भन्नाले भूकम्पबाट प्रभावित व्यक्तिको घर वा घरले चर्चेको रैकर, स्ववासी, वेनिस्सा, बिर्ता वा गुठी अधीनस्थ, जग्गा सम्भन्नुपर्छ र सो शब्दले त्यस्तो व्यक्ति वा निजको परिवारको पुनर्बास वा स्थानान्तरणका लागि आवश्यक पर्ने सरकारी वा वन क्षेत्रको जग्गासमेतलाई जनाउँछ' भनी परिभाषित गरिएको छ ।
- कार्यविधि, २०७२ को दफा ३ को (१) मा 'भूकम्पबाट प्रभावित कुनै व्यक्तिले परम्परादेखि भोगचलन गरिराएको जग्गा आफ्नो नाममा दर्ता गर्न चाहेमा कार्यालयले तोकेको अवधिभित्र सम्बन्धित स्थानीय निकाय वा समितिसमक्ष निवेदन दिन सक्नेछ' भन्ने व्यवस्था गरिएको छ ।
- कार्यविधि, २०७२ को दफा ३ को (२) भूकम्पबाट प्रभावित व्यक्तिले देहायको अवस्थामा पुनर्बास वा स्थानान्तरणका लागि अनुसूचीबमोजिमको ढाँचामा कार्यालयले तोकेको अवधिभित्र कार्यालय

वा सम्बन्धित स्थानीय निकायसमक्ष निवेदन दिन सक्नेछ । (क) घर क्षतिग्रस्त भई बसोबास गर्न मिल्ने अवस्था नभएमा, (ख) घरबास भएको स्थानमा राज्यभर घर वा जग्गा नभएमा भन्ने व्यवस्था गरेको छ ।

- कार्यविधि, २०७२ को दफा १२ मा सरकारी तथा वन क्षेत्रको जग्गा दर्तासम्बन्धी विशेष व्यवस्थाको (१) 'यस कार्यविधिमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि भूकम्पबाट प्रभावित व्यक्ति वा निजको परिवारलाई पुनर्बास वा स्थानान्तरण गर्नका लागि सरकारी जग्गा आवश्यक पर्ने भई दफा ३ को उपदफा (७) बमोजिम समितिबाट सिफारिस प्राप्त भएमा कार्यकारी समितिले सो सम्बन्धमा आवश्यक जाँचबुझ गर्दा जग्गा दर्ता गर्न उपयुक्त देखेमा जग्गा दर्ता गर्ने निर्णय गरी सोको जानकारी समितिलाई दिनुपर्नेछ' भन्ने व्यवस्था गरिएको छ ।
- भूकम्पबाट प्रभावित व्यक्तिको पुनर्बास तथा स्थानान्तरणका लागि वन क्षेत्रको जग्गा उपलब्ध गराउनेसम्बन्धी कार्यविधि, २०७२ को दफा ९ मा उपलब्ध गराउन सक्ने जग्गामा '(क) हैसियत बिग्रेको वन क्षेत्र, (ख) अतिक्रमण गरी खाली गराइएको वन क्षेत्र, (ग) अतिक्रमण जोखिम रहेको वन क्षेत्र' व्यवस्था गरेको छ ।
- भूकम्पबाट प्रभावित निजी आवास पुनर्निर्माण अनुदान वितरण कार्यविधि (पहिलो संशोधन), २०७३ को दफा ५ अनुदान सम्भौता र वित्तिय प्रबन्धको (ग) मा "लाभग्राहीलाई अनुदान उपलब्ध गराउँदा अनुसूची-१ को विश्लेषणसमेतबाट आवास पुनर्निर्माण गर्नुपर्ने लाभग्राहीमा परेका घर धनीको हकमा प्राधिकरणले तोकेको प्रक्रियाअनुसार लाभग्राही पहिचान गरी प्राधिकरणले तोकेबमोजिम सम्भौता गरी पहिलो किस्ताबापत ५० हजार रुपियाँ, दोस्रो किस्ताबापत १ लाख ५० हजार रुपियाँ र अन्तिम किस्ताबापत शौचालय वा वैकल्पिक ऊर्जासमेत १ लाखसहित जम्मा ३ लाख रुपियाँ अनुदान उपलब्ध गराइनेछ । अनुसूची-१ को विश्लेषणबाट प्रबलीकरण वर्गमा पर्ने लाभग्राही घर धनीका हकमा प्राधिकरणले तोकेको प्रक्रियाअनुसार प्राधिकरणले तोकेबमोजिम सम्भौता गरी प्रबलीकरणका लागि पहिलो किस्ताबापत ५० हजार रुपियाँ र अन्तिम किस्ताबापत ५० हजार रुपियाँ अनुदान उपलब्ध गराइनेछ भन्ने व्यवस्था गरिएको छ ।
- भूकम्पबाट प्रभावित निजी आवास पुनर्निर्माण अनुदान वितरण कार्यविधि (पहिलो संशोधन), २०७३ को अनुसूची १ मा दफा ३ को उपदफा (१) सँग सम्बन्धित, भूकम्पबाट क्षतिग्रस्त निजी आवास पुनर्निर्माण एवम् प्रबलीकरण अनुदानका लागि लाभग्राही छनोट मापदण्डको बुँदा (१२) मा 'सार्वजनिक जग्गाको सरकारी र वन क्षेत्रको जग्गाबाहेक विभिन्न किसिमका गुठी, बिर्ता र गुठी अधीनस्थ जग्गा, मोही लागेको जग्गा, स्ववासी, बेनिस्सा, गाउँ ब्लक, कोदाली, आँकडा, बिटौरी, उखडासमेतका जग्गामा भई घर क्षति भएका लाभग्राहीका हकमा निज बसोबासीसँग घरबास भएको जग्गाको भोगसम्बन्धी कुनै निस्सा, रसिद वा पुर्जा भए सो निस्सा रसिद वा पुर्जाका आधारमा स्थानीय तहले गरिदिएको सिफारिस र त्यस्तो निस्सा रसिद वा पुर्जा नभएको अवस्थामा सोही बेहोराको सिफारिस एवम् क्षतिग्रस्त घरबास भएको जग्गाको कम्तीमा २ जना सँधियारले घरबास भएको, भोगचलन गरेको हो भनी गरिदिएको सरजमिन मुचुल्काका आधारमा त्यस्ता घर धनी लाभग्राहीसँग घर निर्माण अनुदान सम्भौता गर्न सकिनेछ । तर यस्तो सम्भौतालाई जग्गा दर्ताको प्रमाणका रूपमा लिइने छैन । भूकम्प प्रभावित ३१ जिल्लामा हालै गठन भएका नयाँ नगरपालिकाहरूमा भूकम्प प्रभावित लाभग्राहीले निर्माण गर्ने निजी आवासको हकमा घरहरूको लम्बाइ, चौडाइ, उचाइ, साइट प्लान, सडकको अधिकार क्षेत्र (राइट अफ वे) बाट दूरीलगायत विवरणहरू पेस गरी घर निर्माण स्वीकृतिका लागि दिइएको निवेदन न.पा.ले अभिलेखीकरण गरी

निर्माण गर्न स्वीकृति दिनेछ' भन्ने व्यवस्था गरिएको छ ।

- जोखिमयुक्त बस्ती स्थानान्तरण तथा पुनर्स्थापनासम्बन्धी कार्यविधि, २०७३ को दफा २ को बुँदा (२) मा 'जोखिमयुक्त बस्ती भन्नाले भौगर्भिक अध्ययन प्रतिवेदनका आधारमा प्राधिकरणबाट जोखिमयुक्त बस्ती भनी एकीन भएका स्थानान्तरण गर्नुपर्ने बस्ती वा बस्तीका घर/परिवारसमेत सम्भन्नुपर्छ' भनी व्यवस्था गरिएको छ ।
- यस्तै, बुँदा (३) 'लाभग्राही भन्नाले भूकम्पबाट प्रभावित निजी आवास लगत सडकलन कार्यक्रमबाट प्राधिकरणले लाभग्राही सूचीमा समावेश गरेका घर/परिवार सम्भन्नुपर्छ र सो शब्दले लाभग्राही सूचीमा समावेश नभए तापनि जोखिमयुक्त बस्ती भनी एकीन भएका बस्तीका घर/परिवारहरूलाई समेत जनाउँछ' भन्ने व्यवस्था छ ।
- भूकम्पपीडितलाई बसोबासयोग्य जग्गा खरिदसम्बन्धी मापदण्ड, २०७४ को दफा १० मा अनुदान रकम उपलब्ध गराउने भन्ने व्यवस्थामा 'सचिवालयबाट स्वीकृत भएको पत्रबमोजिम लिखतको प्रतिलिपि र जग्गा धनी प्रमाणपुर्जाको प्रतिलिपिका आधारमा २ लाख रुपियाँमा नबढ्ने गरी लिखत मूल्य बराबरको रकम सचिवालय वा तोकिएको कार्यालयबाट लाभग्राहीलाई अनुदानका रूपमा भुक्तानी हुनेछ' भन्ने व्यवस्था गरिएको छ ।
- नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्को २०७५ माघ २१ को बैठकले पारित गरेको भूकम्पबाट प्रभावित निजी आवास पुनर्निर्माण अनुदान वितरण (दोस्रो संशोधन) कार्यविधि, २०७५ अनुसार 'लाभग्राही सूचीमा परेका भूमिहीन भूकम्पपीडितहरूको घरबासका लागि उपर्युक्तबमोजिम स्थानान्तरण हुन नचाहेको हकमा निजहरूले पराम्परादेखि भोग गर्दै आएको साविकको घडेरी जग्गामा नै निजी आवास पुनर्निर्माण गर्न चाहेको अवस्थामा निजहरूले भोग गरेको जग्गामा घरबासको क्रममा जडान भएका धारा, विद्युत्, टेलिफोन आदिको प्रमाणसहित सार्वजनिक मुचुल्काका आधारमा स्थानीय तहबाट सिफारिस भई राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणको काम कारबाहीमा समन्वय गर्न गठित जिल्ला समन्वय समितिको निर्णयका आधारमा सोही स्थानमा निजी आवास पुनर्निर्माण गर्न अनुदान रकम उपलब्ध गराउने' व्यवस्था छ ।
- भूकम्पबाट प्रभावित निजी आवास निर्माण अनुदान वितरण (दोस्रो संशोधन), कार्यविधि, २०७५ को बुँदा १९ मा 'जोखिम बस्तीका लाभग्राहीहरूमध्ये हालसम्म आफैँ जग्गा खरिद गरी निजी आवास पुनर्निर्माण गरेका अवस्थामा २ लाख नबढ्ने गरी निजहरूले गरेको लिखत पारित मूल्य बराबरको रकम अनुदानस्वरूप उपलब्ध गराउने' व्यवस्था गरेको छ ।
- यस्तै, बुँदा (ड) मा पूर्वाधार भन्नाले कुनै बस्तीविशेषमा उपलब्ध हुन सक्ने बाटो, खाने पानी, ढल, विद्युत् जस्ता भौतिक पूर्वाधार, हेल्थपोस्ट, अस्पताल, विद्यालय, सेवा केन्द्र, सुरक्षा जस्ता सामाजिक पूर्वाधार, बैङ्क, वित्तीय संस्था, उद्योग, कलकारखाना जस्ता समृद्धि र समुन्नतिसँग सम्बन्धित आर्थिक पूर्वाधार तथा स्थानीय मूर्त तथा अमूर्त सम्पदासँग सम्बन्धित सांस्कृतिक पूर्वाधारहरू सम्भन्नुपर्छ भनिएको छ ।
- एकीकृत बस्ती विकाससम्बन्धी कार्यविधि, २०७५ अनुसार दफा ९ मा बजेटसम्बन्धी व्यवस्था छ । जसअनुसार हिमाली क्षेत्रका लागि प्रतिपरिवार अधिकतम ५ लाख रुपियाँसम्म, पहाडी ग्रामीण क्षेत्रका लागि अधिकतम ४ लाख रुपियाँसम्म र पहाडी शहर र तराई क्षेत्रका लागि अधिकतम ३ लाख रुपियाँसम्म बजेट व्यवस्था गर्ने नीति छ ।

राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणमा परियोजनाले पेश गरेको नीतिगत सवाल तथा निर्णयको विकल्प/सुझाव

१. जोखिम बस्तीका लाभग्राहीलाई जग्गा बिक्री गरेबापत भुक्तानी नपाएको सम्बन्धमा

सवाल	निर्णयका विकल्प
<p>१९ जना जोखिमका लाभग्राहीलाई (गोरखा- १८ र सिन्धुपाल्चोक- १) जग्गा बिक्री गरेबापत १३ जना जग्गा धनी (सिन्धुपाल्चोकमा १ जना र गोरखामा १२ जना) को ३०,६०,००० रुपियाँ बराबरको (गोरखा २८ लाख ६० हजार र सिन्धुपाल्चोक २ लाख) चेक अनुदान व्यवस्थापन तथा स्थानीय पूर्वाधार कार्यालयबाट असार २०७६ मा दिइएको तर बैङ्कबाट हालसम्म पनि भुक्तानी नभएको ।</p> <p>(जग्गा धनीहरू चेक साटून बारम्बर बैङ्क जाँदा पनि नयाँ आर्थिक वर्ष भएकाले साटून मिल्दैन भन्ने भनाइ छ । अनुदान व्यवस्थापन तथा स्थानीय पूर्वाधार कार्यालयबाट केन्द्रीय आयोजना कार्यान्वयन एकाइलाई जानकारी गराए पनि यो समस्याको समाधान भएको छैन ।)</p>	<ul style="list-style-type: none"> राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणको क्षेत्राधिकारभित्र भएको अवस्थामा अनुदान व्यवस्थापन तथा स्थानीय पूर्वाधार कार्यालयलाई भुक्तानीका लागि निर्देशनपत्र पठाउने । राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणले अर्थ मन्त्रालयसँग समन्वय गरी भुक्तानीका लागि पहल गर्ने ।

२. जोखिम बस्तीका लाभग्राहीलाई जग्गा खरिद र आवास अनुदान पुनः उपलब्ध गराउनुपर्ने सम्बन्धमा

सवाल	निर्णयका विकल्प
<p>२५ जना भूकम्पका निजी आवासका लाभग्राहीले आवास निर्माणको अनुदान लिइ घर निर्माण गरेको स्थानमा पहिरोले क्षति गरेकाले उक्त स्थानमा भौगर्भिक अध्ययन गर्दा जोखिम क्षेत्रका लाभग्राही कायम भएका छन् । तर उनीहरूले घर निर्माणको अनुदान रकम लिइसकेका कारण देखाइ अनुदान</p>	<p>२६ जना जोखिमका लाभग्राही कायम भएकालाई जग्गा खरिदबापतको २ लाख बराबरको अनुदान उपलब्ध गराउनुपर्ने र नयाँ खरिद गरिने जग्गामा निजी आवास निर्माणका लागि बाँकीसहितको पुनः ३ लाख बराबरको अनुदान उपलब्ध गराउनुपर्ने ।</p>
<p>व्यवस्थापन तथा स्थानीय पूर्वाधार कार्यालयबाट जग्गा खरिद तथा पुनः घर निर्माणको अनुदान उपलब्धतामा रोक लगाएको छ ।</p> <p>(रसुवा- १५ जना, सिन्धुपाल्चोक- २ जना र नुवाकोट- ८ जना)</p>	

३. जग्गा धनीको मञ्जुरी लिइ घर निर्माण गरिरहेका तथा गरिसकेका जोखिम बस्तीका लाभग्राहीलाई सोही घडेरी खरिद गर्ने सम्बन्धमा

सवाल	निर्णयका विकल्प
<p>जोखिम बस्तीका ८९ लाभग्राही (गोरखा-४२, धादिङ-१, लमजुङ-१, पर्वत-१, रसुवा-३, नुवाकोट-१२, सिन्धुपाल्चोक-२२, काभ्रे-३, दोलखा-२, ललितपुर-१, मकवानपुर-१) ले जग्गा खरिद गर्न वडा अध्यक्षहरूसहितको लिखित वा मौखिक सहमतिका आधारमा अरूको जग्गामा निजी आवास अनुदान लिइ घर निर्माण गरिरहेका छन् । तर अनुदान व्यवस्थापन तथा स्थानीय पूर्वाधार कार्यालयबाट सोही मञ्जुरी लिइ घर निर्माण गरिरहेका जोखिम बस्ती लाभग्राहीहरूलाई सोही घडेरी खरिद गर्न अनुदान उपलब्ध गराएको छैन ।</p> <p>राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणबाट बारम्बर आवास निर्माण किस्ता लिने समयावधि राखिएका कारण पनि लाभग्राहीहरूले जग्गा खरिदको रकम पछि मिल्छ भन्ने आशाले अरूको जग्गा मञ्जुरी लिइ घर निर्माण गरिरहेका छन् ।</p> <p>यसरी अरूको जग्गामा मञ्जुरी लिइ घर निर्माण गरिरहेका लाभग्राहीले घडेरी खरिदबापतको रकम नपाउने हो भने निर्माण गरिएको घरमाथिको स्वामित्व जग्गा धनीको हुन सक्ने सम्भावना रहन्छ । साथै द्वन्द्व बढाउँछ ।</p>	<p>जग्गा धनीको मञ्जुरी लिइ घर निर्माण गरिरहेका वा गरिसकेका जोखिम बस्तीका लाभग्राहीलाई सोही घडेरी खरिद गर्न भनी अनुदान व्यवस्थापन तथा स्थानीय पूर्वाधार कार्यालयबाट सिफारिस भएको अवस्थामा राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणको कार्यकारी समितिबाट स्वीकृत गरी मञ्जुरी लिइएको सोही घडेरी खरिद गर्न अनुमति दिने ।</p>

४. जोखिम बस्तीका लाभग्राहीको सम्झौता र निस्सा नम्बर सम्बन्धमा

सवाल	निर्णयका विकल्प
<p>जोखिमयुक्त क्षेत्रका ११५ लाभग्राही (रसुवा-६, नुवाकोट-६, ओखलढुङ्गा-९, सोलुखुम्बु-१३, रामेछाप-१, बाग्लुङ-११, धादिङ-३, पर्वत-३, स्याङ्जा-७, गोरखा-१, लमजुङ-२८, चितवन-१८, सिन्धुपाल्चोक-७, ललितपुर-१, काभ्रे-१) भएका तर उनीहरूको सम्झौता क्र.सं. नम्बर र निस्सा नम्बर हालसम्म पनि आएको छैन। कतिपय त्यस्ता लाभग्राहीले जग्गा खरिद गरेका छन् तर सम्झौता क्र.सं. नम्बर र निस्सा नम्बर नभएको कारण अनुदान व्यवस्थापन तथा स्थानीय पूर्वाधार कार्यालयबाट घर निर्माणको अनुदान उपलब्ध गरिएको छैन।</p> <p>साथै अधिकांश लाभग्राहीले सम्झौता क्र.सं. नम्बर र निस्सा नम्बर नभएको कारण अनुदान व्यवस्थापन तथा स्थानीय पूर्वाधार कार्यालयबाट जग्गा खरिद गर्न पाएका छैनन्।</p>	<p>अनुदान व्यवस्थापन तथा स्थानीय पूर्वाधार कार्यालयमार्फत केन्द्रीय आयोजना कार्यान्वयन एकाइलाई उपलब्ध गरिएका त्यस्ता लाभग्राहीको सम्झौता क्र.सं. नम्बर र निस्सा नम्बर उपलब्ध गरी सम्बन्धित अनुदान व्यवस्थापन तथा स्थानीय पूर्वाधार कार्यालयलाई पत्राचार गरिनुपर्ने।</p>

५. जोखिम बस्तीका लाभग्राहीले आफ्नै लगानीमा एकासगोलका परिवारका सदस्यका नाममा जग्गा खरिद गरिएको भुक्तानी दिने सम्बन्धमा

सवाल	निर्णयका विकल्प
<p>भूकम्प आएको मितिदेखि २१ माघ २०७५ भित्रका जोखिम बस्तीका लाभग्राहीहरूले यदि आफ्नै लगानीमा जग्गा खरिद गरेको भएमा उनीहरूले जग्गा खरिद गर्दा लिखतमा उल्लेख भएको रकम २ लाख रुपियाँ नबढ्ने गरी पाउने व्यवस्था छ।</p> <p>तर एकासगोलका परिवारको नाममा जग्गा खरिद गरेका २० लाभग्राहीलाई (सिन्धुपाल्चोक-१२, रसुवा-७ र सिन्धुली-१) व्यवस्था अनुसारको रकम उपलब्ध गर्न अनुदान व्यवस्थापन तथा स्थानीय पूर्वाधार कार्यालयले मानेको छैन।</p>	<p>जोखिम बस्तीका लाभग्राहीलाई आफ्नै लगानीमा एकासगोलका परिवारको नाममा भूकम्प प्रभावित जिल्लाहरूमा जग्गा खरिद गर्दाको लिखत रजिस्ट्रेसन पासका आधारमा २ लाख रुपियाँ ननाघ्ने गरी रकम उपलब्ध गराइनेछ।</p> <p>सर्तहरू :</p> <p>१) हालै पेश भएको अनुदान वितरणसम्बन्धी संशोधित कार्यविधि स्वीकृत भई आउनु अगावै जग्गा खरिद भएको हुनुपर्ने।</p> <p>२) जोखिम बस्तीको लाभग्राही कायम भएको हुनुपर्ने।</p>

यस कारणले निज लाभग्राहीहरूलाई एकासगोलका परिवारको नाममा जग्गा देखियो भनेर नयाँ जग्गा खरिद गर्न अवरोध भयो भने एकासगोलका परिवारको नाममा आफैँले जग्गा खरिद गर्दा पनि लिखतबमोजिमको रकम नपाउने देखियो ।

- ३) सोही खरिद गरेको जग्गामा नै अनुदान सम्झौता भई वा गरी घर निर्माण गर्नुपर्ने ।
- ४) मापदण्डअनुसारको जग्गा भए/नभएको सम्बन्धमा सम्बन्धित पालिकाको सिफारिसपत्र संलग्न हुनुपर्ने ।

६. जोखिम बस्तीका लाभग्राहीको अन्यत्र बसोबासयोग्य जग्गा नभएको सम्बन्धमा

सवाल	निर्णयका विकल्प
रसुवा जिल्लामा जोखिम बस्तीका ८२ लाभग्राहीको अन्यत्र पनि जग्गा देखिएको छ । उनीहरूलाई अनुदान व्यवस्थापन तथा स्थानीय पूर्वाधार कार्यालयबाट अन्यत्र जग्गा देखिएका कारण जग्गा खरिद गरिएको छैन । तर त्यस्ता लाभग्राहीको अन्यत्र भएको जग्गा (खोला खोल्सी, पाखोबारी, चरन क्षेत्र) समेत बसोबासयोग्य नभएका कारण, कार्यविधिमा पनि बसोबासयोग्य जग्गा नभएका जोखिम बस्तीका लाभग्राहीलाई जग्गा खरिद गराउनुपर्ने व्यवस्था छ ।	अन्यत्र बसोबासयोग्य जग्गा नभएका जोखिम बस्तीका लाभग्राहीहरूको जग्गालाई भौगर्भिक अध्ययनको प्रतिवदेनका आधारमा वा स्थानीय तहमा रहेका प्राविधिक कर्मचारीबाट स्थलगत अवलोकनका आधारमा बसोबासयोग्य हो वा होइन एकिन गरिएको प्रतिवदेनको आधारमा यदि बसोबासयोग्य नभएकालाई अन्यत्र सुरक्षित स्थानमा जग्गा खरिद गरिनुपर्ने ।

७. भूकम्पपीडितलाई जोखिम बस्तीका लाभग्राही कायम गर्ने सम्बन्धमा

सवाल	निर्णयका विकल्प
सिन्धुपाल्चोक जिल्लाका भूकम्प प्रभावित ४६ लाभग्राहीहरू बसिआएको क्षेत्र जोखिमयुक्त छ । भौगर्भिक अध्ययन भएको र त्यस्ता लाभग्राहीलाई जोखिम बस्तीका लाभग्राही कायम गर्नका लागि अनुदान व्यवस्थापन तथा स्थानीय पूर्वाधार कार्यालय तथा स्थानीय तहबाट पटक पटक पत्राचार गर्दा पनि हालसम्म उनीहरू जोखिमका लाभग्राही हुन सकिरहेका छैनन् ।	भौगर्भिक अध्ययन भएका स्थानहरूमा सड् कलन भएका लाभग्राहीहरूको विवरणमा केही अपुग कागजात भए तुरुन्तै अनुदान व्यवस्थापन तथा स्थानीय पूर्वाधार कार्यालयमा पत्राचार गर्ने र रित पुगेका लाभग्राहीलाई जोखिम बस्तीको लाभग्राही कायम गर्ने ।

८. जग्गा धनीको मञ्जुरी लिइ घर निर्माण गरिरहेका तथा गरिसकेका भूमिहीन लाभग्राहीलाई सोही घडेरी खरिद गर्ने सम्बन्धमा

सवाल	निर्णयका विकल्प
<p>स्थानान्तरण हुन चाहने भूकम्प प्रभावित प्रमाणित भएका २०८ भूमिहीन लाभग्राही (धादिङ-९, गोरखा-५९, तनहुँ-१, गुल्मी-१, नुवाकोट-२०, रसुवा-२, सिन्धुपाल्चोक- ८७, काभ्रे-१८, रामेछाप-६, दोलखा-५) ले जग्गा खरिद गर्न वडा अध्यक्षहरूसहितको लिखित वा मौखिक सहमतिका आधारमा अरूको जग्गामा निजी आवास अनुदान लिइ घर निर्माण गरिरहेका छन् । तर अनुदान व्यवस्थापन तथा स्थानीय पूर्वाधार कार्यालयबाट सोही मञ्जुरी लिइ घर निर्माण गरिरहेका भूमिहीन लाभग्राहीहरूलाई सोही घडेरी खरिद गर्न अनुदान उपलब्ध गराएको छैन ।</p> <p>राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणबाट बारम्बर आवास निर्माण किस्ता लिने समस्याविधि राखिएका कारण पनि लाभग्राहीहरूले जग्गा खरिदको रकम पछि मिल्छ भन्ने आशाले अरूको जग्गा मञ्जुरी लिइ घर निर्माण गरिरहेका छन् ।</p> <p>यसरी अरूको जग्गा मञ्जुरीमा लिइ घर निर्माण गरिरहेका लाभग्राहीले घडेरी खरिदबापतको रकम नपाउने हो भने निर्माण गरिएको घरमाथिको स्वामित्व जग्गा धनीको हुन सक्ने सम्भावना रहन्छ । साथै द्वन्द्व बढाउँछ ।</p>	<p>जग्गा धनीको मञ्जुरी लिइ घर निर्माण गरिरहेका वा गरिसकेका भूमिहीन लाभग्राहीहरूलाई सोही घडेरी खरिद गर्न भनी अनुदान व्यवस्थापन तथा स्थानीय पूर्वाधार कार्यालयबाट सिफारिश भएको अवस्थामा राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणको कार्यकारी समितिबाट स्वीकृत गरी मञ्जुरी लिइएको सोही घडेरी खरिद गर्न अनुमति दिने ।</p>

९. ऐलानी वा सार्वजनिक क्षेत्रमा बसोबास गरिरहेका लाभग्राहीको खोलाको किनार तथा भिरालो ठाउँमा जग्गा भएकाको बाँकी किस्ता उपलब्ध गराउने सम्बन्धमा

सवाल	निर्णयका विकल्प
<p>भूकम्पअधिदेखि ऐलानी तथा सार्वजनिक क्षेत्रमा विगत लामो समयदेखि बसोबास गर्दै आइरहेका छन् । तर उनीहरूले निजी आवास निर्माण गर्दा खोला क्षेत्रमा भएको जग्गाको पुर्जा राखी अनुदान सम्झौता गरी पहिलो किस्ता प्राप्त गरी ऐलानी तथा सार्वजनिक क्षेत्रमा घर निर्माण गरिसकेका वा गर्दै गरेका लाभग्राहीले हाल आएर घर निर्माणको बाँकी किस्ता रोकिएको छ ।</p> <p>६१२ भूकम्प लाभग्राही (सिन्धुली- ५६१ घर, चितवन- ७२ घर र काभ्रे-७ घर)</p>	<p>भूकम्पअधिदेखि ऐलानी तथा सार्वजनिक क्षेत्रमा विगत लामो समयदेखि बसोबास गर्दै आइरहेका भूकम्पका लाभग्राहीहरूसँग भएको जग्गा बसोबासयोग्य हो वा होइन भन्ने प्राविधिक प्रतिवदेन र स्थानीय तहको सिफारिसका आधारमा यदि सो जग्गा बसोबासयोग्य नभएको अवस्थामा निज लाभग्राहीलाई जिल्ला समन्वय समितिबाट भूमिहीन लाभग्राही कायम गरी बाँकी रहेका घर निर्माण अनुदान खुला गर्ने ।</p>

१०. आफ्नै लगानीमा घडेरी खरिद गरिसकेका भूमिहीन लाभग्राहीलाई लिखतका आधारमा रकम उपलब्ध गराउने सम्बन्धमा

सवाल	निर्णयका विकल्प
<p>भूकम्प प्रभावित २४ भूमिहीन लाभग्राही (नुवाकोट-३, रसुवा-१, सिन्धुपाल्चोक-३, काभ्रे-३, सिन्धुली-१, ओखलढुङ्गा-४, दोलखा-१, मकवानपुर-८) ले लाभग्राही कायम हुनुअघि घडेरी खरिद गरिसकेका छन् । त्यस्ता लाभग्राहीले राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणबाट जग्गा खरिदबापतको रकम पाइरहेका छैनन् ।</p> <p>लाभग्राही कायम गराउनका लागि स्थानीय तहको सिफारिस, सरजमिन मुचुल्का, निवेदन आदि विगत लामो समयदेखि अनुदान व्यवस्थापन तथा स्थानीय पूर्वाधार कार्यालयमा पेश गरेका थिए तर भूमिहीन लाभग्राही कायम हुन ढिला हुन गएपछि निजी आवासको किस्ता लिने समयको दबाबका कारण उनीहरूले वडा अध्यक्षसहितको लिखित तथा मौखिक सहमतिका आधारमा जग्गा खरिद गरेका छन् ।</p>	<p>भूकम्प प्रभावित भूमिहीन लाभग्राहीहरूलाई आफ्नै लगानीमा भूकम्प प्रभावित जिल्लाहरूमा जग्गा खरिद गर्दाको लिखत रजिस्ट्रेसन पासका आधारमा २ लाख ननाघूने गरी रकम उपलब्ध गराइनेछ ।</p> <p>सर्तहरू :</p> <ol style="list-style-type: none"> १) भूमिहीन लाभग्राही कायम भएको हुनुपर्ने । २) जग्गा संयुक्त नाममा कायम भएको हुनुपर्ने, यदि दम्पतीले एकल नाममा जग्गा पास गरेका छन् भने संयुक्त पुर्जा बनाउनुपर्ने । ३) सोही खरिद गरेको जग्गामा नै अनुदान सम्झौता भई वा गरी घर निर्माण गर्नुपर्ने ।

	<p>४) मापदण्डअनुसारको जग्गा भए/नभएको सम्बन्धमा सम्बन्धित स्थानीय तहको सिफारिसपत्र संलग्न हुनुपर्ने ।</p> <p>५) एकासगोल परिवार सदस्यको नाममा खरिद गरेको जग्गामा घर निर्माण अनुदान उपयोग भएको जग्गालाई पनि लिखतका आधारमा २ लाख रकम ननाघ्ने गरी उपलब्ध गराइनुपर्नेछ ।</p>
--	--

११. भूकम्पपीडित भूमिहीन परिवारलाई लाभग्राही कायम गर्ने सम्बन्धमा

सवाल	निर्णयका विकल्प
<p>भूकम्प प्रभावित भूमिहीनहरूलाई दिगो समाधान परियोजनाको सहजीकरणमा सम्बन्धित जिल्लाका अनुदान व्यवस्थापन तथा स्थानीय पूर्वाधार कार्यालयबाट स्थानान्तरण हुन चाहने भूमिहीन कायम गराउन भनी केन्द्रीय आयोजना कार्यान्वयन एकाइ (अनुदान व्यवस्थापन तथा स्थानीय पूर्वाधार) कार्यालयलाई पठाएको भए पनि अझै केही जिल्लाका भूमिहीन लाभग्राही कायम हुन पाएका छैनन् । जसमा जम्मा १२१ परिवार (गोरखा-३२, काभ्रे-१८, सिन्धुपाल्चोक-३१, रामेछाप-५, रसुवा-१८, मकवानपुर-९, चितवन-८) छन् ।</p>	<p>कार्यविधिमा उल्लेख गरिएको मापदण्ड पूरा भई आएका कागजातलाई तुरुन्तै कार्यकारी समितिबाट लाभग्राही कायम गरिनुपर्ने । यदि कागजात अपुग भएको अवस्थामा सम्बन्धित जिल्लाको अनुदान व्यवस्थापन तथा स्थानीय पूर्वाधार कार्यालयलाई जानकारी गराउनुपर्ने ।</p>

१२. भूकम्पपीडित जोखिम बस्तीका प्रबलीकरण लाभग्राही सम्बन्धमा

सवाल	निर्णयका विकल्प
<p>ओखलढुङ्गाका भूकम्प प्रभावित जोखिम बस्तीका १० लाभग्राही कायम भएका तर उनीहरूको सम्भौता नम्बर प्रबलीकरणको भएका कारण अनुदान व्यवस्थापन तथा स्थानीय पूर्वाधार कार्यालयबाट उनीहरूलाई नयाँ जग्गा खरिद गर्न नमिल्ने भन्दै अवरोध भएको छ ।</p>	<p>भूकम्प प्रभावित जोखिम बस्तीका लाभग्राहीहरू कायम भएका तर उनीहरूको सम्भौता नम्बर प्रबलीकरणको भएकाहरूको सम्भौता नम्बर परिवर्तन गरी जोखिम बस्तीकै कायम गरिनुपर्ने र त्यस्तो कायम भएका लाभग्राहीलाई नयाँ जग्गा खरिद कार्यमा सहयोग पुग्ने देखिन्छ ।</p>

दिगो समाधानको प्राविधिक पाटो

भूप्रकोप जोखिम र भूप्रकोप मूल्याङ्कन

दिगो समाधान परियोजनाले राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणलाई जोखिमयुक्त क्षेत्रमा भौगर्भिक अध्ययन गर्नका लागि सहजिकरण गरेको थियो । राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणद्वारा गरिने पहिरोको जोखिममा रहेको बस्ती तथा स्थानान्तरित बस्तीको भौगर्भिक अध्ययनका लागि दिगो समाधान परियोजनाले भूगर्भविद्हरू र परामर्शदाताको टोली सहयोग गरेको थियो । यस अध्ययनको पहिलो चरणमा सम्भावित पहिरोका कारण समुदायले भोग्नुपरेको जोखिम स्तर पहिचान गर्नु रहेको थियो ।

राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणको पद्धतिभित्र रही मूल्याङ्कनका परिणामहरू, पहिरोको उच्च जोखिममा रहेका बस्तीहरूलाई तीन बर्ग - बर्ग १, बर्ग २ र बर्ग ३ मा वर्गीकरण गरिएको थियो । राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरण, कार्यकारी समितिको निर्णयअनुरूप आधिकारिक स्वीकृतिमा र बर्ग ३ का घरधुरीलाई स्थानान्तरण र पुनर्निर्माणको बाटोमा परियोजनाले सहयोग पुऱ्यायो ।

प्राधिकरणको विशेषज्ञ टोलीमा परियोजनाद्वारा सहयोग गरिएको भूगर्भविद्, राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणको कार्यकारी समितिका सदस्यहरू, त्रिभुवन विश्वविद्यालयका प्राध्यापक, खानी तथा भूगर्भ विभागका प्रतिनिधिहरू तथा स्थानीय सरकारका अधिकारी थिए । यो विशेषज्ञ टोलीले केही जिल्लामा पुनः भौगर्भिक सर्वेक्षण गरेका थिए ।

पुनःमूल्याङ्कनको परिणामस्वरूप केही बस्तीको पुनःवर्गीकरण भयो । केही अन्य बस्तीमा विगतको मूल्याङ्कनले गरेजस्तो जोखिमको स्तर/अवस्था कायमै छ । भूजोखिम एकाइले बर्गअनुसारका घरधुरीलाई

पुनःसर्वेक्षण र पुनःवर्गीकरण गर्न सहजीकरण गर्‍यो । भूकम्पबाट अति प्रभावित १४ जिल्लामा पहिरो जोखिम नक्सा विकास गर्ने कार्य पनि भएको छ । उपग्रहबाट प्राप्त तस्बिरहरू प्रयोग गरेर, डोरह्याम विश्वविद्यालय युकेका अन्वेषकहरूको टोलीले यी नक्सा उत्पादन गरेका हुन् । भूकम्पबाट अति प्रभावित र पहिरोको खतरा भएका जिल्ला गोरखा, धादिङ, दोलखा, नुवाकोट, रसुवा र सिन्धुपाल्चोकमा भू-प्रकोपको एकादने अभिमुखीकरण कार्यक्रम पनि गरिएको थियो ।

भूप्रकोप मूल्याङ्कन

दिगो समाधान परियोजनाको प्राविधिक टिमले १०५३ बस्तीमा भौगर्भिक अध्ययन गर्नका लागि सहयोग गरेको छ । जसअन्तर्गत धेरैजसो बस्ती पहिरोको उच्च जोखिममा, मध्यम जोखिममा र धेरै सुरक्षित थियो । अध्ययन भएका बस्तीहरूको विश्लेषण तल उल्लेख छ :

भूप्रकोप मूल्याङ्कन (जुन २०२०)

तालिका नं. : ६

प्रकार	अध्ययन भएको बस्ती	जम्मा अध्ययन भएको %
वर्ग १	४५७	४३%
वर्ग २	३०१	२९%
वर्ग ३	२९५	२८%
जम्मा	१०५३	१००%

एकीकृत बस्तीको प्रमाणीकरणका लागि भूगर्भविद्हरूले महत्वपूर्ण भूमिका खेलेका थिए । प्रस्तावित बस्तीको सुरक्षाका निम्ति भूगर्भविद्द्वारा लेखिएको प्रतिवेदन एकीकृत बस्तीको निवेदनहरूको आधारभूत भाग हुनुका साथै राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणबाट प्रारम्भिक योजना स्वीकृतिका निम्ति पनि आवश्यक छ ।

१. एकीकृत बस्तीको योजना र ढाँचा

कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्य भनेको एकीकृत बस्तीहरूको योजना र ढाँचा (डिजाइन) लाई एक प्रमुख अवयवका रूपमा समावेश गर्नु थियो । परियोजनाले भूकम्पबाट प्रभावित ९ जिल्लामा २० वटा एकीकृत बस्ती डिजाइन गरेको छ । जस्मा १६ वटा एकीकृत बस्तीहरूको योजना र ढाँचा तथा ४ वटा एकीकृत बस्ती बाहेकका वस्तीको जोखिम न्यूनिकरणका लागि योजना र ढाँचा रहेका छन् ।

२. पहिरो जोखिम नक्सामा जागरूकता र सङ्क्षिप्त प्राविधिक अभिमुखीकरण

डोरह्याम विश्वविद्यालयका अनुसन्धानकर्ताहरूको टोलीले २०१५ को भूकम्प र त्यसपछिको मनसुन चक्रले सुरु गरेको भूस्खलनलाई मानचित्रण गरे । टोलीले परिदृश्यको पक्षीआँखा दृश्य प्रदान गर्ने उद्देश्यले उपग्रह (सेटेलाइट) तस्वीरहरूको माध्यमबाट पहिरो कसरी समयका साथै परिवर्तन हुँदैछ भनेर आकलन गरेका छन् ।

उपग्रह तस्वीरहरूले पहिरोको हलचल मापन गर्न र सम्बन्धित जोखिममा रहेको क्षेत्र तथा घरहरू पहिचान गर्न मद्दत गर्दछ । टोलीले सबैभन्दा बढी भूकम्प प्रभावित १४ जिल्लाहरूको नक्शा उत्पादन गरेका छन् । परियोजनाले डोरह्याम विश्वविद्यालयबाट प्राविधिक सहयोग सहित पहिरो नक्शाको एक शृंखलाको

विकास गर्नुका साथै समुदायहरूको लागि महत्वपूर्ण सन्देश एवं एक संचारमुलक रणनीति तयार गर्न सहयोग गर्नुको ।

इनपुटको साथ समर्थन र समुदायहरूको लागि महत्वपूर्ण एक संचार रणनीति विकसित गरि पहिरो नक्शा अभिमुखीकरण कार्यक्रम गोरखा, धादिङ्ग, रसुवा, नुवाकोट, सिन्धुपाल्चोक र दोलखा लगायतका जिल्लाहरूमा सञ्चालन गरिएको थियो । अभिमुखीकरणमा प्राध्यापक डा. मेगराज धिताल (इन्जीनियरिङ्ग भूगर्भविद्) र स्कट विल्सन नेपालका टीमले सहजीकरण गरेको थियो । यस कार्यशालाको मुख्य उद्देश्य स्थानीय स्तरलाई नक्शा प्रयोग गर्न सिकाउनुका साथसाथै स्थानीय तहको विकास योजना र पहिरो जोखिम न्यूनीकरणमा नक्शा प्रयोग सम्बन्धि ज्ञान स्थानीय निकायहरूमा हस्तान्तरण गर्नु थियो ।

३. स्थानान्तरित साइटहरूको तीव्र स्थलगत आकलन

परियोजनाले सहजिकरण गरेको स्थानान्तरित वस्तीमा मोबाइल इन्जीनियरिङ्ग भ्रमणबाट वर्षाले बस्तीमा पर्ने जोखिम र खतराहरू पहिचान गर्नका साथै वस्तीको पुनर्निर्माण योजना बनाउँदा हुने जोखिमहरू पहिचान गर्न सहजिकरण गरेको छ । यस आकलनको उद्देश्य वर्षाले निम्त्याएको प्रकोप र जोखिमको खतरा पहिचान गर्नु, मानवलाई हुने सम्भावित खतरा र लागत प्रभावी न्यूनीकरणका उपायहरूको प्रस्ताव गर्नु हो ।

जोखिमको प्रकृति, जोखिमको खतरा र समुदायमा हुने सम्भावित खतरा पत्ता लगाउने कार्य कार्यलयमा, फिल्डमा र समुदायमा छलफल गरी सम्पन्न गरियो । मोबाइल इन्जीनियरिङ्ग टोलीलाई आकलन गर्नका लागि धादिङ्ग, गोरखा, लमजुङ्ग, पर्वत, नुवाकोट, रसुवा, सिन्धुपाल्चोक, काभ्रेपलान्चोक, रामेछाप, ओखलढुंगा र चितवन जिल्ला समेत गरी ३९ स्थानान्तरित स्थलहरूमा परिचालन गरिएको थियो ।

दिगो समाधान एकीकृत बस्ती - साइट योजना र बिस्तृत परियोजना रिपोर्टहरू									
जिल्लाहरू	एकीकृत बस्ती साइटहरू	गैर एकीकृत बस्ती साइटहरू	जम्मा लाभान्वित घरहरू	पूर्ण साइट योजनाहरू		पूर्ण विस्तृत परियोजना रिपोर्ट सर्वेक्षण		पूर्ण विस्तृत परियोजना रिपोर्ट	
				#	%	#	%	#	%
सिन्धुपाल्चोक	१	०	१४	१	१०० %	१	१०० %	१	१०० %
रसुवा	५	०	२३८	५	१०० %	५	१०० %	४	८० %
ओखलढुङ्गा	२	०	४१	२	१०० %	२	१०० %	१	५० %
रामेछाप	१	०	२३	१	१०० %	१	१०० %	१	१०० %
गोरखा	१	३	११	४	१०० %	१	१०० %	०	०
धादिङ्ग	२	०	३८	२	१०० %	२	१०० %	०	०
मकवानपुर	२	०	२०	२	१०० %	२	१०० %	२	१०० %
बाग्लुङ	१	०	१०	१	१०० %	१	१०० %	१	१०० %
नुवाकोट	१	०	१४	१	१०० %	१	१०० %	१	१०० %
चितवन	०	१	०	१	१०० %	०	०	०	०
जम्मा	१६	४	४०९	२०	१०० %	१६	१०० %	११	६९ %

परियोजनाले सहयोग गरेको सोह्र मध्ये बाह्र एकिकृत वस्तीको लागि राष्ट्रिय पुर्ननिर्माण प्राधिकरणद्वारा रु. १० करोड,८० लाख बजेट विनियोजन गरेको छ । (स्रोत : राष्ट्रिय पुर्ननिर्माण प्राधिकरण, २०७७/०४/०८)

दिगो समाधानमा उनको सुरक्षा

पृष्ठभूमि

उनको सुरक्षा सीमान्तकृत समुदाय अर्भ विशेष महिला वर्गलाई लक्षित गरी अत्यधिक असुरक्षाको समयमा सुरक्षित र स्वस्थ रहन सशक्तीकृत बनाउन समुदायद्वारा परिचालित एक संरक्षण कार्यक्रम हो । कार्यक्रमको उद्देश्य सम्पूर्ण समुदायलाई सबैभन्दा जोखिममा रहेका सदस्यको स्वास्थ्य र सुरक्षा आवश्यकताहरूको सुरक्षामा संलग्न गराउनु हो । यस कार्यक्रमले लैङ्गिक संवेदनशीलतालाई मध्यनजरमा राखी स्वास्थ्य, सुरक्षा, समतासम्बन्धी विषयवस्तुलाई समेटेी कार्यशालाहरू सञ्चालनका साथै क्षेत्र सुधारका लागि ससर्त नगद अनुदान प्रदान गर्ने गर्छ । कार्यक्रमको नमुनाबमोजिम सशक्तीकरण ३ वटा स्तम्भ सूचनामा पहुँच, आत्ममूल्य र निकायमा आधारित छन्

कार्यशाला समूहको सुरक्षित स्थानभित्र गरिन्छ जहाँ सहभागीहरूले आलोचनात्मकरूपमा आफ्नै समुदायमा विद्यमान लैङ्गिक सम्बन्धको विश्लेषण गर्छन् र उक्त विश्वास, व्यवहार वा चलन, अभ्यासहरू हानिकारक हुन् भन्ने उनीहरूले निर्धारण गर्छन् र त्यसलाई चुनौती दिने अवसर प्राप्त गर्छन् । सुरदेखि नै समुदायका सदस्यले समुदायमा परेका बढी प्रभावलाई महसुस गरी समृद्ध समुदाय निर्माणको रूपान्तरण प्रक्रियामा स्वामित्व लिन्छन् । कार्यक्रमले सान्दर्भिक कानुन, सेवा र स्वास्थ्य र सुरक्षामा उनीहरूको अधिकार, राज्य र अन्य सेवाबाट आवश्यक समर्थन खोज्ने अभ्यास गर्ने अवसरहरू र परिवर्तनका लागि सानो नगद अनुदानको माध्यमबाट पुँजीबारे जानकारी दिने र प्रक्रियालाई सहयोग गर्न स्रोत तथा संसाधनहरू प्रदान गर्छ । यद्यपि समूहमा पुरुषको सहभागिता रहे तापनि महिलाको बहुमत रहन्छ र महिलाबाटै नेतृत्व प्रदान गरिन्छ । समुदाय सशक्तीकरणका क्रममा महिला-पुरुष दुवैले सँगै काम गरे तापनि महिलाको आत्ममूल्य र महिला-पुरुषको निकायको भावना समुदायको सुरक्षा र समृद्धितर्फ निहित रहन्छ ।

उनको सुरक्षा र पिन

उनको सुरक्षालाई २०१७ मा यूके एड को आर्थिक सहयोगमा दिगो समाधान परियोजना कन्सोर्टियमको माध्यमबाट विकसित गरिएको हो । जुन लामो समयसम्म विस्थापित रहेका समुदायको समाधानतर्फ केन्द्रित थियो । पिनले उनको सुरक्षा कार्यक्रमको डिजाइन र सुरक्षा गतिविधि कार्यान्वयनमा नेतृत्व गरेको थियो भने कन्सोर्टियममा अक्सफाम र राष्ट्रिय साभेदारका रूपमा सामुदायिक आत्मनिर्भर सेवा केन्द्र र लुमन्ती सहभागी थिए । यस परियोजनाबाट एक वर्षे उनको सुरक्षा कार्यक्रम विस्तारितरूपमा विकसित भयो । पिनले उनको सुरक्षा कार्यक्रम ५ वटा जिल्ला (धादिङ, गोरखा, नुवाकोट, रसुवा र सिन्धुपाल्चोक) का विस्थापित क्षेत्रमा सञ्चालन गर्‍यो । लुमन्तीले शहरी स्थानमा कार्यक्रमको नयाँ संस्करण कार्यान्वयनमा सहयोग गर्‍यो । २०१८ मा दोस्रो फेजमा कार्यक्रमलाई भूकम्पबाट अति प्रभावित १२ जिल्लाका ३७ स्थानमा दिगो समाधान कार्यक्रमका रूपमा निरन्तरता दिइएको छ ।

मुख्य गतिविधि

उनको सुरक्षामा तीन मुख्य गतिविधि छन् :

- सुरक्षा समिति स्थापना तथा अनुगमन
- उनको सुरक्षा (स्वास्थ्य, सुरक्षा र सशक्तीकरण) कार्यशालाहरू
- सामुदायिक सुरक्षा कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि साना नगद सुरक्षा अनुदान र स्थानीय सरकारको विकास बजेटमा सहजीकरण

१. सुरक्षा समिति स्थापना र अनुगमन

कार्यक्रमको सुरुमा कार्यशालाका सहभागीले आफ्ना सदस्यमध्येबाट सुरक्षा समिति चयन गर्छ। कार्यशालाभित्र रहेको यस सानो समूहले सुरक्षा प्रबर्द्धन गर्न विशेष गरी लैङ्गिक हिंसाको विषयमा ठूलो भूमिका लिने प्रतिबद्धता व्यक्त गर्छ। यस सुरक्षा समितिले सेवाहरूमा पहुँच र सिफारिसमा सहज पार्न समुदायमा काम गर्छ। सुरक्षा समितिका सदस्यलाई सुरक्षा, मर्यादा, गोपनीयताको सुरक्षा सिद्धान्तबमोजिम लैङ्गिक हिंसासम्बन्धी रिपोर्ट र सिफारिस गर्न तालिम दिइन्छ। दिगो समाधानका फिल्ड अधिकृतहरूले समितिका सदस्यहरू कानुनी आदेशबाहिर काम नगरून् साथै अधुरो र असुरक्षित सिफारिस प्रदान नगरून् भनी सुरक्षा समितिको अनुगमन र आवश्यक सहयोग गर्छन्। सुरक्षा समितिले महिला र समुदायको सुरक्षाका साथै आफ्नो स्वास्थ्य र सुरक्षाको सम्बन्धमा परिवर्तन र सहभागिता बढाउनका लागि परिवर्तनकर्ता भइ एक प्लेटफर्म(मञ्च) प्रदान गर्छ। समितिले समुदायका सदस्यलाई समुदायका आवश्यकताका लागि वकालत गर्न, स्थानीय अधिकारीहरूसँग सम्बन्ध विकास गर्न एक संस्था प्रदान गर्छ। त्यस्तै गतिविधिले पुरुष र महिलालाई नै लैङ्गिक मापदण्डहरूमा प्रतिविम्बित गर्न र

छलफल गर्न सुरक्षित स्थानतिर डोऱ्याउँछ, महिलाले उनीहरूको समुदायलाई फाइदा पुऱ्याउने क्षमतामा उनीहरूको आत्मविश्वास वृद्धि गराउँछ र समुदायको महत्त्वपूर्ण निर्णयहरूमा उनीहरूको योगदानबारे बाँकी समुदायलाई पहिचान गराउँछ । यी परिणामले महिलाको आत्ममूल्य बढाउने गर्छ ।

२. उनको सुरक्षा कार्यशाला

उनको सुरक्षा कार्यक्रमको मुख्य गतिविधि भनेको स्वास्थ्य, सुरक्षा र समानताका विषयमा कार्यशाला सञ्चालन गर्नु हो । कार्यशालामार्फत सहभागीले स्वास्थ्य, सुरक्षा र लैङ्गिक समानताका मुद्दामा आफ्नो ज्ञान बढाउँछन् भने उनीहरूको समुदायमा भएका लैङ्गिक गतिशीलता विश्लेषण गर्छन् । उनीहरूले पहिचान गरेका समस्या समाधानमा संलग्न हुन्छन् ।

कार्यशालामा सबै सहभागी सदस्यको सक्रिय सहभागिता र संलग्नताको उद्देश्यले समूहहरू सानो सङ्ख्या (१० देखि १५ जना) मा राखिएको हुन्छ । सम्भव भएसम्म यस समूहमा जोखिममा रहेका समूहको प्रतिनिधित्व गर्नका लागि गर्भवती र स्तनपान गराउने महिला, महिला घर मूली भएका महिला, वृद्ध र अशक्तता भएका व्यक्ति समावेश गरिन्छ । महिलाले समूहमा महिला र पुरुषको सहभागिताको संरचना निर्धारण गर्छन् । यसमा महिलाले नेतृत्वको भूमिका निर्वाह गर्दै पुरुषको प्रतिनिधित्व सामान्यतया २५ प्रतिशत रहने गरी समावेश गराइन्छ । परिस्थितिले साथ दिएको खण्डमा स्थानान्तरित समुदाय, शरणार्थी र पहिलेदेखि उक्त स्थानमा बस्दै आएका समुदायबीच राम्रो सामाजिक एकजुटताका लागि समूहले समुदायमा पहिलेदेखि बस्दै आएका व्यक्तिलाई पनि समावेश गर्न सक्छन् ।

कार्यशालाले सहभागीलाई सुरक्षा र लैङ्गिक हिंसाका जोखिमहरूबारे, उपलब्ध सेवाहरूमा कसरी पहुँच पुऱ्याउन सकिन्छ भन्ने कुराको ज्ञान र समुदायद्वारा सञ्चालन गर्न सकिने समाधानहरू पहिचान गर्न र कार्यान्वयन गर्नका लागि ज्ञान प्रदान गर्छ । अन्तरक्रियात्मक विधिहरू, जस्तै- खेल, नाटक र समूह कार्यको प्रयोग गरेर कार्यशालाहरूमा लैङ्गिकता र लैङ्गिक भूमिका, यौन तथा लैङ्गिकतामा आधारित हिंसा (जस्तै- घरेलु हिंसा, यौन शोषण र उत्पीडन, बलात्कार, यौनका लागि मानव बेचबिखन, बालविवाह, घटनाहरू कहाँ र कसरी सिफारिस गर्ने र हिंसाबाट बाँचेका मानिससँग काम गर्दा ध्यान दिनुपर्ने मुख्य सिद्धान्तहरू), यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य (जस्तै- महिनावारी र माहिनावारी स्वच्छताको व्यवस्थापन, यौन रोगहरू, गर्भ निरोधनका उपायहरू, सुरक्षित गर्भ पतन जस्ता विषय) र परियोजना, वित्त व्यवस्थापन र नेतृत्व विकासका बारेमा ज्ञान प्रदान गरिन्छ । सदस्यहरूलाई दिइएको गृहकार्यहरूका माध्यमबाट पनि उनीहरूले प्राप्त ज्ञानलाई समुदायमा विस्तार गर्ने गर्छन् ।

कार्यशालामार्फत सहभागीले सुरक्षसंग सम्बन्धित मुद्दाहरू पहिचान गर्छन्, विशेष गरी महिला र युवाका लागि र बाँचेका व्यक्तिहरू केन्द्रित विधिहरू र सम्बन्धित कानून र सेवाहरूका बारेमा सिक्छन् । कार्यशालाहरूले नगद अनुदानका माध्यमबाट समूह गठन र सुरक्षा परियोजनाहरूको कार्यान्वयनको पूर्वाधार प्रदान गर्छ । कार्यशालाले अन्य क्रियाकलाप, जस्तै- जोखिम नक्साङ्कन, भूमिका निर्वाह, अधिकार, विकल्पहरू र कार्यहरूको सम्भावित परिणामहरू बारेमा पनि ज्ञान प्रदान गर्नका लागि ठाउँ प्रदान गर्छ । दुवै महिला र पुरुष सहभागीले समय सान्दर्भिक सुरक्षासम्बन्धी जानकारीमा पहुँच बढाउँछन् जुन उनीहरूले कार्यक्रमको अन्य भागमार्फत प्रयोग गर्छन् ।

३. समुदायको सानो मापन नगद अनुदान र सुरक्षाको परियोजना

उनीहरूले कार्यशालाबाट सिकेका ज्ञान चित्रण गर्दै विशेष गरी अन्य कमजोर समुदायका सदस्यसँग जोखिम नक्साङ्कन अभ्यासमा पहिचान गरेका जोखिमबारे परामर्श गर्दै सुरक्षा समितिले सुरक्षा परियोजना प्रस्ताव गर्छन् जुन उनीहरूले साना नगद अनुदानमार्फत समुदायमा लागु गर्ने गर्छन् ।

विशेष गरी कम साक्षरता भएका समुदायलाई लक्षित गरी तयार गरिएको नमुनाका आधारमा सुरक्षा समूहले उनको सुरक्षा प्रशिक्षकहरूको सहजीकरणमा परियोजना प्रस्तावना तयार गर्छन् र अनुमोदन प्राप्त भएपछि उनीहरूले नै परियोजना कार्यान्वयन गर्छन् । परियोजना अधिकृतहरूले परियोजनाको सफलपूर्वक सञ्चालन र समापनका लागि निरन्तर अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्छन् ।

नगद अनुदान विभिन्न किस्तामा प्रदान गरिन्छ (सामान्यतया २ वा ३ चरणमा) ताकि सुरक्षा समितिले ठूलो धनराशि चलाउन अघि परियोजना कार्यान्वयनका लागि सिप र आत्मविश्वास विकास गर्न सकून् । नगद अनुदान कार्यक्रमले उनीहरूलाई कार्यक्रमका क्रममा आफूले विकास गरेका ज्ञान तथा सिपलाई व्यावहारिकरूपमा कार्यान्वयन गर्ने अवसर प्रदान गर्छ । यसले उनीहरूलाई समुदाय सुधारका पहलहरूमा अग्रणी स्थानमा राख्छ र असुरक्षा र लैङ्गिक असमानताका कुरालाई सम्बोधन गर्ने चेतनाको उनीहरूमा विकास गराउँछ । परियोजना कार्यान्वयन प्रक्रियामा सक्रिय सहभागिता र नेतृत्वको माध्यमबाट महिलाले आफ्नो परिवर्तनका लागि आफ्नो क्षमतामा विश्वास बढाउँछन्, जसको समुदायले ठोस प्रमाण देख्छन्, यसले उनीहरूको आत्ममूल्य वृद्धि गर्ने भावना अगाडि बढाउँछ ।

प्रगति/उपलब्धि

- महिला सुरक्षा समिति : १२ जिल्लामा ३७ वटा सुरक्षा समूह गठन गरिएको छ ।
- कार्यशाला : १८५ वटा प्रशिक्षण कार्यशाला सञ्चालन गरिएको छ ।
- नगद अनुदान : ६५,३१,०८३ रुपियाँ (अक्षरेपी पैसठ्ठी लाख एकतीस हजार त्रियासी रुपियाँ मात्र), नगद उपलब्ध गराइएको छ । जसमध्ये करिब ९० प्रतिशत रकम ढक्क सम्बन्धी परियोजना, जस्तै- नुहाउने घर निर्माण, सामुदायिक पिउने पानीको ट्याङ्की निर्माण जस्ता कार्यमा खर्च गरिएको छ । त्यस्तै कोषको १० प्रतिशत रकम सडकमा सौर्य बत्ती जडान गर्न खर्च गरिएको छ (एनेक्स हेर्नुहोस्) ।
- स्थानीय निकायले उनको सुरक्षा परियोजनाहरूमा सहवित्तका माध्यमबाट धादिङमा फोहोर व्यवस्थापन केन्द्र निर्माण, काभ्रेपलान्चोकमा पिउने पानी आपूर्ति र मकवानपुरको २ साइटमा सडक सौर्य बत्ती जडान गर्न सहयोग पुऱ्याएको छ ।

स्थिरता

जिल्लाहरू	साइटहरू	प्रदान गरिएको तालिम		पहिलो अनुदान स्थापना	दोस्रो अनुदान स्थापना
		#	%		
नुवाकोट	७	३५	१०० %	२८२,७५०	९०४,२५०
चितवन	५	२५	१०० %	२०१,०००	६३९,०००
रसुवा	५	२५	१०० %	२०८,३२६	८९१,५००
गोरखा	५	२४	१०० %	२०३,२५०	६५४,०००
ओखलढुंगा	४	२२	१०० %	१५८,७५०	५१७,५००
सिन्धुपाल्चोक	३	१५	१०० %	१२१,०००	३८७,७५०
मकवानपुर	२	१०	१०० %	८२,५००	२६५,५००
धादिङ	२	९	१०० %	८२,५००	२५७,८८०
काभ्रेपलानचोक	१	५	१०० %	३९,५००	१२०,२५०
रामेछाप	१	५	१०० %	४०,०००	१३०,५००
पर्वत	१	५	१०० %	४१,२५०	१३६,३७७
ललितपुर	१	५	१०० %	३९,७५०	१२६,०००
जम्मा	३७	१८५	१०० %	१,५००,५७६	५,०३०,५०७

स्थानीय सरकारसँगको समन्वय उनको सुरक्षाले समुदायका स्वास्थ्य र सुरक्षा सम्बन्धी सवाल र आवश्यकतालाई प्राथमिकतामा दिई त्यसलाई सम्बोधन गर्न उपलब्ध कोषसम्म सफलपूर्वक पहुँच पुऱ्याउने लक्ष्य राखेको छ । यसमा महिला र बालिकालाई असर गर्ने मुद्दाहरूलाई बढी जोड दिइन्छ । कार्यक्रममार्फत प्रदान गरिने नगद अनुदानको प्रकृत्यालाई भविष्यका दिनमा अन्य निकायहरू जस्तै स्थानीय सरकारबाट अनुदान प्राप्त गर्ने भन्ने सम्बन्धमा जोड्न सकिन्छ । यस प्रशिक्षण सामुदायको दिगो व्यवस्थापनका लागि दिइएको प्रशिक्षणका रूपमा बुझ्नुपर्छ जसबाट सामुदायिक समूहहरूले भविष्यमा विभिन्न निकाय बजेटहरूको पहुँचबारे निरीक्षण गर्छन् । उनको सुरक्षाका प्रशिक्षकहरूले समूहहरूलाई आवेदन प्रक्रिया, कागजात सङ्कलनको प्रक्रिया र विभिन्न समूहबीच छलफल गर्न सहजीकरण गर्दै यी समूहलाई सरकारी संरचना (जस्तै- गाउँपालिका) सँग जोडिनका लागि सहयोग गर्छन् । कार्यक्रमले स्थानीय सरकारको संरचनाद्वारा नगद अनुदानको मिलान कोष (म्याच फन्डिङ) का लागि पनि प्रस्ताव गर्न सक्छ ।

स्थानीय सरकारसँगको समन्वय उनको सुरक्षाले समुदायका स्वास्थ्य र सुरक्षा सम्बन्धी सवाल र आवश्यकतालाई प्राथमिकतामा दिई त्यसलाई सम्बोधन गर्न उपलब्ध कोषसम्म सफलपूर्वक पहुँच पुऱ्याउने लक्ष्य राखेको छ । यसमा महिला र बालिकालाई असर गर्ने मुद्दाहरूलाई बढी जोड दिइन्छ । कार्यक्रममार्फत प्रदान गरिने नगद अनुदानको प्रकृत्यालाई भविष्यका दिनमा अन्य निकायहरू जस्तै स्थानीय सरकारबाट अनुदान प्राप्त गर्ने भन्ने सम्बन्धमा जोड्न सकिन्छ । यस प्रशिक्षण सामुदायको दिगो व्यवस्थापनका लागि दिइएको प्रशिक्षणका रूपमा बुझ्नुपर्छ जसबाट सामुदायिक समूहहरूले भविष्यमा विभिन्न निकाय बजेटहरूको पहुँचबारे निरीक्षण गर्छन् । उनको सुरक्षाका प्रशिक्षकहरूले समूहहरूलाई आवेदन प्रक्रिया, कागजात सङ्कलनको प्रक्रिया र विभिन्न समूहबीच छलफल गर्न सहजीकरण गर्दै यी समूहलाई सरकारी संरचना (जस्तै- गाउँपालिका) सँग जोडिनका लागि सहयोग गर्छन् । कार्यक्रमले स्थानीय सरकारको संरचनाद्वारा नगद अनुदानको मिलान कोष (म्याच फन्डिङ) का लागि पनि प्रस्ताव गर्न सक्छ ।

मार्गनिर्देशन

कार्यशाला शृङ्खला समाप्त भएपछि उनको सुरक्षा प्रशिक्षण टोलीले समूहहरूलाई कम संलग्नताका साथ अनुगमन गर्छ । यस समयमा स्थानीय सरकारसँगको सम्पर्क तथा साभेदारी बढाइन्छ । प्रशिक्षण टोलीले समुदायका निर्धारित लक्ष्यहरू प्राप्त गर्नुका साथै समस्या निवारणका लागि आवश्यक मार्गनिर्देशन प्रदान गर्छ जस्मासमूहहरूको प्रगतिको मूल्याङ्कन पनि गर्छ । प्रशिक्षण टोलीले वर्तमान सुरक्षा र संरक्षणको अवस्थालाई सम्बोधनगर्न आवश्यक उपाय बारे छलफल गर्न सहयोग पुऱ्याउँछ । प्रशिक्षण कर्ताले समूहहरूसँगको संलग्नता घटाउनुको मुख्य लक्ष्य भनेको उनीहरूमा उत्तरदायित्व सिर्जना गरि समुदायको काममा स्वतन्त्रता बढाउन प्रेरित गर्नु हो ।

दिगो समाधानका प्रमुख
उपलब्धिहरू

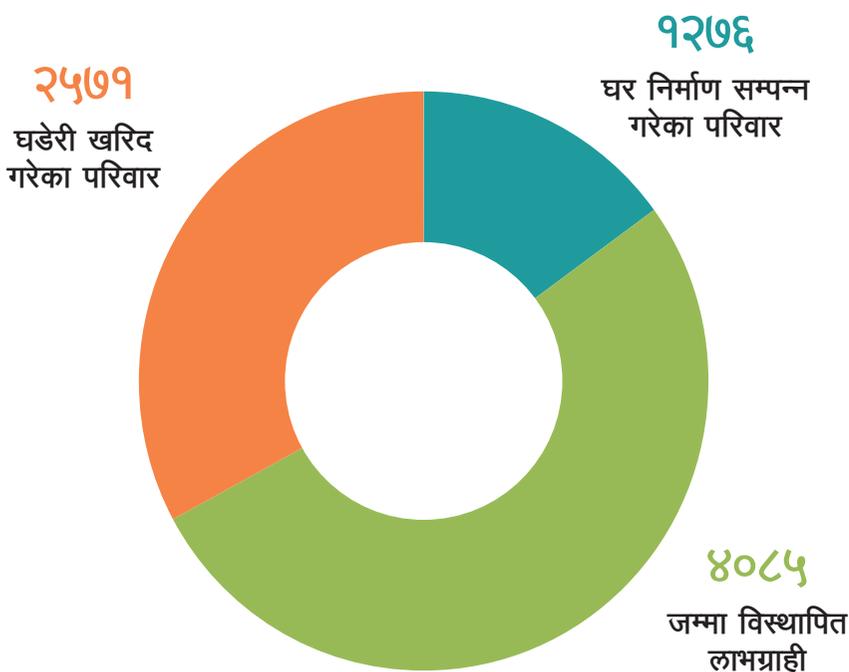
घडेरी प्राप्तिमा सहजीकरण

दिगो समाधान परियोजनामार्फत भूकम्प प्रभावित ३२ जिल्ला मध्ये २२ जिल्लाका जोखिमयुक्त क्षेत्रमा परेका (विस्थापित) परिवार र २५ जिल्लाका भूमिहीन भूकम्प प्रभावित परिवारका लागि जग्गा (घडेरी) व्यवस्थापनमा सहयोग तथा सहजीकरण गरिएको थियो ।

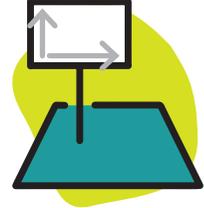
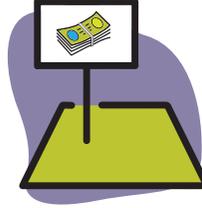
यस अवधिसम्म २२ मध्ये २० जिल्लाका २५७१ विस्थापित परिवारका लागि घडेरी व्यवस्थापन भएको छ । घडेरी खरिद गर्नेमध्ये १८४४ परिवारले संयुक्त लालपुर्जा बनाइ श्रीमान्/श्रीमतीमा संयुक्त स्वामित्व कायम गराएका छन् । कुल लाभग्राही ४०८५ परिवार छन् । हालसम्मको जग्गा खरिद प्रगति ६२.८९% छ । उनीहरूले ७४.४८ हेक्टर जमिन खरिद गरेका छन् । यस्तो जग्गा खरिद प्रक्रियामा सहयोग गरिएकामध्ये २७८ दलित, २१६९ जनजाति, १२१ ब्राह्मण/क्षत्री र २ अन्य परिवार छन् । विस्थापित परिवारको जग्गा खरिद प्रक्रियाका लागि राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणले ४३ करोड ६५ लाख ४३ हजार ६ सय ७५ रुपियाँ भुक्तानी गरेको छ ।

जग्गा खरिद गरिएकामध्ये हालसम्म १२७६ परिवारले पुनर्निर्माण प्राधिकरणसँग तेस्रो किस्ताबापतको रकमसमेत भुक्तानी लिइ घर निर्माण सम्पन्न गरेका छन् । जग्गा खरिद गरेकामध्ये ४९.६७% घरले घर निर्माण सम्पन्न गरेका छन् ।

घडेरी खरिदमा सहजीकरण, प्रगति तालिका

जिल्लाअनुसार विस्थापित परिवारको जग्गा व्यवस्थापन प्रगति विवरण
तालिका नं. : ७

जिल्ला	जम्मा विस्थापित लाभग्राही परिवार	जग्गा खरिद गरिएको घर	क्षेत्रफल (हेक्टरमा)
गोरखा	५३२	३६३	९.८६
धादिङ	४५१	३९७	६.५६
गुल्मी	५१	५०	४.६३
लमजुङ	७१	२७	०.६४
पर्वत	२२	१६	२.११
बाग्लुङ	१२	१०	०.२८
स्याङ्जा	४०	१८	१.७६
म्याग्दी	९	०	०
तनहुँ	१	०	०
रसुवा	१११०	६७१	१२.९०
नुवाकोट	३६५	२११८	३.७४
सिन्धुपाल्चोक	७१७	३७१	१३.१०
काभ्रेपलान्चोक	५५	४०	३.४४
ओखलढुङ्गा	१३८	१०५	५.३३
रामेछाप	१७६	१११	४.८३
सिन्धुली	८	८	०.५६
सोलुखुम्बु	४०	२८	१.१४
संखुवासभा	२६	१३	०.९३
दोलखा	१०१	२८	०.१४

चितवन	१०२	६३	१.८९
ललितपुर	३५	१२	०.१६
मकवानपुर	२६	२२	०.४२
जम्मा	४०८८	२५७१	७४.४२

स्रोत : दिगो समाधान डाटाबेस, २०७७/०४/३०

कतिपय परिवारले भूकम्प गएलगत्तै र त्यसपछि विभिन्न समयमा आफ्नै लगानीमा जग्गा खरिद गरेका थिए । उनीहरूलाई साविक कार्यविधिअनुसार अनुदान रकम भुक्तानी गर्ने व्यवस्था थिएन । नीतिगत सुधारका लागि गरिएको प्रयासअनुरूप राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणले कार्यविधि संशोधन गरेको थियो । उक्त कार्यविधि २०७५ साल माघ २१ मा बसेको मन्त्रपरिषद्को बैठकले पारित गरेको थियो । सो व्यवस्थाअनुसार आफ्नै लगानीमा जग्गा खरिद गरेकाले पनि अनुदान पाएका छन् ।

सुरुमा आफ्नै लगानीमा खरिद गरेको जग्गा भुक्तानी प्रक्रियामा सहजीकरण विवरण तालिका नं. : ८

क्र.सं.	जिल्ला	आफ्नै लगानीमा जग्गा खरिद गर्ने परिवार सङ्ख्या	आफ्नै लगानीमा जग्गा खरिद गरेका र अनुदान सहयोग पाएका परिवार सङ्ख्या	खरिद गरिएको जग्गाको क्षेत्रफल (हेक्टरमा)
१.	गोरखा	२३	२२	०.८९२
२.	धादिङ	५	५	०.०८४
३.	लमजुङ	१	०	०
४.	म्याग्दी	१	०	०
५.	रसुवा	४६	४०	१.०४
६.	नुवाकोट	२	०	०
७.	सिन्धुपाल्चोक	७९	६१	२.६२
८.	काभ्रेपलान्चोक	१	१	०.६१
९.	ओखलढुङ्गा	१	०	०
१०.	रामेछाप	४	२	०.२३
११.	दोलखा	५	०	०
१२.	ललितपुर	८	०	०
	जम्मा	१७६	१३१	५.५४६९

स्रोत : दिगो समाधान डाटाबेस, २०७७/०४/३०

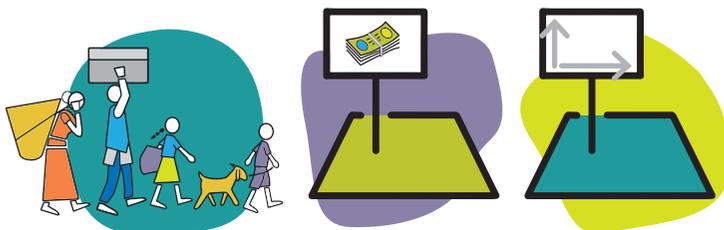
आफ्नै लगानीमा विभिन्न समयमा जग्गा खरिद गरेका विस्थापित १३१ परिवारलाई जग्गा खरिद गरिएको लिखत मूल्य बराबरको रकम भुक्तानी गर्ने प्रक्रियामा सहयोग तथा सहजीकरण गरियो। उनीहरूले ५.५४६९ हेक्टर जमिन खरिद गरेका छन्। कुल १७६ लाभग्राहीले आफ्नै लगानीमा जग्गा खरिद गरेका थिए। हालसम्मको प्रगति ७४.४% छ। उनीहरूले राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणमार्फत कुल १ करोड ९९ लाख ६१ हजार रुपियाँ भुक्तानी लिएका छन्। यस्तो प्रक्रियामा सहयोग गरिएकामध्ये ५ दलित, १२० जनजाति र ६ ब्राह्मण/क्षत्री परिवार छन्। साथै उनीहरूलाई संयुक्त लालपुर्जा बनाउने कार्यमा पनि सहयोग गरिएको थियो। १०९ परिवारले संयुक्त लालपुर्जा बनाइ जमिनमा श्रीमान्/श्रीमतीको संयुक्त स्वामित्व कायम गराएका छन्।

भूमिहीन परिवारको जग्गा व्यवस्थापनमा सहजीकरण

भूकम्प प्रभावित ३२ जिल्ला मध्ये २३ जिल्लामा १३४७ परिवार भूमिहीनले नयाँ ठाउँमा जग्गा खरिद गरी स्थानान्तरण हुने भन्दै निवेदन पेश गरेका थिए। यीमध्ये हालसम्म ७०१ परिवारको जग्गा व्यवस्थापन भएको छ। जग्गा खरिद गरेकामध्ये ३८८ परिवारले खरिद गरिएको घडेरीमा श्रीमान्/श्रीमतीको संयुक्त स्वामित्व कायम गराएका छन्। यस्तै, ३१३ परिवारले एकल स्वामित्वमा जग्गा खरिद गरी रजिस्ट्रेशन पास गरेका थिए। उनीहरूले ३०.५१ हेक्टर जमिन खरिद गरेका छन्। भूमिहीन परिवारका लागि घडेरी व्यवस्थापन प्रयोजनाका लागि १३ करोड ७० हजार रुपियाँ राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणबाट अनुदान प्राप्त भएको छ। पुनर्वास कार्यक्रमका माध्यमबाट लागि २७३ दलित, ३३७ जनजाति, ८५ ब्राह्मण र ६ अन्य परिवारहरू लाभान्वित भएका छन्।

स्थानान्तरण हुन चाहने भूमिहीन परिवारको जग्गा व्यवस्थापन

तालिका नं. : ९

जिल्ला	जम्मा स्थानान्तरण हुन चाहने लाभग्राही परिवार	जग्गा खरिद गरिएको घर	क्षेत्रफल (हेक्टरमा)
गोरखा	२३५	१२६	७.९३
धादिङ	९१	५९	१.८४
तनहुँ	१६	१३	०.१५
गुल्मी	६	०	०

कास्की	११	११	०.४७
लमजुङ	२०	०	०
पाल्पा	२	१	०.०१
स्याङ्जा	७	६	०.२०
म्याग्दी	१	०	०
रसुवा	३१	२१	०.३९
नुवाकोट	२६६	१५८	३.९२
सिन्धुपाल्चोक	१७७	७३	३.३०
काभ्रेपलान्चोक	१३९	७४	१.४५
सोलुखुम्बु	२०	१९	०.६३
संखुवासभा	१७	७	०.१५
सिन्धुली	२४	२३	१.११
रामेछाप	२२	८	०.१८
दोलखा	१२	०	०
ओखलढुङ्गा	१७	१२	१.०८
खोटाङ	३	३	०.११
मकवानपुर	१७२	६०	६.७६
ललितपुर	३४	२७	०.८०
काठमाडौँ	१	०	०
चितवन	१८	०	०
भोजपुर	५	०	०
जम्मा	१३४७	७०१	३०.५१

स्रोत : दिगो समाधान डाटाबेस २०७७/०४/३०

एकीकृत बसोबासका लागि प्रयास

परियोजनाको सहजीकरणमा ८ जिल्लाको २० स्थानीय तहमा २६ स्थानमा एकीकृत बस्ती विकास प्रक्रिया अघि बढेको छ। यी एकीकृत बस्तीमा ७६४ परिवारका २ हजार ८ सय ९० जना बसोबास गर्दैछन्। २६ ठाउँको बस्ती विकासका लागि १७.८१ हेक्टर जमिन घडेरी र भौतिक पूर्वाधार निर्माण गर्नका लागि व्यवस्थापन भएको छ। हालसम्म ९ स्थानमा घर निर्माणका कार्य सम्पन्न भइसकेको छ। यस्तो ठाउँमा सङ्घ/संस्थाको सहयोगमा घर निर्माणको कार्य सकिएको हो। २ ठाउँमा बस्ती विकास भइरहेको छ भने १५ ठाउँमा सुरुवात हुन सकेको छैन।

४४

भूकम्पपीडित विस्थापित तथा भूमिहीन परिवारलाई स्थानान्तरण प्रक्रियाद्वारा एकीकृत बस्तीमार्फत पुनर्वासमा लैजाने सरकारी योजनाअनुसार दिगो समाधान परियोजनामार्फत प्रक्रियागत कार्यमा समन्वय तथा सहजीकरण गरी अनुदान लिने र एकीकृत बस्तीमार्फत पुनर्वासमा जाने योजनामा सहयोग पुगेको छ ।

राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणले भूकम्पबाट प्रभावित संरचनाको पुनर्निर्माणसम्बन्धी ऐन, २०७२ को दफा ३१ अनुसार एकीकृत बस्ती विकाससम्बन्धी कार्यविधि २०७४ तयार गरेको थियो । पछि यसलाई २०७५ मा पुनः संशोधन गरिएको थियो ।

कार्यविधिअनुसार एकीकृत बस्ती विकास हुनका लागि कम्तीमा १० परिवारको सहभागिता हुनुपर्ने नियम थियो । एकीकृत बस्ती विकासमार्फत पुनर्वासमा जाने लाभग्राहीले निम्न सहयोग पाउने कार्यविधिमा व्यवस्था छ :

- क. **घडेरी जग्गा व्यवस्थापन** : बस्ती स्थानान्तरण गर्नुपर्ने भूकम्पपीडित परिवारलाई एकीकृत बस्तीको विकसित घडेरी जग्गा वा प्राधिकरणले तोकेको घडेरी जग्गाबापत गरिने रकममध्ये कुनै एक लिने विकल्प हुनेछ ।
- ख. **पूर्वाधारमा सहयोग** : एकीकृत बस्ती विकासका लागि विभिन्न पूर्वाधार तथा सेवा निर्माणका लागि आवश्यक पर्ने रकम योजना प्रस्तावकले अन्यथा प्रस्ताव गरेमा बाहेक सरकारीस्तरबाट प्राधिकरणमार्फत उपलब्ध गराइनेछ । यस प्रयोजनका लागि विभिन्न पूर्वाधारसँग सम्बन्धित निकायहरू तथा स्थानीय तहसँग आवश्यकताअनुसार प्राधिकरणले समन्वय गर्नेछ ।
- ग. **आयआर्जनमा सहयोग** : बस्ती स्थानान्तरण योजना तर्जुमा गर्दा प्रस्तावित योजनास्थलमा स्थानान्तरण हुने परिवारहरूका लागि आयआर्जनसहित जीविकोपार्जन व्यवस्थामा सहयोग गरिनेछ ।
- घ. **बजेट व्यवस्था** : १. हिमाली क्षेत्रका बासिन्दाले प्रतिपरिवार ५ लाख रुपियाँसम्म, २. पहाडी, ग्रामीण क्षेत्रका बासिन्दाले प्रतिपरिवार ४ लाख रुपियाँसम्म र ३. पहाडी, शहरी र तराई क्षेत्रका बासिन्दाले प्रतिपरिवार ३ लाख रुपियाँसम्म ।

एकीकृत बस्ती विकासका लागि दिगो समाधान परियोजनामार्फत निम्न कार्य गरिएको थियो :

- खरिद गरिने जग्गा ठीक भए/नभएको हेरेर सुझाव दिने र रजिस्ट्रेसन पास प्रक्रियामा सहजीकरण
- एकीकृत बस्ती विकासका लागि लाभग्राहीहरूबाट निवेदन सङ्कलन
- एकीकृत बस्ती विकास गरिने योजनास्थलमा पर्ने जग्गाको नापी नक्सा र कित्ताहरूको सूची तयारी
- जग्गा धनीहरूको मञ्जुरीनामा, नागरिकता र जग्गा धनी प्रमाणपत्रको प्रतिलिपि तयारी
- प्रस्तावित एकीकृत बस्तीका प्रिडिपिआर तयारका लागि समन्वय र सहजीकरण
- बस्ती विकाससम्बन्धी अवधारणा नक्सासहितको भौतिक विकास योजना निर्माण र स्थानीय तह, जिल्ला र केन्द्रमा हस्तान्तरण
- प्रस्तावित बस्तीको भौगर्भिक अध्ययन गर्न सहजीकरण
- प्रस्तावित एकीकृत बस्ती विकासका लागि सहयोग गर्न/गराउनका लागि स्थानीय तहको सिफारिसपत्रहरू लिने कार्यमा सहजीकरण र कार्यपालिकाबाट निर्णय गर्न/गराउनका लागि समन्वय
- स्वीकृत भएको प्रिडिपिआरअनुसार डिपिआर तयारी गर्ने/गराउने कार्यमा सहयोग र समन्वय ।

दिगो समाधान परियोजनाको सहजीकरणमा प्रक्रिया अघि बढेका एकीकृत बस्तीको विवरण

तालिका नं. : १०

क्र. सं.	ठेगाना (जिल्ला, गाउँपालिका, वडा र टोलको नाम)	एकीकृत बस्तीको नाम
१.	गोरखा, चुमनुब्री गापा-३, देवल	देवल एकीकृत बस्ती
२.	बाग्लुङ, काठेखोला गापा-५, बिहु पोखरा	शिवधुरी एकीकृत बस्ती
३.	धादिङ, नीलकण्ठ नपा-७, हाँडीखोला	हाँडीखोला एकीकृत बस्ती
४.	धादिङ, नीलकण्ठ नपा-२, नेपालगाउँ	हिमाली एकीकृत बस्ती
५.	पर्वत, फलेवास नपा-८, अर्चले	अर्चले एकीकृत बस्ती
६.	नुवाकोट, सूर्यगढी गाउँपालिका-४, दामे	दामे एकीकृत बस्ती
७.	नुवाकोट, म्यागड गाउँपालिका-४, किम्टाड	किम्टाड एकीकृत बस्ती
८.	नुवाकोट, विदुर नगरपालिका-९, जफती	जफती एकीकृत बस्ती
९.	नुवाकोट, विदुर नगरपालिका-९, माछापोखरी जफती	माछापोखरी जफती एकीकृत बस्ती
१०.	नुवाकोट, तादी गाउँपालिका-३, बुदुने	बुदुने एकीकृत बस्ती
११.	नुवाकोट, दुप्चेश्वर गाउँपालिका-७, रामती	रामती एकीकृत बस्ती
१२.	नुवाकोट, किस्पाड गाउँपालिका-५, शान्तिबजार	शान्तिबजार एकीकृत बस्ती
१३.	रसुवा, उत्तरगया गाउँपालिका-५, बनुवा, छाप	बनुवा छाप एकीकृत बस्ती
१४.	रसुवा, उत्तरगया गाउँपालिका-५, बोगटीटार	बोगटीटार ख एकीकृत बस्ती
१५.	रसुवा, उत्तरगया गाउँपालिका वडा नं. १, तिरु	तिरु एकीकृत बस्ती
१६.	रसुवा, उत्तरगया गाउँपालिका-५, बोगटीटार	बोगटीटार एकीकृत बस्ती
१७.	रसुवा, उत्तरगया आमाछोदिङ्मो-२, पाइलिङ	पाइलिङ एकीकृत बस्ती
१८.	रसुवा, उत्तरगया नौकुण्ड गाउँपालिका-१, लाइबु	लाइबु एकीकृत बस्ती
१९.	सिन्धुपाल्चोक, इन्द्रावती गाउँपालिका-५, भदौरे	माभी गाउँ एकीकृत बस्ती
२०.	सिन्धुपाल्चोक, जुगल गाउँपालिका-१, सेलाङ	सेलाङ एकीकृत बस्ती
२१.	सिन्धुपाल्चोक, हेलम्बु गाउँपालिका-१, तेम्बाथाङ	तेम्बाथाङ एकीकृत बस्ती
२२.	सिन्धुपाल्चोक, भोटेकोशी गाउँपालिका-५, ट्याङथली	ट्याङथली एकीकृत बस्ती
२३.	सिन्धुपाल्चोक, भोटेकोशी गाउँपालिका-१, सेबुङ	सेबुङ एकीकृत बस्ती
२४.	सिन्धुपाल्चोक, बाह्रबिसे नगरपालिका-७, ऋषिघ्याङ बारी	बिम्बु एकीकृत बस्ती
२५.	मकवानपुर, कैलाश गाउँपालिका-१०, बलमटार	बलमटार एकीकृत बस्ती
२६.	मकवानपुर, मनहरी गाउँपालिका-६, जोगीताल	सुनाचुरी जोगीताल एकीकृत बस्ती
	जम्मा	

	एकीकृत बस्तीमा बसोबास गर्ने जम्मा घर	कुल परिवार सङ्ख्या (जम्मा जनसङ्ख्या)	जग्गाको क्षेत्रफल हेक्टरमा	लाभग्राहीको घर निर्माणको अवस्था			बस्ती विकासका लागि स्रोत	
				निर्माण सम्पन्न	काम भइरहेको	सुरु नै भएको छैन	नेपाल सरकार	अन्य (संघ संस्था)
	११	४७	०.३			१	१	
	१०	४१	०.३			१	१	
	१८	९६	०.४			१	१	
	२०	१०६	०.३७			१	१	
	१२	४५	१.५		१		१	
	१४	७२	०.२	१			१	१ (क)
	२४	९३	०.४५	१			१	१ (क)
	१८	८२	०.२५	१			१	१ (क)
	१४	६७	०.२			१	१	१ (क)
	७१	२९२	१.२१	१			१	१ (क)
	७४	३०४	१.३९	१			१	१ (क)
	३७	१६४	०.३५	१			१	१ (क)
	१४	६६	०.२६			१	१	—
	१५	५४	०.२६			१	१	—
	१२५	४८२	३.१२			१	१	१ (ख)
	५३	२९५	०.६६			१	१	१ (ख)
	५१	१८६	१.०			१	१	१ (ख)
	२१	११८	०.५२			१	१	१ (ख)
	२१	३६	०.८६	१				१ (क)
	१९	१९	१.९	१				१ (क)
	४०	४०		१				१ (क)
	२२	२२	०.२१		१			१ (क)
	२६	२६	०.४९			१	१	१ (ग)
	१४	१४	१.४			१	१	१ (ख)
	१०	५७	०.२			१	१	
	१०	६६	०.१९			१	१	
	७६४	२८९०	१७.८१	९	२	१५		

नोट :

- क. डिपिआर बनाउन र घर निर्माणका लागि अक्साफामको सहयोग रहेको । भौतिक पूर्वाधार निर्माणका लागि नेपाल सरकारमार्फत सहयोग प्राप्त हुने ।
- ख. डिपिआर बनाउन दिगो समाधान परियोजनाको सहयोग रहेको । भौतिक पूर्वाधार निर्माणका लागि नेपाल सरकारमार्फत सहयोग प्राप्त हुने ।
- ग. प्रिडिपिआर र डिपिआर तयारका लागि नेपाल सरकारलाई अनुरोध गरिएको । प्रिडिपिआर तयार भएर स्वीकृतिका लागि प्राधिकरणमा पठाइएको । डिपिआर बाँकी ।

घटना अध्ययन

मेहनतले ठडिएको खोलेबेसी बस्ती

सोममाया तामाङ

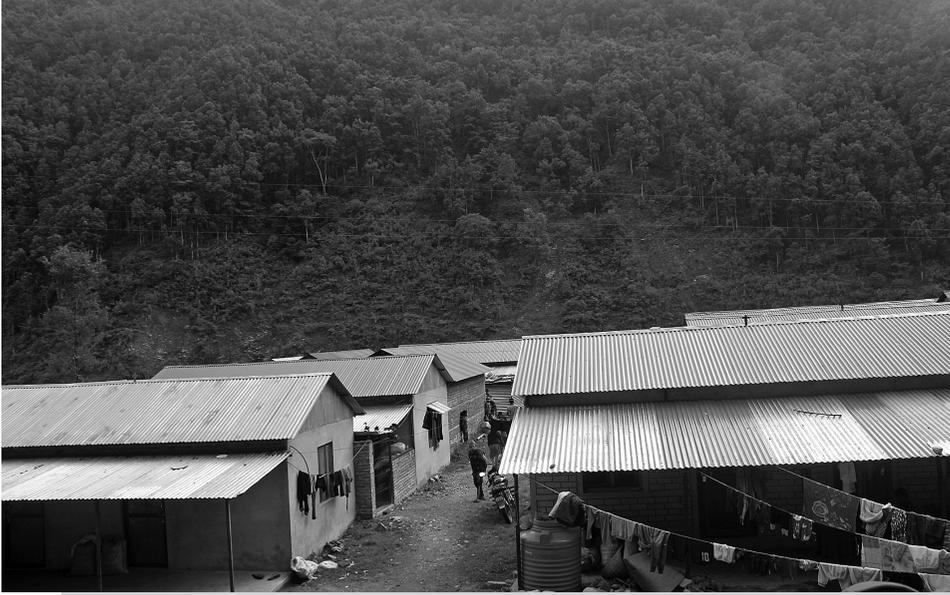
खोलेबेसी । नुवाकोटको किस्पाङ गाउँपालिका-५ स्थित रमाइलो गाउँ । जहाँ विस्थापित तामाङ समुदायका २८ परिवारले आफ्नै मेहनतले एकीकृत बस्ती निर्माण गरेका छन् । खोलेबेसी नुवाकोटमा परे पनि यहाँ सुन्दर बस्ती ठडाउने तामाङ समुदाय भने छिमेकी जिल्ला रसुवाका हुन् । उत्तरगया गाउँपालिका-१ स्थित डाँडागाउँ करुमच्याङबाट विस्थापित भएकाहरू यहाँ आइ बसोबास थालेका हुन् ।

भूकम्पले घर भत्कियो । भएका सामान पुरिए । भूकम्पमा परी ५ महिलासहित ९ जनाको त मृत्यु नै भयो । बस्तीका अगुवा वीरबहादुर तामाङ भन्छन्- “हाम्रो त घर मात्र होइन, बस्ती नै जोखिममा पर्थ्यो । गाउँमा बस्न नसकिने अवस्था भयो । पहिरो गयो । पहिरोमा परी धेरै जमिन क्षति भयो । जमिन चिरा चिरा बन्यो । उसै त भिरालो जमिन, त्यसमाथि भूकम्प । अनि त के चाहियो र ? जोखिम हवात्ते बढिहाल्यो । त्यसैले हामी लामो समय विस्थापित भई अस्थायी शिविरमै बसोबास गर्थौं ।”

भूकम्पपछि गाउँ छाडेर हिँडेका उनीहरू नुवाकोटको किस्पाङ गाउँपालिका-५ स्थित शान्तिबजारमा बसे केही समय । त्यसपछि रसुवाकै बोगटीटार, वेत्रावती, नौबीसेलगायतका ठाउँमा बसाइँ सरिरहे । करिव ३ वर्ष यसैगरी बिते उनीहरूको । विस्थापित भई शिविरमा बसोबास गर्दा विभिन्न सङ्घ/संस्थाबाट खाद्यान्न, जस्तापाता र अन्य सामग्री सहयोग पाएकाले केही सहज भएको बस्तीका अगुवा डिलबहादुर तामाङ बताउँछन् ।

राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणबाट प्राप्त अनुदान रकमले २८ परिवार मिलेर ५ रोपनी १५ आना क्षेत्रफलको जग्गा खरिद गरेका छन् अहिले । जग्गा खरिद गर्दा उनीहरूले ७० लाख

तिर्नुपच्यो । ५६ लाख रुपियाँ प्राधिकरणबाट प्राप्त भएको थियो भने बाँकी पैसा उनीहरूले बस्तीका सबै घरबाट सङ्कलन गरे ।

त्यसअघि रसुवाको उत्तरगया गाउँपालिका-५ बोगटीटारमा पनि जग्गा खरिद गरेका थिए । पछि त्यहाँ स्थानीयले बाटो नदिइ अवरोध गर्न खोजेपछि त्यहाँ बस्न पाएनन् । अनि विकल्पका रूपमा खोलेवेसी पुगेको अगुवा मानबहादुर घले बताउँछन् । उनी भन्छन्- हामी ३ जनाको नाममा उता बोगटीटारको जग्गा अभै पनि छ, ६० लाख रुपियाँ खर्च भएको छ । त्यहाँ जग्गा खरिद गरेको देखेपछि हामी ३ परिवारलाई चाहिँ प्राधिकरणले पैसा दिन मानेन, धेरै समय कुच्यौं, पछि दिगो समाधान परियोजनाको सहजीकरणमा हामीले २-२ लाख रुपियाँ पायौं । खुसी लाग्यो । र, दुःखको कुरा हामीले त्यहाँ किनेको जग्गा बाँभो छ, घर बनाउन पनि पाएनौं । हामी जिल्ला छाडेर नुवाकोट आएर बस्नुपरेको छ । आफ्नो जिल्लामा घर बनाउन पाएनौं ।

२८ मध्ये ७ परिवारको एकल र २१ परिवारको संयुक्त (श्रीमान्-श्रीमती) स्वामित्वमा जग्गा रजिस्ट्रेसन पास भएको छ । जग्गा खोजी गर्न, कागजात जुटाउन, समन्वय गर्नका लागि अगुवाहरू दिलबहादुर तामाङ, वीरबहादुर तामाङ र मानबहादुर घलेको भूमिका महत्वपूर्ण थियो ।

जग्गा खरिद गरिसकेपछि एकीकृत बस्तीको मोडलअनुसार (सार्वजनिक स्थान, खुला चौर, गोरेटो/सडक बाटोसमेत छुट्याइ) घरहरू निर्माण गरिएको छ । सबैका घर २-२ कोठालाई छन् । अधिकांश परिवारले बाहिर छुट्टै भान्सा कोठा पनि निकालेका छन् ।

घर निर्माण गर्नका लागि बाहिरबाट कोही पनि नबोलाइएको र सबै काम आफू/आफू बस्तीका मानिस मिलेर गरेको अगुवा डिलबहादुर तामाङले बताए । उनले भने- हामीले एउटा समिति बनाएर रेकर्ड राखी आलोपालो गरी घर उभ्यायौं, हामीसँग पैसा थिएन, बल्लबल्ल घर निर्माण सम्पन्न गर्न सक्यौं । धेरै समस्या भोग्नुपर्थो ।

एक घर निर्माण गर्नका लागि ५ देखि ६ लाख रुपियाँसम्म खर्च भएको छ । पुनर्निर्माण प्राधिकरणले प्रतिपरिवार ३ लाख रुपियाँ निजी आवास निर्माण अनुदान सहयोग उपलब्ध गराएको थियो । बाँकी उनीहरू आफैँले सरसापट गरी जुटाएका हुन् ।

बस्ती निर्माण भएरहेको क्रममा समुदायका सबैजनालाई भेला गरी दिगो समाधान परियोजना अन्तर्गतको उनको सुरक्षा कार्यक्रम सन्चालन गरिएको थियो । जस्मा समुदायका १५ जना महिलाहरू समावेश गरि ६ वटा फरकखाले विषयमा तालिम सन्चालन गरिएको थियो । जस्मा यौन तथा लैङ्गीक हिंसा, वित्तिय व्यवस्थापन, यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य, भावनात्मक सुस्वास्थ्य, सुरक्षित वैदेशिक रोजगार र नेतृत्व विकास विषय समेटिएको थियो । तालिममा सहभागी भए वापत प्राप्त अनुदान रकम बाट २८ घरधुरीका लागि ५००० लिटरको २८ वटा पानी ट्याङ्की र धारा किनिएको थियो । यसका लागि १ लाख ७६ हजार २ सय ५० रुपियाँ अनुदान रकम उपलब्ध गराइएको छ ।

अहिले यहाँका मानिसको जीविका ज्याला/मजदूरी, नजिकैको अरूको जग्गा अधिया कमाउने, गाई/भैँसी पाल्ने कामबाट चलि रहेको छ भने केही परिवारका सदस्य वैदेशिक रोजगारीमा छन् । बस्तीबासी भन्छन्- हामीसँग आफ्नो स्वामित्वमा पर्याप्त जमिन छैन, आफ्नो जमिन नभएपछि अनाज उत्पादन गरी खान समस्या छ, पुरानो बस्ती पनि टाढा छ । हिँडेर जान भण्डै १ दिन लाग्छ । समस्या छ तर विकल्पहरू भने धेरै कम देखेका छन् उनीहरूले ।

हेर्दै चिटिक्क बुँदुने एकीकृत बस्ती

विश्वास नेपाली

नुवाकोटको तादी गाउँपालिका-३ खरानीटारको बजारमुनि फराकिलो फाँटको एक कुनामा अहिले लहरै घर छन् । सबै घरका आकार र प्रकार उस्तै छ । जसले बस्ती हेरिरहुँ जस्तो लाग्छ । यी घर अरू कसैको नभएर यही गाउँपालिका-१ स्थित उर्लेनी गाउँबाट विस्थापित भइआएका परिवारका हुन् ।

अहिले खरानीटारमा विस्थापित परिवारका २ वटा टोल छन् । एउटामा ५१ र अर्कोमा २० घर बनेका छन् । एकदेखि अर्को बस्तीको दूरी मात्र ५ मिनेटको छ । एकै ठाउँमा जग्गा उपलब्ध हुन नसकेपछि २ ठाउँमा बस्ती विकास गरिएको हो । उनीहरूले २४-७-१-३ रोपनी क्षेत्रफल जग्गा खरिद गरेका छन् । उनीहरू भन्छन्- 'धेरै सङ्घर्षपछि मात्र जग्गा पायौं ।' जग्गा

खरिद गर्नका लागि राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणबाट १ करोड ४२ लाख रुपियाँ उपलब्ध भएको थियो। जग्गा खरिद गर्ने प्रक्रिया, रजिस्ट्रेसन पास गर्ने प्रक्रिया र अनुदान लिने प्रक्रियाका लागि दिगो समाधान परियोजना टिमको सहजीकरण थियो।

जग्गा खरिद प्रक्रियापछि उक्त ठाउँमा घर निर्माण गर्नका लागि अक्सफामले सहयोग गरेको थियो। संस्थामार्फत प्रतिपरिवार ७ लाख ५० हजार रुपियाँ खर्च भएको बताइएको छ। तीन कोठे घरसँगै सानो भान्सा कोठा पनि छ। प्रत्येक घरमा धारा जडान गरिएको छ।

यहाँ बसोबास गर्ने २० परिवारले नजिकै बस्तीका अन्य मानिसको जमिन भाडा र अधियामा लिएर खेती गरी जीविकोपार्जन गर्न थालेका छन्। कतिपय भने नजिकै बजार र बस्ती ठूलो भएका कारण ज्याला/मजदूरीको काममा खट्छन्। बस्तीका २४ परिवारलाई सोही संस्थाले सानो सानो खोरसमेत निर्माणमा सहयोग गरी कुखुरा पालनमा सहयोग उपलब्ध गराएको उनीहरूले बताए।

बस्तीका केही महिलालाई माला उन्ने तालिम संस्थाबाट दिइएको थियो। बस्तीकी सन्तमाया तामाङ भन्छन्- 'हामीसँग सिप छ तर उचित बजार नभएका कारण त्यो पेसा गर्न सकिएको छैन।' अगुवा लालबहादुर तामाङ भन्छन्- 'कुनै संस्था वा कम्पनीले बस्तीमा आएर यस्तो सामान उठाएर लागिदिने हो भने काम गर्न जाँगर चल्ने थियो र सहज पनि हुने थियो।' बस्तीका पूर्णबहादुर तामाङ भन्छन्- यहाँ वरपर राम्रो जमिन छ। संस्था वा गाउँपालिकाले भाडामा लिईदिए हामी सामूहिक खेती गर्ने थियौं, पशुपालन गर्न पनि सजिलो हुने थियो। हामीसँग आर्थिक समस्या भएको हुँदा लगानी गर्न सक्ने सामर्थ्य छैन।

बस्तीकै सुशान तामाङका अनुसार बस्तीमै चाँहिँ विद्यालय छैन। तर करिव ३० मिनेट जाँति माथि उकालो चढेपछि बजार छ, त्यहाँ नजिकै विद्यालय छ, बस्तीबाट ८० जना जाँति विद्यार्थी विद्यालय जान्छन्। ५५ जना सरकारी विद्यालय र बाँकी निजी स्कुलमा पढ्छन्।

आकर्षक बस्ती : नौबीसे

सुष्मा न्यौपाने

रसुवाको उत्तरगया गाउँपालिका-४ को पहिरेवेसी बस्ती । भूकम्पले घर भत्कियो । भएको अन्नपात पुरियो । वस्तुभाउ क्षति भयो । २ महिलासहित ६ जनाको मृत्यु भयो । केही मानिस घाइते भए ।

पीडा, दुःख र क्षतिहरू बिर्सेर पुरानै अवस्थामा फर्कने क्रममा थिए उनीहरू । ८ परिवारले तेस्रो र अर्को ८ परिवारले दोस्रो किस्तासम्म अनुदान लिई घर निर्माण गर्दै थिए । सबैजसो परिवारले आत्मनिर्भर केन्द्रकै सहयोगमा सञ्चालित जीविकोपार्जनमा आधारित पुनर्स्थापना कार्यक्रममार्फत तरकारी खेती गरी आयआर्जन पनि गर्न थालेका थिए । हरेक घरमा गोलभेंडाको टनेल थियो । उत्पादित तरकारी बजारमा लगी बेच्ने र आमदानी लिन थालेका थिए ।

२०७४ साउन २२ गते ठूलो पानी परेको थियो । नजिकै गङ्गा नदी छ । भेल बढ्दै जाँदा गाउँमा नदी छिर्न सक्छ र डुबानमा पर्न सकिन्छ भनेर गाउँले डराए । गाउँभरका सबै मानिस ज्ञानु थापा मगरको घरमा जम्मा भई बसे । पानी नरोकिन्जेल । जुन घर ढुङ्गामाथि थियो । हम्मेसी खोला नआउने अनुमान गाउँबासीको थियो ।

ज्ञानुकै छिमेकी धर्मबहादुर थापा मगरको भूकम्पपछि ढलान गरेर बनाएको घर थियो । घर सरेको एक हप्ता मात्र भएको थियो । पक्की घरमा केही नहोला भन्ने विश्वासले धर्मबहादुरको परिवार भने घरमै बसेका थिए । गाउँकी अगुवा जानुका थापा मगर भन्छिन्- 'राति ९ बजेतिर एक्कासि बम पड्के जस्तो आवाज आयो । कता, के भयो भनेर सोच्नसमेत नभ्याउँदै गाउँमाथिबाट पहिरो आयो । हामी बसेको घर नजिकैबाट सोहोरेर लग्यो ।' उनी थिच्छिन्- 'अँध्यारो, मुसलधारे पानी अनि पहिरो । जीवनमै यति धेरै अत्यास त कहिल्यै लागेको थिएन । तर उनीहरू बसेको घरलाई भने केही क्षति भएन । छिमेकी धर्मबहादुरको घरको ढलानसमेत फुटाएर पहिरोले लग्यो । देख्दादेख्दै ४ जना बेपत्ता भए । १० जना गम्भीर घाइते भए । पहिरोले गर्दा गाउँ नै विस्थापित हुन पुग्यो ।

बस्न नसक्ने अवस्था भयो । त्यसपछि गाउँका सबै परिवार केही समय नुवाकोट जिल्लाको शान्तिबजारमा रहेको हाइड्रोपावरको भवनमा बसे । सधैं त्यहीँ बसेर निर्वाह नहुने र बस्न पनि नमिल्ने भएपछि फेरि आफ्नै गाउँ फर्के । विभिन्न सङ्घ/संस्थाले खाद्यान्न, कपडा, ब्लाङ्केट, जस्तापातालगायत सहयोग गरेका थिए । बस्तीका अगुवा तेजबहादुर भन्छिन्- 'पहिरोपछि जीविका चलाउन पनि गाह्रो भइरहेको थियो । तलतीर खोलाको किनारा छ, अर्कोतिर पहिरो छ ।

कतिबेला खोला र पहिरोले बगाएर अकालमा मरिने हो भन्ने चिन्ताले सताइरहन्थ्यो ।' पहिरो गएपछि दिगो समाधान परियोजनाको सहजीकरणमा राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणसँग समन्वय गरी भौगर्भिक अध्ययन गराइयो । त्यसपछि प्रभावित घरलाई स्थानान्तरण गराउने

प्रक्रियामा सहजीकरण गरियो । केही परिवार छुटेका थिए । पुनः भौगर्भिक अध्ययन गर्न समन्वय गरी ८५ परिवार स्थानान्तरणका लागि लाभग्राही भएका थिए । तीमध्ये १६ परिवारले पहिरेवेसीबाट करिव ३० मिनेटको दूरीमा पर्ने नौबीसेमा एकीकृत बस्ती विकास गरी बसोबास सुरुवात गरेका हुन् ।

उनीहरूले ३-१२-३-३ क्षेत्रफल जग्गा घडेरीका लागि खरिद गरे । ३२ लाख रुपियाँ सरकार (पुनर्निर्माण प्राधिकरण) बाट अनुदान पाए । बाँकी ६७ लाख रुपियाँ आफैँ जुटाएर ९९ लाख रुपियाँमा उक्त जग्गा खरिद गरेका हुन् । घर निर्माणका लागि सबैले गिट्टी कुट्टने, नजिकैको खोलाबाट बालुवा निकाल्ने, गारो लगाउने, काठको काम गर्ने गरेर सबै जना मिली ६ महिना नपुग्दै सबैको घर सम्पन्न भयो ।

अगुवा जानुका थापा मगर भन्छन्- तपाईंहरू (दिगो समाधान टिम) को सहयोगले गर्दा चाँडै नयाँ घरमा बस्न पाइयो । हामी मात्रलाई हरेक ठाउँमा रोक्ने, काम नगरिदिने व्यवहार हुन्थ्यो । न त हामीले कुरा बुझाउन सक्नु ? सबै ठाउँमा तपाईंहरूले सहयोग गर्नुभयो । बसोबास सुरक्षित भइहाल्यो । खेतीपाती गरेर पनि खान पाइहालिन्छ । दुक्क छ हामीलाई । सुरक्षित महसुस गरेका छौं ।

जानुकाको कुरा सक्कन नपाउँदै छिमेकी ज्ञानुले थपिन्- 'मेरा लागि त तपाईंहरूले दोब्बर दुःख पाउनुभयो ।' उनले पहिरोपछि गाउँमा बस्न नसकिने भयो भनेर ऋण गरेर नुवाकोटमा ४ आना जग्गा (घडेरी) खरिद गरेकी थिइन् । पछि गाउँलेसँगै बस्न मन लाग्यो । एकलै जिल्ला छाडेर जान मन लागेन । जग्गा किनेको ऋणसमेत तिरेको थिएन । गाउँलेसँगै बस्ने भनी नौबीसेमा जग्गा खरिद गरिन् । जग्गा आफैँले खरिद गरेको देखिएको भनी पुनर्निर्माणबाट

अनुदान दिइएन । निरन्तर दिगो समाधान टिमको वकालतपछि करिव एक वर्षपछि लिखत र पुर्जाका आधारमा अनुदान दिने निर्णय भयो । आवश्यक प्रक्रियामा सहयोग गरी प्राधिकरणबाट चेक बनाइ ज्ञानुको घरैमा लगेर हस्तान्तरण गरिएको थियो ।

बस्ती निर्माणको क्रममै रहेको बेला समुदायका सबैजनालाई भेला गरी दिगो समाधान परियोजना अन्तर्गत उनको सुरक्षा कार्यक्रम संचालन गरिएको थियो । जस्मा समुदायका १४ महिला र १ पुरुष को समुह बनाइएको थियो । तालिममा सहभागी भए वापत समुहले रु १ लाख ७४ हजार ७ सय ५० रुपियाँ अनुदान रकम उपलब्ध गराइएको । उक्त रकमबाट बस्तीको ढल व्यवस्थापनका लागि ढल निर्माण गरिएको थियो ।

अहिले सुन्दर बस्ती सुरक्षित र आकर्षक बनेको छ नौबीसे । सोही बाटो हुँदै देशकै गौरवसँग जोडिएको काठमाडौँ-गल्छी-स्याफ्रुवेसी-रसुवागढी सडक (चीनसँगका नाका) सञ्चालनमा आइसकेको छ । र, स्तरोन्नति भइरहेको छ । भविष्यमा सोही मौकाको उपयोग गर्दै व्यापार/व्यवसायका लागि समेत उक्त स्थान उपयुक्त हुने भएकाले पहिरेवेसीबाट नौबीसेबासीलाई लाभ पुग्नेछ । पहिरेवेसीबाट विस्थापित भएका अन्य घर भन्ने तल्लो पहिरेवेसी, बोगटीटारमा गई जग्गा खरिद गरी घर निर्माण गरी बस्न सुरु गरिसेकका छन् ।

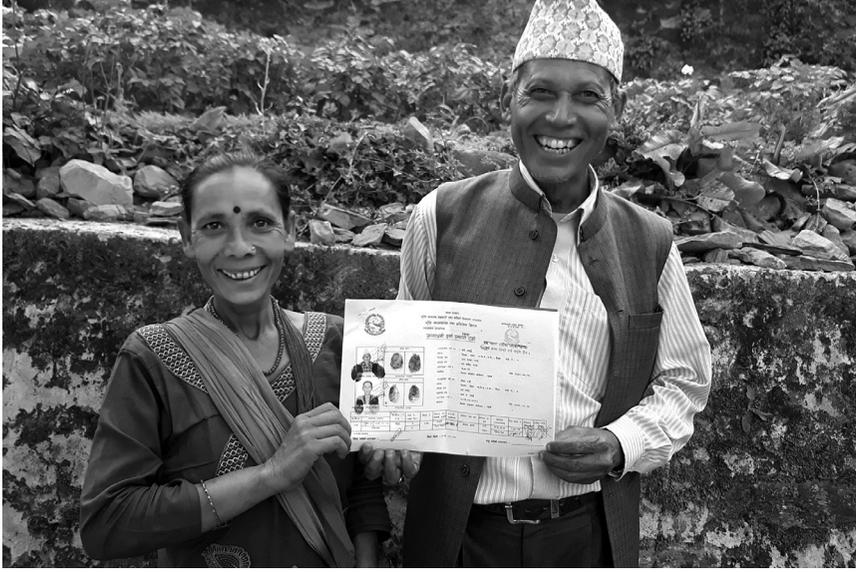

यात्रा संस्मरण, अनुभूति,
लेख, परिवर्तनका कथा

सीमाहीन खुसी

सुष्मा न्यौपाने

‘जीवनमा यति धेरै खुसी म कहिल्यै भएकै थिइन् जति लालपुर्जा पाउँदा भएँ’- लले दमाईले हातको लालपुर्जा देखाउँदै हृदयदेखि उम्लिएको आनन्द पोखे । रसुवाको साविक धैबुङ गाविस-८ (हाल कालिका गाउँपालिका-५) जिबजिबेका लले यसरी खुसी हुनु स्वाभाविक पनि थियो किनकि उनी जिन्दगीमै पहिलोपटक जग्गा धनी बन्न पाएका थिए ।

ललेको हजुरबुबाका पालामा थोरै जग्गा थियो तर सोफा ललेहरूलाई थाहै नदिइ त्यो जग्गा अरूले नै हडपे । उनी भन्छन्- हाम्रो बाबुको सम्पत्ति हाम्रै आफन्तले हडपेछन् । हामीलाई थाहै भएन । सानै उमेरमा आमा/बाबु बितेका र आफ्नो जमिन पनि नभएकाले हामी भौतारिएर कताकता हिँडिरहन बाध्य भयौँ ।

यस्तै क्रममा उनको धादिङ खनियाँबासकी गोमा दर्जीसँग विवाह भयो । उनीहरूका १ छोरा र १ छोरी जन्मिए । बस्ने घर र जमिन केही नभएकाले उनी काठमाडौँमा ज्याला/मजदूरी गरेर करिव २० वर्ष विभिन्न ठाउँमा बसे । बिहानैदेखि रातिसम्म काम गर्दा पनि खान/लाउनै मुस्किल भयो । जीविका चलाउन अत्यन्तै कठिन भयो । ६ वर्षअघि उनी फेरि जन्म गाउँ फर्के तर बस्ने घर थिएन । न त घर बनाउने जग्गा नै थियो ।

पुराना कुरा सम्झँदै लले भन्छन्- छोराले पनि विवाह गरेपछि लगभग आफ्नै सुर गऱ्यो । छोरीले पनि सानैमा विवाह गरी । अब जे/जस्तो हुन्छ उतै बस्ने भनेर गाउँ फर्क्यौँ । छिमेकी भतिजो पर्नेसँग पछि कमाएर जग्गाको पैसा दिन्छु बस्न देउ भनेर सानो टुक्रा मागौँ । अनि त्यसैमा सानो भुपडी बनाएर बस्यौँ । २०७२ सालको भूकम्पले त्यही भुपडी पनि भत्काइदिएर बिल्लीबाठ गरायो । पछि भूकम्पपीडित लाभग्राहीमा ललेको पनि नाम आयो । जग्गा धनीले स्थायी घर

नै बनाएर बस्ने भएपछि त जग्गा किन्नुपर्छ भन्न थाले । तर ललेसँग पैसा थिएन, कसरी किन्नु जग्गा ? उनी निकै तनावमा परे । के गर्ने के भन्ने सोचै सकेनन् ।

यत्तिकैमा राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणले भूमिहीन लाभग्राहीलाई पनि जग्गा खरिद गर्नका लागि अनुदान दिन्छ भन्ने थाहा पाए । त्यसपछि उनले भूमि घर (दिगो समाधानको कार्यालय) मा गएर सबै कुरा बुझे । अनि चाहिने सबै कागजात ल्याएर बुझाए । दिगो समाधान कार्यक्रममार्फत जिल्ला पुनर्निर्माण प्राधिकरणमा निवेदन पेस गरेपछि लले पनि भूमिहीन लाभग्राहीमा परे । ललेका लागि गाउँपालिका, वडा कार्यालयबाट सिफारिस लिने, नापी कार्यालयबाट अमिन लगेर जग्गा नापी गर्ने जस्ता आवश्यक सम्पूर्ण प्रक्रिया पूरा गरी जग्गा पास गर्ने प्रक्रियासम्म दिगो समाधान टिम रसुवाले सहयोग तथा सहजीकरण गरि नै रट्यो ।

२०७६ जेठ ७ का दिन लले र उनकी श्रीमती गोमाले संयुक्त लालपुर्जा पाएका छन् । उनीहरूले कालिका गाउँपालिका-५ जिबजिबेमा २ लाख रुपियाँमा ५ आना जग्गा खरिद गरेका छन् । हाल सोही जग्गामा घर निर्माणसमेत गरिसकेका छन् । अन्तिममा लले थप्छन्- जग्गा पनि पाएँ । घर पनि बनाएँ । अब त सबैभन्दा खुसी मान्छे म नै हुँ जस्तो लाग्छ । मलाई सहयोग गर्ने सबैलाई मनैदेखि धन्यवाद भन्न चाहन्छु ।

श्रीमानले यस्ता कुरा गरिरहँदा छेउमै बसेर सुनिरहेकी उनकी पत्नी गोमाले खुसी हुँदै थपिन्- दिगो समाधानले नसघाएको भए हामी त सुकुमबासी भएरै मर्ने रहेछौं । त्यसमाथि श्रीमानको नाममा मात्र जग्गा भएको भए के पो गर्छन् भनेर डर लागिरहन्थ्यो । अब दुवै जनाको नाममा भएपछि त हामी दुवै ढुक्क छौं ।

मलाई खुसी बनाउने त्यो खुसी

दीपिका अर्याल

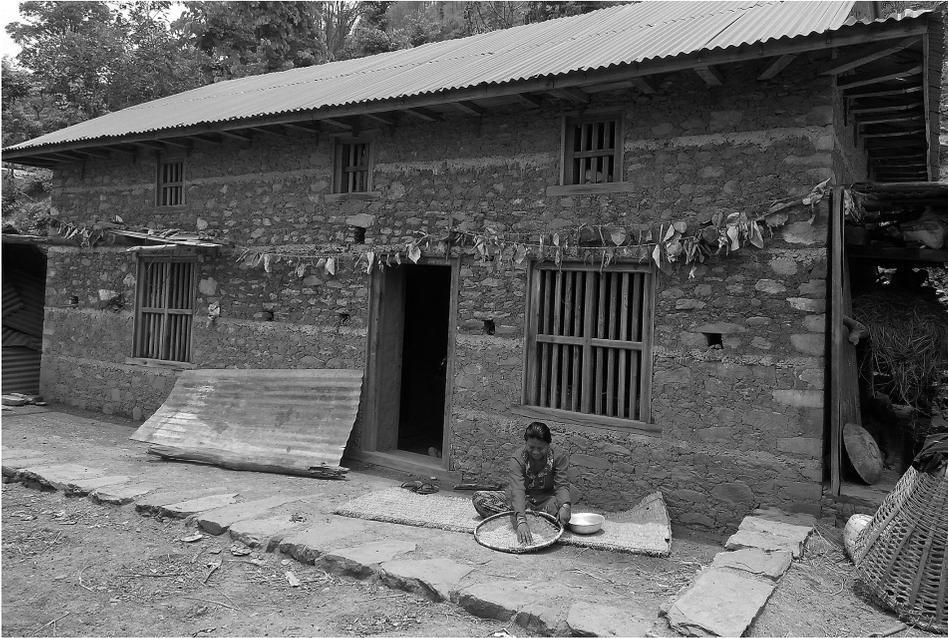
सुरुमा सिन्धुपाल्चोकमा काम गर्थे । पछि काभ्रे जिल्लाको जिम्मेवारी पाएँ । काम थियो विस्थापित तथा भूमिहीन परिवारको भूकम्पपछिको पुनर्निर्माणका लागि जग्गा व्यवस्थापनमा सहजीकरण गर्ने । यस आलेखमा मैले यो परियोजनामा काम गर्दाका भोगाइहरू र भूमिहीन परिवारको मुहारमा आएको खुसी, जसले मलाई अनगिन्ती खुसी दिलाएको छ, त्यसका केही स्मरण गर्ने प्रयास गरेकी छु ।

जनप्रतिनिधिको व्यवहार

बनेपा नगरपालिका-६ बुडोलका १० परिवार भूकम्पपीडित भूमिहीनले आफूहरू बस्दै आएको ठाउँमा नै पुनर्निर्माण गर्न पाए हुने इच्छा राखे । साविककै स्थानमा बसोबासका लागि प्रक्रिया अगाडि बढाउन पुनर्निर्माण प्राधिकरण, नगरपालिका, वडा कार्यालय सबैतिर धाएँ । सबै सकारात्मक थिए तर वडाबाट सिफारिस लिन भने कठिनाई भयो ।

काभ्रे जिल्लाले २०७६ माघ मसान्तसम्म सम्झौता गर्न नसक्ने परिवारलाई लाभग्राही सूचीबाट हटाउन गरेको निर्णयबाट भूमिहीन परिवार आत्तिएका थिए । अनेकन् प्रयासपछि लाभग्राही नहटाउन भने वडाध्यक्षले सिफारिस दिन माने । सिफारिसमा भूमिहीन परिवारको जग्गा व्यवस्थापन नभएसम्म सूचीबाट नहटाउनका लागि प्राधिकरणको जिल्लास्थित कार्यालय (जिमाती) लाई अनुरोध गरियो । वडाबाट सिफारिस लिन नसकेपछि नगरपालिका गए । सबै कुरा राखे । भूमिहीन परिवारले पनि नगर प्रमुखलाई समस्या सुनाएपछि सिफारिस गरेर पठाए ।

हर्षको आँसु

एकाबिहानै फोनमा घण्टी बज्यो । उठाएँ । आवाज ठम्याउन सकिन । ‘म पनौती-९ बाट शम्भुबहादुर कुवर ।’ मैले बल्ल चिनेँ । ‘हिजो बैङ्कबाट पहिलो किस्ताबापतको रकम भिकेर ल्याएँ । घर डिपिसीभन्दा माथि गारो लगाउँदैछु । हाम्रो बास ठड्याइदिनुभयो, खुसी छौँ’- उनले हर्षित हुँदै सुनाए ।

उनी सार्वजनिक जग्गामा पुर्खौँदेखि बस्दै आएका रहेछन् । भूकम्पपछि जग्गा अभावमा पुनर्निर्माणका लागि अनुदान लिनबाट वञ्चित भए । मैले वडासँग अनुदान तथा सम्झौता प्रक्रियाका लागि समन्वय गरें । निकै आनाकानी र छलफलपछि वडा अध्यक्षले सिफारिस र अन्य प्रक्रियामा सहयोग गरे ।

अर्को दिन, ‘मिस, भोलि घर सर्न लागेको । तपाईँ समय मिलाएर जसरी नी आउनु है’- मण्डन देउपुर- १० का भूमिहीन सुजन परियारको फोन थियो । मागे जति शुल्क दिन नसक्दा लेखापढीले लिखतको कागज च्यातिदिएर बडो मुस्किलले उनले जग्गा पास गरेको सम्झना ताजै छ । यसरी खरिद गरिएको जग्गामा नयाँ घर उभियो भन्ने सुन्दा ज्यादै खुसी लाग्यो । अनायासै आँखाबाट हर्षका आँसुसमेत भरेछन् ।

भूमिहीनको मुहारमा हाँसो

पनौती नगरपालिका-२ कुशादेवीको ऐलानी जग्गामा ५ पुस्तादेखि बस्दै आएका २७ परिवारको अनुदान सम्भौता हुन सकेको थिएन । उनीहरू पुरानो थातथलो छाड्न चाहँदैनथे । वडालाई पुनर्निर्माण प्राधिकरणको दोस्रो संशोधित कार्यविधिले साविककै सार्वजनिक तथा ऐलानी जग्गामा बसोबास गर्नका लागि गरेको व्यवस्थाबारे जानकारी गराइयो । सम्पूर्ण प्रक्रिया पूरा गरी भूमिहीनहरूलाई साविककै स्थानमा बस्न दिने स्वीकृति जिल्ला समन्वय समितिको बैठकबाट पनि भयो ।

उनीहरूलाई साविककै स्थानमा बस्ने व्यवस्था मिलाएपछि वडाध्यक्ष पुरुषोत्तम अधिकारीको कृतज्ञता र ती भूमिहीन परिवारहरू प्रफुल्लित भएर मुस्कुराएका क्षण मसँग अहिले पनि ताजै छन् । यो परियोजना मेरो सानो प्रयासले प्राधिकरण, स्थानीय तह, दिगो समाधान टिम र आत्मनिर्भर केन्द्रको बेग्लै पहिचान बनाउन सकेको छु भन्ने अनुभूत भएको छ । किनकि सानो सानो सहयोगले मानिसमा ल्याएका जुन ठूला ठूला खुसी छन्, तिनै सफलताको सूचक बन्न काफी छन् ।

खुसी छाएको दिन

सिन्धुपाल्चोकको साविक सिम्पालकाभ्रे गाविस भौगोलिक हिसावले अति नै जोखिमयुक्त स्थल हो । भिरालो जमिनमा घर निर्माण गर्नुको विकल्प यस ठाउँमा थिएन । २०७२ वैशाखको भूकम्प र त्यसपश्चातका लगातारका पराकम्पनले सम्म ठाउँमा त क्षति पुऱ्यायो भने यो भिरालो ठाउँलाई त बाँकी राख्ने कारण नै थिएन । घरहरू जगैदेखि भत्कायो । जमिन पनि ओल्टेकोल्टे पारेर फटाइदियो र सँगै मानिसको मन पनि ।

उसै त भिरालो परेको जमिनमा घर, त्यसमाथि ३ वटा खोला/खोल्सा तरेर पार गर्नुपर्ने दैनिकी । यहाँका बासिन्दा हैरान भइसकेका थिए यस्तो स्थिति बेहोर्दा बेहोर्दा । जनजीवन साह्रै कष्टकर बनेको थियो । बालबालिका विद्यालय जान भिर, पहिरो र खोल्साका कारण निकै समस्या थियो । त्यसैले वर्षायामभरि विद्यालय छाड्न बाध्य थिए यहाँका विद्यार्थी । खेतबारीमा काम गर्न पुगेका मानिस बेलुका सकुशल घर नफर्किन्जेल बाँकी परिवार चिन्तामा रहनुपर्ने अवस्था थियो । भूकम्पको कारण भन्ने कष्टकर हुन पुग्यो उनीहरूको दिनचर्या । जसलाई बताइसाध्य नै छैन । त्यस ठाउँमा बस्ने नसक्ने अवस्था भएपछि छिमेकी गाविस नवलपुरको सामुदायिक वनमा आश्रय लिन बाध्य भए यहाँका बासिन्दा ।

आफ्नो घर नहुनुको पीडा त छँदै थियो, पुस्ताँदेखि बसिआएको रगत पसिना बगाएको ठाउँ छाड्दा मन साह्रै रोएको बताउँछन् हिरामाया मगर । हिरामायाको परिवारसँगै ६३ परिवार सिम्पाल काभ्रेबाट विस्थापित हुनुपरेको थियो । तीमध्ये २० परिवारले नवलपुरको मुलेमा सरकारी अनुदानबाट जमिन खरिद गरी घर निर्माण गरेका छन् । वनमा बस्दा धम्की, गाली र आक्रमणसमेत सहनुपरेको अनुभव ताजै छ उनीहरूसँग । मानसिक पीडा उत्तिकै । वन कार्यालयबाट पनि त्यहाँ बस्न नदिने भन्दै पटक-पटक दबाब आइरहन्थ्यो । उनीहरू अर्को

व्यवस्था नहुन्जेल आफूहरूलाई यहाँबाट नहटाइयोस् भनेर पटक-पटक सिडियो कार्यालय पनि पुगे तर सुनुवाइ भने कहिल्यै भएन ।

धेरै समयपछि सरकारले विस्थापितलाई जग्गा खरिदका लागि अनुदान दिने व्यवस्था भएको जानकारी भयो । ४३ वर्षीय वेलबहादुर मगर बताउँछन्- परियोजनाको सहयोगमा निवेदन लेख्न सहयोग भयो र भूगर्भविद् पठाए । त्यो ठाउँ बस्न योग्य नभएकाले उपयुक्त जमिन खोज्न भनियो । हामी २० घर मिलेर धेरै ठाउँमा जमिन हेर्‍यौं, नवलपुरको मुले भन्ने ठाउँमा उपयुक्त जग्गा भेटियो ।

‘२० परिवारले यहाँ २ लाखमा ८-८ आना जग्गा प्राप्त गर्‍यौं । हामीले पर्म (आलोपालो) लगाएर १८ वटा घर निर्माण सुरु गरेकामा ११ परिवार नयाँ घरमा सरिसकेका पनि छौं । बाँकी घर निर्माण प्रक्रियामै छन् । पर्म गरेर घर बनाउँदा थोरै भए पनि सहुलियत भयो । पर्म गर्न नसक्ने र श्रीमान् विदेशमा हुने परिवारले घर निर्माण गर्न सकेका छैनन् । अब यो वर्षापश्चात त्यस्ता परिवारलाई सहयोग गर्ने योजना छ’, वेलबहादुरले थपे- हामीलाई यता सरेपछि अब भिर/पहिरोले ज्यान गुमाउनुपर्ने छैन भन्नेमा ढुक्क लागेको छ । डर/त्रास नहुँदा पनि मनै चङ्गा हुने रहेछ । घर बनाएको केही ऋण त छ तैपनि तिरौंला भन्ने मनमा आँटचाहिँ छ । भूकम्पपश्चात डकर्मी तालिम पनि पाको छु । यसले जीविकामा केही सहयोग भएको छ । यहाँदेखि घट्ट मिल नजिक छ । अलिकति खेतीपातीचाहिँ टाढा भएको छ । बहुवर्षे नगदे बाली सुरु गर्ने योजना गरेको छु । जे होस्, अहिले राम्रै छ ।

क्याम्पस पढ्ने धोको

सोही बस्तीमा स्थानान्तरण भइआएका विशाल पुलाय मगर १६ वर्षको भए । भूकम्प जाँदा कक्षा ८ पास गरेका थिए । डेढ घण्टा भिर, पहिरो र खहरे खोल्सा पार गर्दै भए पनि कक्षा ८

सम्म त पढे । उनलाई त्यसभन्दा माथि पढाइलाई कसरी निरन्तरता दिने भन्ने चिन्ता थियो । नजिक विद्यालय थिएन । बाहिर बसेर पढ्न आर्थिक अवस्थाले नभ्याउने । काठमाडौँमा बसेर मजदूरी गरेर पढ्छु भन्ने पनि लाग्थ्यो रे कहिलेकाहीँ आँट थिएन । उनलाई क्याम्पस पढ्ने ठूलो धोको भने थियो ।

उनी बताउँछन्- मूले बस्तीमा सरेपछि मेरो सपना पूरा हुँदैछ । मूलेबाट ४५ मिनेट हिँडेपछि ऍसेलुखर्क उच्च मावि पुगिन्छ । त्यसै विद्यालयको व्यवस्थापन सङ्कायमा कक्षा ११ मा अध्ययन गरिरहेको छु । म जस्तै सपना बोकेका २ जना साथीहरू अङ्ग्रेजी मूल विषय लिएर पढाइहेका छन् । यदि हामी सिम्पालमै बसेको भए पढाइ अघि बढाउन समस्या थियो । मेरो लक्ष्य बिजनेस म्यान बन्ने छ । बुबा/आमा खेतीपाती गर्नुहुन्छ । मेरो १ भाइ र २ बहिनी छन् । उनीहरू कक्षा ६, ४ र २ मा पढ्छन् । उनीहरूलाई विद्यालय पुग्न २० मिनेट लाग्छ । त्यसैले यहाँ सरेपछि हाम्रो पढाइमा सहज भएको छ ।

बस्ती स्थानान्तरणपछि मूले बस्तीका बासिन्दालाई विद्यालय, स्वास्थ्य चौकी, घट्ट, मिल र बजारको सुविधा मिलेको छ । कलावती पुलाय मगरका अनुसार सिम्पाल बस्दा स्वास्थ्य चौकी टाढा पर्थ्यो । बाटो पनि अप्ठेरो र भिरैभिर । बिरामी बोकेर स्वास्थ्य चौकी लानै समस्या पर्ने । तर अहिले अवस्था फेरिएको छ । सिम्पाल हुँदा २ घण्टा लाग्ने घट्ट अहिले आधा घण्टामै पुगिन्छ । जीविकोपार्जनमा केही भरथेग हुने हो भन्ने यो ठाउँ निकै राम्रो थियो भन्छन् विस्थापित बासिन्दा ।

खुसी छायो देवलबासीमा

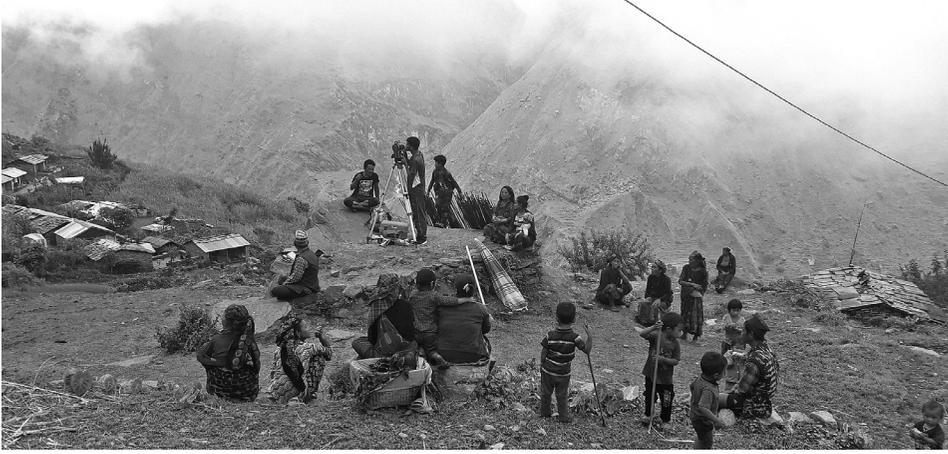
धीरेन्द्र आरसी

देवलका बासिन्दाले पहिलेदेखि नै एकीकृत बस्तीको प्रारम्भिक योजनाका लागि हामीलाई बोलाइरहेका थिए । गोरखा चुमनुब्री गाउँपालिका-३ देवलका ११ जोखिम लाभग्राहीले एकीकृत बस्तीमार्फत पुनर्बासमा जाने योजना बनाएका थिए । र, उनीहरूले दिगो समाधान परियोजनाको सहजीकरणमा २०७६ वैशाखमा नै ६-१४-१-२ रोपनी जग्गा खरिद गरिसकेका थिए । उक्त जग्गा ११ परिवारको संयुक्त नाममा छ । त्यसपछि एकीकृत बस्तीका लागि प्रारम्भिक योजना बनाउने काम बाँकी थियो ।

साउन २७ गते काठमाडौँबाट टिम हिँड्यो । आरुघाटमा भेट्यौँ । आखेटमा खोला बढेको रहेछ । गाडी बजारवारि नै रोकियो । केही उपाय नलाग्ने देखिपछि सर्भेको सामान बोकेर आधा घण्टाको बाटो पैदल हिँड्यौँ । पहिरो कटेपछि परियोजनाको गाडीमा यात्रा गर्नु । दोस्रो दिन बिहान खाजा खाइवरी ७ बजेतिर सोतीबाट हिँड्यौँ । हावाडाँडा पुनुअगाडि एउटा सानो खोला छ । त्यहाँ ठूलो पहिरो गएको रहेछ । पहिरोले सडकलाई क्षति गरेको रहेछ । अगाडि बढ्न गाह्रो भयो । तर पनि अप्ठेरो बाटो हुँदै अघि बढ्यौँ ।

तेस्रो दिन हामीले देवलवारि सेवाग्राहीको साविक बस्ती भेटियो । घर भत्किएका थिए । पहिरो बस्तीछेउमै आएको थियो । केहीबेर बस्ती अवलोकन गरेर देवलतर्फ लाग्यौँ । त्यसपछि काम सुरु गर्नु । विस्थापित लाभग्राही खुसी भएका थिए । जुन खुसी उनीहरूको मुहारमा स्पष्टै भल्किरहेको थियो । अब एकीकृत

बस्ती बन्छ भन्नेमा उनीहरू ढुक्क थिए । वर्षाको पानीले काममा बाधा पुऱ्याउन खोजेको थियो तर विस्थापितको दुःख देखेर होला, पानीले पनि रोकिएर हामीलाई साथ दियो । यसरी केहीबेर काम गरेपछि बाँकी काम अर्को दिन गर्ने गरी थकाइ मारन लाग्यौं । भोलिपल्ट प्राविधिक साथीहरूलाई बाकिँ कामको जिम्मा लगाएर म काठमाण्डौको लागि त्यहाँबाट हिँडेँ ।

अन्तमा, बाटो लामो थियो, यसरी यात्रा गर्दा ध्यान दिनुपर्थ्यो । कहाँकतै चोटपटक लाग्न सक्थ्यो । बिरामी हुने सम्भावना धेरै थियो । बाटोमा स्वास्थ्य चौकीहरू भेटिन असम्भव थियो । वर्षातसँगै आउने भेल, बाढी र पहिरोले ज्यान जान सक्थ्यो । संस्थालाई पनि यसबारेमा प्रश्न उठ्न सक्थ्यो । चुनौतीका बाबजुद पनि यो यात्रा सफल भएको थियो । हाल भने स्थानीय तह र दिगो समाधान परियोजनाको समन्वयमा देवल एकीकृत बस्तीको डिपिआरसमेत बनिस्केको छ तर निजी आवास निर्माणको कार्य भने सुरु भएको छैन ।

मेरो अनुभव

विनोद सुनार

मैले जिम्मेवारी लिएको जिल्ला धादिङ । मेरो घर गोरखा । गोरखा र धादिङ नजिकै भएका कारण पनि काम गर्ने क्रममा मलाई सहजता महसुस भएको थियो । काम गर्ने क्रममा यस जिल्लाको हकमा विभिन्न समस्या तथा चुनौती आइपरे तर कुनै समस्याको विकल्प लामो समयसम्म पनि भेटिएन । तर अन्तरालमा परियोजनामार्फत सरोकारवाला निकायहरूसँगको निरन्तर भलाकुसारी, समन्वय र वकालतले सफलता मिलेको छ ।

जिल्लाको खनियाँवास, रुवी भ्याली र गङ्गाजमुना गाउँपालिकामा जोखिमयुक्त क्षेत्रका लाभग्राही (विस्थापित) थिए । यस्तै नीलकण्ठ र धुनीवेसी नगरपालिका, गल्छी, गजुरी, बेनीघाट, सिद्धलेक र ज्वालामुखी गाउँपालिकामा भूमिहीनका समस्या पनि थिए । यी परिवारको भूकम्पपछिको पुनर्निर्माणका लागि घडेरी व्यवस्थापनको कार्यमा सहजीकरण गर्नु मेरो मुख्य भूमिका थियो ।

जग्गा अनुपयुक्त भएपछिको दबाब

धादिडस्थित बेनीघाट रोराड गाउँपालिका-९ का १० घर भूमिहीन भूकम्प प्रभावित लाभग्राहीका लागि सुरक्षित घडेरी खरिदमा सहजीकरण गरियो । लाभग्राही र स्थानीय सरकारको समन्वयमा जग्गा धनी वीरजन शाहीको नाममा रहेको १३ रोपनी क्षेत्रफलको जग्गा पहिचान भयो । परियोजनाको सहजीकरणबाट उक्त जग्गा बसोबासका लागि योग्य रहे/नरहेको अध्ययन भयो । यसरी अध्ययन हुँदा अयोग्य प्रमाणित भयो ।

जग्गा अनुपयुक्त भएकै भोकमा स्थानीय एक व्यक्तिले फोनमार्फत नै काम नगर्ने भए मिडिया बोलाई न्युज बनाउँछु भन्ने दबाब दिएका थिए । यस्तो दबाब तथा समस्या पार्न खोज्ने राजनीतिक प्रतिनिधिहरूलाई विषयवस्तुबारे अभिमुखीकरण गराई यो तपाईंहरूकै मुद्दा हो, हामीले सहजीकरण मात्र गरेका हौं भनी बुझाउन निरन्तर प्रयास भयो । जिल्ला तहका समन्वय बैठकहरूमा समेत विषयवस्तु राखी निकास खोज्ने प्रयास निरन्तर गरियो । पछि उनीहरूले कुरा बुझे पनि ।

अधिकांश कार्यक्षेत्र जिल्लाको उत्तरी भेगमा रहेकाले वर्षातको याममा यातायात सञ्चालन नहुँदा आवतजावतमा कठिनाई भयो । फलस्वरूप फिल्ड भ्रमणको अधिकांश कार्यक्रम अभिमुखीकरण, वडास्तरको समन्वय बैठक, अमिन र इन्जिनियर परिचालन आदि हिउँदको समयमा सम्पन्न गरियो ।

दलित भएकै कारण केही भूमिहीन परिवारले बस्ती भएकै ठाउँमा जग्गा खरिद गर्न पनि पाएनन् । जिल्लाको थाक्ने गाउँपालिका-११ का चार परिवार वडाको वित्तलव भन्ने स्थानमा जग्गा खरिद गर्न राजी भए तर कसैले पनि बिक्री गरेनन् । तामाङ समुदायका फूलमाया तामाङ र कृष्ण तामाङ (आमा-छोरा) ले भने सोही स्थानमा सजिलै जग्गा खरिद गरे । यस्तो समस्याले भ्केलिरह्यो । अन्त्यमा परियोजनाले वडाध्यक्षसँग गरेको निरन्तर छलफल र समन्वयपश्चात लामो प्रयासपछि दर्ता भयो ।

समन्वय

- नापी, मालपोत, जिमाली र लेखापढी व्यवसायीसँग सुमधुर सम्बन्ध स्थापना गरियो जसले आफ्नो अनुपस्थितिमा समेत सहजरूपमा जग्गा दर्ता हुने वातावरण सिर्जना भयो ।
- समन्वयकै कारण राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरण, जिल्ला आयोजना कार्यान्वयन एकाइ, अनुदान व्यवस्थापन तथा स्थानीय पूर्वाधार धादिङले २०७५ साउन ३० मा तयार गरेको नागरिक वडापत्रमा 'जोखिमयुक्त बस्ती/भूकम्प प्रभावित भूमिहीन लाभग्राहीहरूको जग्गा व्यवस्थापनसम्बन्धी सम्पूर्ण कामहरू कार्यालय प्रमुख र निजले तोकेको गैसस दिगो समाधान परियोजनाले गर्ने' भनी परियोजनाको नाम र जिम्मेवारी नै उल्लेख गरिएको छ ।
- धादिङ जिल्लाको अनुदान व्यवस्थापन तथा स्थानीय पूर्वाधार कार्यालयले दिगो समाधान परियोजनाका कर्मचारीलाई जिमालीकै कर्मचारीसरहको व्यवहार गरिरह्यो । कार्यालयको स्टाफ बैठकमा सधैं सहभागी गरायो । जुनकुनै निर्णय वा प्रक्रियाहरू थालनी गर्दा सधैं परियोजनाका कर्मचारीसँग सल्लाह सुन्नुवा लिनै गरियो । जिमालीको कार्यालयको कोठामा परियोजनाको कार्यालय स्थापना भयो । कार्यालयमा जिमालीबाट नै फर्निचर टेलिफोन, इन्टरनेट, आगन्तुकका लागि सोफा साथै दराजसमेत व्यवस्था भयो । यी सम्पूर्ण पछाडि निरन्तररूपमा गरिएको समन्वय र नतिजामूलक लगानीकै हात छ ।

सङ्घर्षको मीठो फल

धादिङको रुबिभ्याली गाउँपालिका-४ हिन्दुङका ९३ परिवार २०७२ को भूकम्पपछि अत्यन्त कष्टकर जीवन बिताउन बाध्य भए । तामाङ परिवारको बसोबास रहेको सो ठाउँका उनीहरूको घर भूकम्पले पूर्णरूपमा क्षति भएको थियो । सर्वेक्षणमा भएको कमजोरीका कारण २७ परिवार मात्र भूकम्पको पूर्ण लागुभन्ना भए भने केही प्रबलीकरणमा परे त केही त्यसमा पनि परेनन् । बस्तीको दुवैतिर खोलो, पछाडितिर ठूलो पहाड अनि वर्षातको समयमा खोलो बढ्ने । बस्तीको भूभाग निरन्तर कटान, पहाडबाट ढुङ्गा खस्ने गर्थ्यो । २०७४ भदौ महिनामा खोलाको कटानले ३ घरसमेत बगायो ।

२०७५ पुस २८ गते सुकखा पहिरोका कारण १५० भेडा र २ लाभग्राहीको पुरिएर मुत्यु नै भयो । बस्ती अत्यन्तै विकट स्थानमा रहेकाले विपद्को समयमा तत्काल उद्धार गर्नसमेत कठिनाइ भयो । सदरमुकामदेखि १ दिन गाडीमा र १ दिन पैदल यात्रा गरेपछिमात्र पुन सकिने हिन्दुड गाउँ सडक नभएको र पैदल मार्गसमेत जोखिमपूर्ण भएकाले अत्यन्तै जोखिमको थियो । बस्तीमा वर्षातको समयमा आवतजावत गर्न र सोही स्थानमा रहन पनि अत्यन्तै जोखिम रहेकाले स्थानीय त्रासैत्रासमा बसिरहेका थिए ।

समस्या समाधान गर्न दिगो समाधान परियोजनाको समन्वयमा राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरण भौगर्भिक अध्ययन शाखाबाट अध्ययन भई जोखिम क्षेत्रमा सूचीकृत भयो । ७६ परिवार स्थानान्तरण लाभग्राहीमा सूचीकृत भए । विस्थापित परिवारहरू संवेदनशील अवस्थामा रहेका परिवारमध्ये १८ परिवारको जग्गा खरिद गर्ने योजना बन्यो । साविकको वडाले लाभग्राहीलाई सकेसम्म आफ्नै वडामा राख्न चाह्यो । सोही स्थानमा जग्गा खोजी पनि भयो तर आवासका लागि उपयुक्त जग्गा मिलेन । लाभग्राहीको इच्छा भने सकेसम्म सुगम स्थानमा खरिद गर्ने थियो । वडा र लाभग्राहीको मत नमिल्दा लाभग्राहीको अन्यत्र बसोबासयोग्य जग्गा नभएको भनेर दिनुपर्ने सिफारिस वडाले करिब एक महिनासम्म दिएन । लाभग्राहीहरूले जिल्लाकै नीलकण्ठ नगरपालिका-७ को हाँडीखोलामा जग्गा खोजी गरे ।

जग्गाको मोलमोलाइ भयो । राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणबाट जग्गा सुरक्षित भए/नभएको अध्ययन भयो । जग्गा बसोबासका लागि योग्य देखियो । तर सो वडाले सडक, पिउने पानी र बिजुली नभएको भनी उक्त स्थानमा बसोबासका लागि सिफारिस दिन मानेन । यसले गर्दा लाभग्राहीलाई सदरमुकाम पटकपटक आउनुपऱ्यो । दिगो समाधान परियोजनाबाट समस्या समाधानका लागि निरन्तर समन्वय, छलफल र बैठक जारी थियो । समस्या समाधान गर्न राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणका जग्गा व्यवस्थापन शाखाको नापी अधिकृतको भ्रमण भयो । अन्ततः वडा कार्यालयले सिफारिस दियो ।

परियोजनाले यो काम सफल पार्न जग्गाको भौगर्भिक अध्ययन, अमिन परिचालन, जग्गा दर्ताबारे लाभग्राहीलाई अभिमुखीकरण र कागजात तयारीमा सहयोग गर्‱यो । तथापि जग्गाको कित्ताकाटमा फरक परेका कारण सो काम पुनः सच्याउनुपऱ्यो । यसरी धेरै प्रयास र सङ्घर्षका बाबजुद १८ परिवारले नीलकण्ठ नगरपालिका-७ को हाँडीखोलामा प्रतिपरिवार र सामूहिक गरी औसतमा ७ आना क्षेत्रफलको जग्गा खरिद गर्न सफल भए । यसलाई एकीकृत बस्तीका रूपमा विकास गर्ने तयारी भएको छ ।

जिल्ला समन्वय समितिको सभाहलमा औपचारिक कार्यक्रममार्फत सहायक प्रमुख जिल्ला अधिकारी, जिल्ला समन्वय समितिका उपाध्यक्ष, जिल्ला आयोजना कार्यान्वयन एकाइ प्रमुख र नीलकण्ठ नगरपालिका-७ का अध्यक्षबाट जग्गा धनी पुर्जा हस्तान्तरण भयो । वडाध्यक्षसहित सबैले बस्ती विकासमा सहयोग गर्ने प्रतिबद्धता जनाए । कार्यक्रममा लाभग्राहीले अत्यन्तै खुसी व्यक्त गरेका थिए । उनीहरूले कार्यक्रममा भने- बल्ल गह्रौँ भारी उकालोको चौतारीमा बिसाएको अनुभव भयो । अत्यन्तै खुसी छौँ ।

अब हामी तोकिएको समयमा आवास बनाउँछौं । सकेसम्म एकीकृत बस्ती बनाउँछौं र सुरक्षित जग्गामा सुरक्षित आवास बनाइ ढुक्कसँग बस्नेछौं । सदरमुकाम नजिक भएकाले हाम्रो रोजगारीसँगै छोराछोरीको पढाइ पनि सहज हुनेछ अब ।

फेरि पनि १८ घरमध्ये १७ घर अभै आवास निर्माणको पूर्ण लाभग्राहीको सूचीमा समेटिएका छैनन् । उनीहरूलाई निजी आवासको लाभग्राही कायम गरी सुरक्षित घरमा बसाउने प्रक्रिया थालनी गर्न जरुरी छ ।

पैरवी

अधिकांश क्रियाकलापमा लाभग्राहीसँग रही लाभग्राहीका तर्फबाट वकालत गर्ने कार्य भयो । जसले गर्दा सरोकारवालाहरूले मुद्दालाई आफ्नो दायित्वका रूपमा लिन थाले । वकालत गर्दा प्रतिनिधि पात्रहरूबाट लाभग्राहीहरूलाई ढाँट्ने/छल्ने जोखिम कम भयो । वडादेखि जिल्लासम्मका सबै प्रक्रियामा सहजरूपमा कार्य सम्पन्न भयो । असल कार्यका लागि प्रोत्साहन गर्ने काम भयो भने गलत अभ्यासका लागि पैरवीकै माध्यमबाट निरुत्साहित गर्ने काम भयो ।

नापी परिचालन गर्दा निकै कठिनाई भएको महसुस भयो । नापी र मालपोत कार्यालयका प्रमुखहरूको उपस्थितिमा हुने जिल्ला सहजीकरणको बैठकमा यथार्थ समस्याहरू प्रस्तुत भयो । जिल्ला समन्वय समिति प्रमुख र प्रमुख जिल्ला अधिकारीबाट नापी परिचालनमा सहजिकरण गर्नका लागि कार्यलय प्रमुखहरूलाई निर्देशन भयो र सहज परिचालन भयो । साथै प्रत्येक लाभग्राहीको उपस्थितिमा मात्र जग्गाहरूको अवलोकन गर्ने, अमिन परिचालन गर्ने र गलत भएमा कानूनसम्मत कारबाही हुने कुराहरूबारे निरन्तर पैरवी भयो । फलस्वरूप प्रतिनिधि पात्र, लेखापढी व्यवसायी र फाँटहरूबाट रकम असुल्ने जोखिम कम भयो । जग्गा दर्ताको कारोबार गर्दा राज्यलाई जग्गादाताले तिर्नुपर्ने लाभकर, कर छल्नका लागि लाभग्राहीले राख्न सक्ने कम मूल्याङ्कन आदि विषयमा पनि निरन्तर पैरवी भयो जसले सुशासन प्रत्याभूत गरायो ।

अभिलेखीकरण

- पछि हुन सक्ने सम्भावित आरोप, प्रत्यारोप र आलोचनालाई मध्यनजर गर्दै सधैं सबै क्रियाकलापको अभिलेख तयार भयो । स्थानान्तरण र भूमिहीनको जग्गा चेकजाँच र अध्ययन गर्नका लागि फिल्डमा अमिन र इन्जिनियर परिचालन गर्दा अनिवार्यरूपमा लाभग्राहीहरू उपस्थित हुनुपर्ने बाध्यकारी अवस्था सिर्जना गरियो । योबिना चेकजाँच भएन । प्रत्येक परिचालनमा लिने र दिनेबीच सहमत भएको, करकापमा नपरेको, राजीखुसीले खरिद गरेका कुरा उल्लेख गराइ हस्ताक्षर गराइयो । यो प्रक्रियाको हस्ताक्षरसहितको अभिलेख राख्दा कारोबार भइसकेपछि ऊ आफैं जवाफदेही हुने, कसैमाथि पनि अपजस थोपर्न नपाउने भएकाले निजलाई नै जवाफदेही बनाइएको हो ।
- लिने र दिनेको तीन पुस्ता, ठेगाना, जग्गाको क्षेत्रफल, जग्गाको मूल्याङ्कन, करकाप नभएको, राजीखुसीले खरिद गरेको जस्ता यावत् कुराहरू उल्लेख गरी लाभग्राहीहरूका तर्फबाट स्वघोषणा गराइ सहीछाप र हस्ताक्षर गराई दर्ताका लागि पत्राचार गर्ने कार्य भयो । यो नगर्दा प्रतिनिधि पात्रले

कमिसन लिन सक्ने, लाभग्राहीलाई ढाँट्न सक्ने र लाभग्राही जवाफदेही नहुने देखियो । कारोबार गर्दा नसोच्ने तर पछि आरोप/प्रत्यारोप लगाउने जस्ता जोखिमबाट बच्नका लागि यो उपाय अवलम्बन गरिएको थियो ।

परियोजना कार्यान्वयनको दौरानमा फिल्डमा आवतजावत गर्दा कतिपय समुदायमा लाभग्राहीको भाषा बुझ्न नसक्दा कठिनाई भएको थियो । जिल्लाको रुविभ्याली गाउँपालिका-४ का ७६ परिवार स्थानान्तरण लाभग्राही कायम भइसकेपछि जग्गा खरिद कार्यविधिबारे अभिमुखीकरण गराउँदा होस् या जग्गा पहिचानपश्चात साँध/सिमाना छुट्याउन र प्राविधिक चेकजाँच गर्दा होस् या दर्ताका लागि मालपोत पठाउँदाको बखत अभिमुखीकरण गराउँदा होस्, यी सबै प्रक्रियामा वडाध्यक्ष, सदस्य र समाजसेवी प्रतिनिधिपात्रहरूको भाषा परिमार्जनका लागि सहयोग लिनपरेको थियो । कहिले काहिँ भाषा उल्था गर्नको लागि सोही समुदायका अगुवा तथा अलि बुझ्ने मानिसको सहयोग लिनु पर्‍थ्यो ।

अन्तमा, प्रभावकारी कार्यान्वयन र अपेक्षित उपलब्धि हासिल गर्नका लागि सबैभन्दा महत्वपूर्ण पाटो भनेको लाभग्राही, स्थानीय सरकार र जिल्लाको सरोकारवाला निकायहरूसँगको समन्वय नै हो । यसका अलवा समन्वयसँगै सम्बन्धित मुद्दाहरूमा वस्तुपरक, तथ्यमा आधारित र समय सापेक्षित वकालत पनि एक महत्वपूर्ण औजार हुनु जसले अपेक्षित उपलब्धि हासिल गर्न टेवा पुग्छ । समन्वय र वकालतका साथै अभिलेख पनि एक आधार हो । जुनसुकै क्रियाकलापमा पनि अभिलेख सिर्जना गर्दा आफू जुनै परिस्थितिमा पनि बलियो भइन्छ जसका कारण कर्मचारी र परियोजनाप्रति सबैको सकारात्मक धारणा सिर्जना हुने गर्छ ।

गर्दै जाँदा मिलेको सफलता

राम शाही

ललितपुरमा ३४ परिवार भूमिहीन लाभग्राही कायम भएका छन् । यीमध्ये १९ परिवारले अनुदान लिई घडेरी खरिद गरेका छन् । यस्तै १९६ परिवारको साविक स्थानमै घर बनाउनका लागि अनुमति दिने निर्णय भएको छ । उनीहरूमध्ये १९४ परिवारले किस्ता लिई घर निर्माणको कार्य पनि सुरु गरिसकेका छन् ।

लगत सडकलनबाट पहिचान भएका लाभग्राहीमध्ये केही परिवार आफैँले जग्गा खरिद गरिसकेका रहेछन् । उनीहरूले घर पुनर्निर्माणको काम पनि सुरु गरिसकेछन् । यो समस्यामाथि छलफल गर्दा उल्टो संस्थामाथि शङ्का गरेका थिए । यस्तो शङ्का हटाउनका लागि सरोकारवाला निकायहरूको सहभागितामा विभिन्न चरणमा अभिमुखीकरणहरू गरियो । साथै भूमिहीन र जोखिमयुक्त क्षेत्रका लाभग्राहीले पाउने सहयोगको विषयलाई पनि तल्लो तहसम्म लगी सूचनाहरू सप्रेषणका काम नियमित गरियो ।

तर सरकारले दिने २ लाख रुपियाँ अनुदानले ललितपुरमा घडेरी पाउन ज्यादै मुस्किल भयो । यसरी जोखिमयुक्त क्षेत्रमा परेका घर पनि बजार नजिकै सरी बसोबास गरेका रहेछन् । २५ परिवार गाउँमै छन् । शहरमा १० घर सरेका छन् ।

आफैँले जग्गा खरिद गरिसकेका परिवारका सदस्यले घर निर्माण गर्नका लागि त्यही खरिद गरेको जग्गाको लालपुर्जा बैङ्कमा धितो राखिदिएका कारण उनीहरूले जग्गा खरिद गरेबापतको रकम पाउन सहयोग पनि पाउन सकेका छैनन् । यस्तो समस्या ४ परिवारको छ ।

यस्तै अर्को समस्या आइलाग्यो, जोखिमयुक्त क्षेत्रमा लाभग्राही सूची कायम भएका तर उनीहरूले जग्गा पछि अनुदान रकम आएपछि खरिद गर्ने सर्तमा मन्जुरी लिई पुनर्निर्माणको कार्य सुरु गरेका । तर यस्तो समस्या भएका परिवारलाई पनि पुनर्निर्माण प्राधिकरणले अनुदान दिन मानेन । यसो हुँदा जग्गा धनी र विस्थापित लाभग्राहीबीच पनि किचलो सुरु भएको छ भने अनुदान पाउने वा नपाउने पनि अन्योल छ । यस्तो समस्यामा १ परिवार छन् । अर्को समस्या, जग्गा थोरै भयो । महाङ्काल गाउँपालिका-५ साविक चन्दापुरका १ परिवार विस्थापितले घडेरीका लागि ४ आना खरिद गर्ने प्रक्रिया अघि बढाए । सबै हिसावले उक्त जग्गा योग्य भए पनि प्राधिकरणले ४ आना क्षेत्रफल कम भयो भन्दै रोकिदियो ।

साविककै स्थानमा बसोबास गर्न चाहने भूकम्पपीडितहरूलाई लामो प्रयासपछि पुनर्निर्माण प्राधिकरणको कामकाजमा सहजीकरण गर्नका लागि ऐनअनुसार गठन भएको जिल्ला समन्वय समितिको पहिलो निर्णय २०७६ असार २० गते भयो । त्यसपछि गोदावरी नगरपालिका-३ नहर टोलका ११९ परिवार सुकुमबासीको साविक स्थानमा नै घर बनाउन पाउने अनुमति प्राप्त भयो । निर्णय भएअनुसार अनुदान सम्झौता भयो तर अनुदान पाउन ढिलाइ भयो । यसपछि ललितपुर महानगरपालिका र महालक्ष्मी र गोदावरी नगरपालिकासँग समन्वय गरी समस्या समाधानका लागि सरोकारवालाबीच जानकारी गराउने र समस्याको समाधान खोज्ने उद्देश्यले अन्तरक्रियात्मक छलफल कार्यक्रम आयोजना गर्नु । जुन कार्यक्रममा पुनर्निर्माण प्राधिकरणबाट पनि कार्यकारी सदस्य जानुभएको थियो । यसले पनि सहजता प्रदान गरेको थियो ।

साविक स्थानमा भूमिहीन लाभग्राहीहरूलाई आवास निर्माण गर्न दिने निर्णयले अवसरसँगै चुनौतीहरू पनि ल्याएको छ । सडक मापदण्डले विस्थापित भएका भूमिहीन लाभग्राहीको हकमा जग्गा कता दिने, सामुदायिक वनले उठबास गर्न खाजेको ठाउँमा के गर्ने, छिमेकीले जग्गा मिच्च खोजेको हकमा के गर्नेलगायत यावत समस्या आएको छ । यी समस्या समाधानका लागि वडा कार्यालय, सामुदायिक वन, जिल्ला वन कार्यालयसँग र छिमेकी/सधियारसँग छलफल गरी समस्या समाधानका उपयहरू खोज्ने काम भएको छ ।

सोचेभन्दा कठिन

शुक्रबहादुर बिक

तनहुँका स्थानीय तहसँग समन्वय गरी २७८ भूमिहीन परिवारको फाइल सङ्कलन गरियो । जहाँ मैले समुदायमा पुगेर आवश्यक कागजात सङ्कलन गर्न भूमिहीन लाभग्राहीहरूलाई पटक-पटक अभिमुखीकरण गरी आवश्यक र जिल्ला समन्वय समिति बैठकलगायत विषयमा व्यापक छलफल गरें । साथै वडा तथा गाउँ नगरपालिकाहरूसँग पटक-पटक समन्वय गरी वडा समिति निर्णयसहितको कागजात सङ्कलन गरियो । अनि राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरण र जिल्ला समन्वय समितिलाई सङ्कलित सबै फाइल बुझाएँ । यसपछि स्थानीय तहसँग समन्वय, समुदायको भ्रमण र घरदैलो अभियानपछि तयार गरिएको २७८ भूमिहीन परिवारको फाइल बनाएर पुनर्निर्माण प्राधिकरण, जिल्ला समन्वय समितिको बैठकमा निर्णय गराउनका लागि पेस गरियो ।

आवश्यक ज्ञानको कमी र हतारोमा गरिएका कारण होला, सबैको चाहिने जति कागजपत्र रहेनछ । यसो हुँदो पहिलो बैठकबाट भूमिहीनहरूका लागि कुनै निर्णय हुन सकेन । फेरि समुदायमा गई घर-घरबाट चाहिने जति कागजपत्र सङ्कलन गरियो । हुन त जे कार्यविधिमा भनिएको थियो, सो भन्दा पनि बढी कागजात खोजियो । सम्बन्धित वडा समितिको बैठकले निर्णय गरेको बेहोरा पनि माग गरियो । यी सबै विवरण राखी प्रक्रिया पूरा गरी फेरि पनि फाइल तयार गरी कार्यालयमा पेस गरियो ।

मैले तनहुँ जानुभन्दा पहिले सिन्धुलीमा जसरी भूमिहीन लाभग्राहीको फाइल सङ्कलन गरी जिल्ला समन्वय समितिको बैठकमा पेस गरी निर्णय गरियो सोही तवरमा तनहुँमा पनि हुन्छ होला भन्ने अपेक्षा गरेको थिएँ तर त्यसको ठीक उल्टो भयो । जहाँ कार्यविधिमा भएको कागजात भन्दा पनि बढी कागजातको माग जिल्ला समन्वय समिति सदस्यहरूले गरे । जसका कारण भूमिहीन लाभग्राहीले उक्त अनुदान रकम पाउन सकेका छैनन् । यसबाट व्यक्तिअनुसारको बुझाइले ठूलो प्रभाव पार्ने कुरा अवगत भएको छ । साथै सबै स्थानमा काम गर्न सहज नहुँदोरहेछ । समय, व्यक्ति र परिस्थितिअनुसार फरक फरक पनि हुन सक्छ भन्ने सिकाइसमेत भएको छ ।

समुदायमा रहेका धेरैजसो दलित, जनजाति र विपन्न घर/परिवारले हालसम्म पनि घर निर्माण गर्न नसक्दा आवास निर्माणमा समेत समस्या भएको छ। ऐलानी जग्गामा घर भएका कारण पुनर्निर्माण गर्नका लागि अनुदान पाउनबाट समेत वञ्चित भएका छन्। उनीहरू अनुदानको पर्खाइमा छन्। यस्तो समस्यामा परेका लाभग्राहीलाई जिम्मेवार पक्षले समयमा काम फुकाइदिने भन्दा पनि प्रक्रियालाई सरल गरिदिए समयमा प्रभावितहरूको आवास निर्माण सहज हुने थियो।

यात्रा संस्मरण

भोला बस्नेत

विस्थापित लाभग्राही कायम भएका परिवारहरू साविककै स्थानमा बसोबास गर्न थालिसकेका थिए। विपद्बाट विस्थापित, राज्यको तत्काल अपुग राहत, अव्यवस्थित बसोबास, आयआर्जनका लागि कुनै उपाय थिएन। कष्टपूर्ण दैनिकी, पाल र जस्ताको छानोमा बास, महिला, बालबच्चा र ज्येष्ठ नागरिकहरू कति दिन टिक्न सक्नु यसरी।

विस्थापित परिवारका लागि राज्यले कर्तव्य पूरा नगरेको हुँदा जोखिम नै मोलेर साविकमै बसोबास गरेका थिए धेरै। कति त आफ्नो भत्किएको घरमा पाल र जस्ता लगाएर बसोबास गर्न थालेका थिए। जीविकाको लागि २ वर्षदेखिको बाँभो जग्गा खनजोत गर्न थालेका थिए भने भत्केको घरको ढुङ्गाको गारोमा पुनः घर निर्माण गरेर बस्न थालेका पनि थिए।

भूकम्पका कारण जोखिम क्षेत्रमा परेका लाभग्राहीलाई घडेरी खरिदबापत अतिरिक्त २ लाख रुपियाँ अनुदान दिने व्यवस्था सरकारले गरेको थियो। तर त्यो खास थाहा पाउनुपर्नेसम्म पुग्दैनथ्यो। पुगे कसरी त्यस्तो सहयोग लिने भन्ने बाटो थाहा थिएन। हाम्रो काम नै भूकम्पका कारण जोखिम क्षेत्रमा परेका (विस्थापित) र भूमिहीन लाभग्राहीका लागि यस्तै सूचना उनीहरूसम्म पुऱ्याउने र घडेरी खरिदका लागि सहजीकरण गरी पुनर्निर्माणमा सघाउनु थियो।

सोहि कामको सिलसिलामा, ओखलढुङ्गा गाउँपालिकाका अध्यक्ष, वडा अध्यक्ष लगायत लाभग्राहीसँग भेट भयो। यात्राको उद्देश्य जोखिमयुक्त क्षेत्रको पुनः भौगर्भिक अध्ययन गर्नु थियो। यहाँ ३० परिवारले पहिले नै घर निर्माण गरिसकेका रहेछन् जुन ठाउँ जोखिमयुक्त क्षेत्रमा सूचीकृत थियो। यद्यपि संरक्षणका लागि केही काम गर्नुपर्ने सुझाव विज्ञ टोलीले दियो।

त्यस्तै, रामेछापस्थित उमाकुण्डा-७ मा भूकम्पका कारण २९ परिवार स्थानान्तरण लाभग्राहीमा सूचीकृत भएका थिए। त्यहाँ अधिकांश परिवारले साविक स्थानमै घर निर्माण गरिसकेका थिए। ३ परिवार भने अझै जोखिममै देखिएका हुँदा बाँकी परिवारलाई खतरा नभएको विज्ञ टिमलाई बताए। तर ३ परिवारलाई भने सुरक्षित ठाउँमा सार्नुपर्ने पनि सुझाव दिए।

त्यहाँको काम सकी ओखलढुङ्गातर्फ नै लाग्यौं। लिखु-६ कात्तिके गयौं जहाँ १२ घर विस्थापित सूचीमा परेका थिए। तर उनीहरूले अनुदान लिइ साविक स्थानमै घर निर्माण गरिसकेका रहेछन्। उनीहरूलाई अब अन्यत्र सार्नु नपर्ने र बसोबास गरेको ठाउँमा थप जोखिम नहुने सङ्केत देखेपछि उनीहरूको नाम जोखिमयुक्त क्षेत्रको लाभग्राही सूचीबाट हट्ने भयो।

यसपछि चम्पादेवी-६ डढुवा पुग्यौ । यस ठाउँमा १९ परिवारलाई विस्थापित सूचीमा राखिएको रहेछ । तर सूचना नपुगेको र प्राधिकरणले पटक-पटक दिएको समयसीमाका कारण सबैले किस्ता लिइ घर निर्माण सम्पन्न गरिसकेका रहेछन् । छलफलमा भनेअनुसार उनीहरूलाई त्यहाँ बस्न डर लागेको रहेछ । जोखिममा कसरी बस्नु भनिरहेका थिए तर अनुदान रकम बुझिलिइ घर निर्माण गरिसकेको र भविष्यमा केही सुरक्षाको उपाय अपनाएर बस्न सकिनेमा विज्ञ टोलीले आश्वस्त तुल्याएका थिए ।

मोलुङ गाउँपालिका-५ प्राञ्चामा अध्ययनका लागि गयौँ । त्यहाँ ७ परिवार थिए । त्यहाँ घर बनाइ बस्न नमिले पनि सबै मानिसको अन्यत्र घर बनाउन मिल्ने जग्गा भएको बुझियो । उनीहरू आफ्नो अन्य ठाउँमा भएको जग्गामा नै घर बनाएर बस्न सहमत भए ।

कालिन्चोक गाउँपालिका-७ मा जोखिम स्थानबाट ९ परिवारलाई स्थानान्तरण गर्नका लागि वर्गीकरण गरेको भए तापनि १ परिवारबाहेक सबैले सोही स्थानमा नै घर बनाएका रहेछन् । १ परिवार मजदूरी गरिखाने भएकाले चरीकोटतिर बस्ने र लगानी गरी घर बनाउन नसकेका कारण समस्या परेको रहेछ । त्यहाँको भ्रमणपछि बस्ती सार्न नपर्ने तर केही संरक्षणका उपाय भने अपनाउनुपर्ने विज्ञ टोलीको सुझाव रह्यो ।

दोलखाको भीमेश्वर नगरपालिका-१ स्थित ७८ मध्ये ५७ परिवारलाई नेपाल सरकारको नाममा रहेको जग्गा हस्तान्तरण गरी बस्ती विकास गर्ने भनी काम थालेको लामो समय भयो । तर अहिलेसम्म पनि विस्थापित परिवारको नाममा जग्गा नै हस्तान्तरण हुन सकेको छैन । भर्खर मात्र लाभग्राहीहरूले घर बनाउन सुरु गरेका छन् । त्यही ठाउँको भ्रमण भयो ।

अन्त्यमा

जोखिम बस्तीहरूमा भौगर्भिक अध्ययनका लागि भूगर्भविद् लिएर जाँदा लाभग्राहीहरू खुसी हुन्थे । उनीहरूसँग हामी नजिकबाट चिनेजाने भएकाले समस्या समाधानका लागि भनिरहनुहुन्थ्यो । भूगर्भविद्ले अध्ययन गरेको प्रतिवेदन कतिपय स्थानको आए/नआएको नै थाहा हुँदैनथ्यो । प्रतिवेदन आउन ढिलाइ भएका कारण जोखिमयुक्त लाभग्राहीहरू साविककै जोखिमयुक्त बस्तीमा आवास पुननिर्माण गर्न बाध्य भएका थिए । ओखलढुङ्गा, रामेछाप र दोलखा जिल्लाका जोखिम बस्तीका लाभग्राहीहरू जोखिम स्थामा नै बसिरहेका छन् ।

जोखिमयुक्त गरिब बस्तीको पीडा

२०७२ वैशाख १२ गतेको भूकम्प र त्यसपछिका परकम्पका कारण प्रभावित जोखिमयुक्त बस्तीका बासिन्दा एवं घर/परिवार जमिन चिराचिरा भएपछि सुरक्षित स्थानमा गएर बसे । जमिन फाटेको, चिरा परेको, ढुङ्गा भरिरहने र पहिरो गएको स्थानमा भूकम्प प्रभावित १४ जिल्लामा नै खानी तथा भूगर्भ विभागले भूगर्भविद्हरूको अध्ययन प्रतिवेदनका आधारमा जोखिमयुक्त क्षेत्र भनी निकर्षण गर्‍यो । अनि त्यस क्षेत्रमा बस्ने परिवारलाई स्थानान्तरण गर्नुपर्ने प्रतिवेदन पनि तयार गर्‍यो ।

प्रतिवेदनबारे समयमा नै जोखिमयुक्त बासिन्दाले थाहा पाएनन् । जानकारी पनि दिइएन वा जानकारी दिन आवश्यक पनि ठानिएन । जोखिमयुक्त प्रतिवेदन राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरण

गठन भएपछि बुझाउने काम भयो । त्यसैका आधारमा र पुनः जोखिमयुक्त क्षेत्र भनी राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणले पनि भौगर्भिक अध्ययन गरी जोखिमयुक्त क्षेत्र भन्यो । र, अझै पनि भौगर्भिक अध्ययन भइरहेको छ ।

भूकम्प गएको ४ वर्ष नाघ्यो । राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणले भूकम्पपीडित लाभग्राहीलाई पुनर्निर्माणका लागि पटक-पटक समयसीमा तोक्ने काम पनि गर्‍यो । जो गरिब, विपन्न परिवार बस्छन्, उनीहरू भनेका त्यस्तै क्षेत्रमा बस्छन् । गरिबले भने अलि राम्रो स्थान पाउन सम्भव नै छैन । त्यसैले विपद्का कारण पनि गरिबले नै दुःख पाउनु स्वाभाविक हो नेपालको सन्दर्भमा ।

राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणले जो जोखिमयुक्त बस्तीका परिवार हुन् उनीहरूलाई घडेरी खरिदका लागि २ लाख रुपियाँ दिने भन्ने जानकारी समयमै पाएको भए धेरै जोखिम बस्तीका परिवारले आज जोखिम क्षेत्रमा नै घर बनाइसकेका हुने थिएनन् । यसर्थ उनीहरूलाई यसबारे जानकारी नै ढिला प्राप्त भयो र समस्या थपियो ।

जब घर बनिसक्यो अनि स्थानान्तरणका लागि जानकारी भयो । अझ कतिपय स्थानमा त घर बनाइसकेपछि जोखिमको लाभग्राही भएको जानकारी भयो । उनीहरूलाई अहिले जोखिम भएको र कुनै पनि बेलामा पहिरो जान सक्ने भन्ने जानकारी भएको हुँदा थप त्रासमा परेका छन् । फेरि भौगर्भिक अध्ययनको प्रतिवेदनअनुसार राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणको कार्यकारी समितिबाट पास भएको अवस्था छ ।

रामेछापको गोकुलगड्गा गाउँपालिका-६, फर्पूमा स्थानान्तरणका लागि १७ परिवारको प्रस्ताव राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणको कार्यकारी समितिबाट पास भएको थियो । जबकि उनीहरू विस्थापित भएको ३ वर्षसम्म टहरामै बसेका अवस्था थियो ।

आवाजविहीनहरूको सारथि दिगो समाधान

फूलमाया लामा

भूमिकामै प्रश्न

परियोजना कार्यान्वयनका सुरुवाती चरणमा निकै नै कठिन परिस्थिति सामना गर्नुपर्थो । सुरुवातमा जिल्ला कार्यान्वयन एकाइका प्रमुख र कर्मचारीले हामीलाई विश्वासै गरेनन् । जिल्लामा पुनर्निर्माणका लागि सम्झौता गरेका लाभग्राहीको तथ्याङ्क माग्दा केन्द्रमा नै माग्नु हामीसँग छैन भनी उत्तर फर्काए । पछि सम्झौताको प्रतिलिपि जिल्लास्थित कार्यालयलाई बुझाएपछि भने काममा केही सहज भयो ।

परियोजनाले पूर्वाधार निर्माणको कामभन्दा पनि पैरवीको काम गर्ने हुँदा जिल्लास्थित कार्यालय र स्थानीय निकायहरूले हाम्रो जिम्मेवारी र भूमिकामा नै प्रश्न उठाएका थिए । उनीहरूको प्रश्नको उत्तरस्वरूप हाम्रो पैरवीले विस्थापितहरूको समस्या समाधान गरिदियो ।

आवाजविहीनहरूको सारथि

लालपुर्जा नभए अनुदान नपाउने भएपछि भूकम्पपीडित लाभग्राहीहरू निराश भइसकेको थिए । आफ्नो नाममा जग्गा नभएपछि निजी आवास पुनर्निर्माण गर्ने र सुरक्षित घरमा बस्ने सपना, सपनामा मात्र सीमित हुँदै गएको थियो । त्यसैको एक उदाहरण हुन्- थाहा नगरपालिका-७ का भूमिहीन लाभग्राही इन्द्र विमली । उनी एक टुक्रो ऐलानी जग्गामा घर बनाइ बस्दै आएको थिए । पुर्जा नभएपछि अनुदान पनि नपाइने भयो भनी निस्सा कार्ड नै च्यातेरसमेत फालेका थिए ।

पछि परियोजनाको सहजीकरणमा जग्गा खरिद अनुदान प्रक्रियामा सामेल भए । र, सरकारी अनुदान २ लाख रुपियाँबाट ८ रोपनी जग्गा खरिद गरी निजी आवास निर्माण गरेका छन् ।

साविक स्थानमा आवास निर्माण प्रक्रियामा जिल्ला समन्वय समितिबाट निर्णय भएका अधिकांश लाभग्राहीले पनि अब अनुदान पाउँदैनौं भनी निस्सा कार्ड हराएका र केहीले च्यातेर फालेका अवस्था थियो । पछि साविक स्थानमा आवास निर्माण प्रक्रियामा आउनका लागि जिल्ला आयोजना कार्यान्वयन एकाइबाट पुनः निस्सा कार्डको प्रमाण वा प्रमाणित पत्र उपलब्ध गराइएको थियो ।

नीतिगत परिवर्तनपछिको सहजता

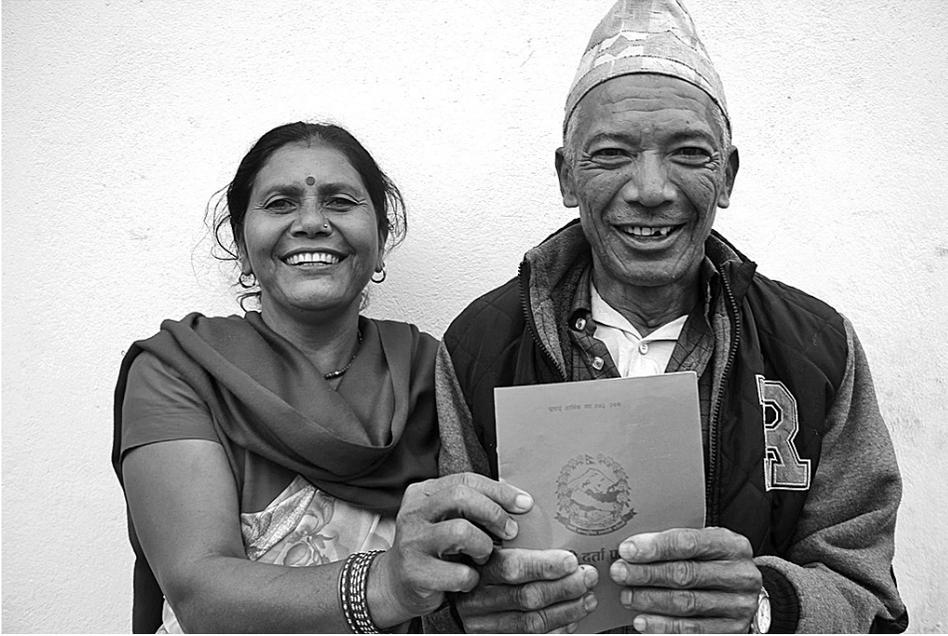
जिल्लामा सार्वजनिक र ऐलानी जग्गामा बसोबास गरेका भूमिहीनहरूको समस्याले गर्दा ६,६५७ भन्दा बढी लाभग्राहीले आवास निर्माण गर्न सकिरहेका थिएनन् । स्थानीय तहबाट समन्वय गरी काम गर्दा पनि कार्यविधि नहुँदा प्रतिफल भने शून्य नै थियो । जिल्ला आयोजना कार्यान्वयन एकाइले पनि भूमिहीन लाभग्राहीहरूको निजी आवास अनुदानलाई चासोको विषयका रूपमा लिएको थिएन ।

सार्वजनिक स्थानमा बसोबास गरेका भूमिहीनलाई सार्वजनिक तथा ऐलानी जग्गामा बसोबास गर्नका लागि स्वीकृति दिलाउनु हाम्रा लागि चुनौती थियो । संस्था र परियोजनाको निरन्तर प्रयासपछि २०७५ माघ २१ मा भूमिहीन र विस्थापितहरूको समस्या समाधान हुने गरी केन्द्रबाट परिपत्र आयो । जिल्ला पुनर्निर्माण समन्वय समिति गठन गरी उसले नै समस्याको समाधान गर्ने बाटो परिपत्रले खोलीदिएको थियो ।

सूचनाको पहुँचलाई स्थानीय तह र समुदायमा पुऱ्याउनु हाम्रो दायित्व थियो । सोहीअनुसार नगरपालिका, गाउँपालिका, वडादेखि लाभग्राहीहरूलाई कार्यविधिबारे अभिमुखीकरण गरियो । त्यसपछि भूमिहीन, विस्थापित समुदाय र परिवारको समस्या समाधानमा स्थानीय जनप्रतिनिधि, कर्मचारीहरू आफैँले पहल लिइ काम सुरु गरी हाम्रो परियोजनामा साथ दिन थाले । साइट प्लानको द्विविधाका कारण सम्झौता रोकिएहेका लाभग्राहीको अब भने बाटो खुलेको छ । परिपत्रमा नै साइट प्लान पनि समेटि सम्झौता गर्नुपर्ने उल्लेख भएकाले कस्तो र कसरी साइट प्लान तयार गर्ने भन्ने विषयमा गाउँपालिका र वडाका प्राविधिकहरू नै अन्योलमा थिए । पछि यसमा हामीले नै जिमालीसँग समन्वय गरी जिमालीकै रोहवरमा साइट प्लानको ढाँचा तयार गरी गाउँपालिका र वडाहरूमा र प्राविधिकहरूलाई हस्तान्तरण भएपछि सम्झौता प्रक्रिया अगाडि बढेको हो ।

दिगो समाधानको अनुभव सोममाया तामाङ

जोखिमयुक्त बस्ती स्थानान्तरणको सूची प्राधिकरणले सार्वजनिक गरेको लामो समयसम्म पनि लाभग्राहीलाई के गर्ने ? कुन कुन प्रक्रिया पूरा गर्नुपर्ने हो ? कसरी अनुदान पाइने हो ? यी विषयमा सरकारले दिने सुविधाको प्रक्रियाबारे जानकारी नै थिएन । जानकारी पाएका पनि धेरै जस्तो अन्योलमा थिए ।

हिमाली जिल्ला, आधाभन्दा बढी भूभाग खोला, नाला, जङ्गल, पाखो, भीर, पहाड, हिमालले ढाकेको छ रसुवा । यहाँका बस्ती बसेका ठाउँ पनि भिरालो र डरलाग्दा छन् । रसुवामा समथर जमिन पाउनै मुस्किल छ । त्यसमा पनि सरकारले दिने भनिएको २ लाखमा जग्गा (घर बनाउन मिल्नेखालको) पाउनै मुस्किल । समथर र सुरक्षित, कृषि सडक, बाटोले छोएको छ भने २ लाखमा रुपियाँमा नपाइने । बल्ल बल्ल जग्गा पाइहाले पनि ३ आना, ४ आना पाइने । त्यतिमा जसोतसो घर त बन्ला तर जीविकोपार्जनका लागि के गर्ने ? बाँच्ने कसरी ? खाने के ? धेरै अन्योल छन् ।

अर्कोतिर कति विस्थापित र भूमिहीनहरूका लाभग्राही सूचीमा नाम नै नआएर थुप्रैपटक गुनासो गर्दागर्दै हैरान भएका मानिस छन् । घर निर्माण सामग्रीहरूको मूल्य आकासिँदा, दक्ष जनशक्ति नपाएर महँगो ज्यालामा लगाउँदा नयाँ घर बनाउँदा प्रायः सबै ऋणले थलिएका छन् । वर्षौंसम्म जस्ताका टहरामा बस्नेहरूको पीडा त भन्नु बयान गरिसाध्यै थिएन । काम गर्दा कर्मचारीहरूबाट गल्ती हुने (तथ्याङ्कहरूमा) तर लाभग्राहीको काम त्यही कारण महिनाँ रोकिने पनि भयो । धेरैपटक त काम नै नभएर फर्किनुपर्ने, बल्लबल्ल काम भयो भने पनि १ दिनमा सकिने काम ३ दिन लगाएर सकाएर फर्केको छु ।

सरकारी कार्यालयहरूमा कर्मचारीहरूको ढिलासुस्ती र हेलचेक्र्याइँ छ । उता स्थानीय तहहरूमा केही वडा

अध्यक्ष र गाउँपालिकाका अध्यक्षहरू अनि राजनीतिक दलका नेताहरू विस्थापितको सवालमा राजनीति गरिरहेका पाइयो । सहयोग गर्नुको साटो उल्टो विरोध गर्ने । केही कर्मचारी, स्थानीय तहका जनप्रतिनिधि भने अत्यन्तै सहयोगी पनि भेटिए । यो विस्थापित भूमिहीनको समस्या छिटै समाधान गरौं, यो हाम्रो जिल्लाको समस्या हो, त्यसैले हाम्रो पनि समस्या हो, यही कारण यसको समाधान हाम्रो जिम्मेवारी हो, हामीले नगरे कसले गर्छ भन्ने पनि पाइए काम गर्ने दौरानमा ।

त्यस्तै, उत्तरगया गाउँपालिका-१ तिरुका विस्थापितहरूको जग्गा पास भएको दिन थियो । त्यस दिन जोखिमयुक्त बस्ती स्थानान्तरणका लाभग्राहीहरू १०९ परिवारले लालपुर्जा पाएका थिए । यो रसुवा जिल्लाकै एकैपटकमा यति धेरै परिवारले सुरक्षित स्थानमा घर बनाउन जग्गा किनेको दिन पनि थियो । यहाँका बासिन्दा भूकम्पपछि नुवाकोटको पीपलटार, वेत्रावतीमा अरुको जग्गा भाडामा लिएर र केही खाल्टेमा त्रिशूली खोलाको बगरमा अस्थायी आवास निर्माण गरी बसोबास गरिरहेका थिए । उनीहरू ज्याला/मजदूरी गरेर आफ्नो परिवारलाई बिहान/बेलुकीको छक टार्ने गर्थे । अहिले तिरुमा एकीकृत बस्ती बस्ने भएको छ । यो ठाउँमा एकैपटक १२५ घर बस्न मिल्ने गरी एकीकृत बस्ती विकास हुने भएको छ । यो ठाउँ पहिले उनीहरू बसोबास गर्दै आएको ठाउँबाट नजिक पनि पर्छ । त्यसैले यसमा आफ्नो पनि केही देन भएकाले होला शायद, परियोजनामा रहेर काम गर्दा एकदम खुसीको दिन सावित भएको ।

परियोजनाको सिन्धुपाल्चोक साइनो

सीता भुजेल

इन्द्रावती गाउँपालिका-१ सिंपाल काभ्रेमा ४३ विस्थापित परिवार थिए । २०७४ पुस १६ गते नवलपुर भेडीचौरको विस्थापित क्याम्प पुगेकी थिएँ । उनीहरूलाई जग्गा खोजीबारे जानकारी दिने र अनुदान लिनका लागि तयार गर्नुपर्ने निवेदनका लागि सहयोग गर्ने उद्देश्यले त्यहाँ पुगेकी थिएँ । त्यहाँका चन्द्रबहादुर तामाङ, नवीन लामालगायत भएर नयाँ खरिद गर्न प्रस्ताव गरिएको जग्गाको फिल्ड अवलोकन गरियो ।

त्यहाँको काम सकेर चौतारा फर्कन लागेकी थिएँ, केही स्थानीयले हाम्रो गाउँमा आएर जग्गाको कुरा गर्ने ? महिलाले जग्गाको कुरा गर्न मिल्दैन भन्दै हेलमेटले हान्न खोजे । उनीहरू विस्थापित थिएनन् । धन्न त्यहाँ विस्थापितहरू आइपुगेकाले अप्रिय घटना हुन दिएनन् । उनीहरूसँग विस्थापितले प्रतिवाद गरेका थिए । त्यसपछि म गाडी चढेर चौतारा आउन बल्ल बल्ल सफल भएँ । धेरै प्रयासपछि ४३ परिवारलाई नै जग्गा व्यवस्थापन गर्न सफल भयौँ । निरन्तरको प्रयासले सफल भइने कुरामा अब बढी विश्वास भयो ।

हेलम्बु गाउँपालिकास्थित किउल चित्रेका ६ परिवार विस्थापित लाभग्राहीलाई जग्गा खोजी गरी रजिस्ट्रेसन गर्नका लागि सहजीकरण गर्नु थियो । त्यसका लागि वडा र पालिकासँग समन्वय पनि गरिएको थियो । जग्गा नापी गर्ने प्राविधिकमा नापीसम्बन्धी ज्ञान कमी रहेछ । त्यसो हुँदा फिल्ड र नक्सामा नमिलेको रहेछ । विस्थापित लाभग्राहीको पारिवारिक सरसल्लाह पनि नभएको रहेछ । त्यसो हुँदा जग्गा खरिद भइसकेको भए पनि आवास निर्माणका क्रममा समस्या आइपयो । जिल्ला प्रशासन, नापी, मालपोत र जिल्ला आयोजना कार्यान्वयन एकाइसँग समन्वय गरी आवास निर्माणको काम भएको छ ।

पुनर्निर्माण कार्य जतिसक्दो छिटो सक्नुपर्ने सरकारी योजनाअनुरूप भूकम्पपीडित लाभग्राही सूचीमा परेका घरलाई यथाशक्य चाँडो घर बनाउनका लागि ताकेता गरिएको थियो । सोअनुरूप पटकपटक समयसीमा तोकिएको थियो । यस्तो समयसीमाको प्रत्यक्ष मारमा भूमिहीन र विस्थापित परिवार पनि परेका थिए । जस्तो- समयसीमा तोकिएको र अनुदान नपाइने भएकाले कतिपय विस्थापित परिवारले जहाँ जोखिम क्षेत्र तोकिएको थियो त्यहीं नयाँ घर बनाएर अनुदान लिनुपरेको थियो ।

केही परिवारले ३ लाख रुपियाँ अनुदान छुट्टै भन्ने डरले पछि जग्गा खरिद गर्ने सर्तनामामा लिखत तथा मौखिक सहमतिमा अरूको जग्गामा पनि पुनर्निर्माण गर्नुपरेको थियो । केही परिवारले भूकम्प गएलगत्तै जग्गा जोखिमयुक्त भयो, घर त सुरक्षित ठाउँमा नै बनाउनुपर्छ भन्ने सोची ऋण लिएर भए पनि जग्गा खरिद गरिसकेका थिए ।

यी समस्या भएका परिवारलाई स्थानान्तरणको लाभग्राही सूचीमा सूचीकृत गरिएको भए पनि कार्यविधिको विभिन्न दफा देखाउँदै उनीहरूलाई घडेरी खरिदबापतको रकम भुक्तानी गर्न प्राधिकरणले नमानेपछि समस्या उत्पन्न भएको थियो ।

पटक-पटकको छलफल र डेलिगेसनपछि राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणको कार्यकारी समितिले आफ्नै लगानीमा जग्गा खरिद गर्ने विस्थापित लाभग्राहीहरूलाई पनि जग्गा रजिस्ट्रेसन गरेको लिखत मूल्य बराबरको रकम दिने र अरूको जग्गामा मौखिक सहमति गरी घर निर्माण गर्ने १४८ लाभग्राहीलाई पनि सोही जग्गा खरिदका लागि अनुदान रकम उपलब्ध गराउने निर्णय भएको थियो ।

यो निर्णय भएपछि सिधुपाल्चोकका ६० परिवार विस्थापित लाभग्राहीले लिखत मूल्य बराबरको ९० लाख २० हजार रुपियाँ जग्गा खरिद गरेबापत लिएका छन् भने लिखत तथा मौखिक सहमतिमा आवास निर्माण गर्ने लाभग्राहीले पनि आवास निर्माण गरेकै जग्गा खरिद गरिरहेका छन् ।

परियोजनामा सहजीकरण गरिरहँदा सरकारी कर्मचारी बिच समन्वय र सहकार्य ज्यादै कम पायौँ । प्राधिकरणको जिल्ला कार्यालयमा कर्मचारी कम बस्ने, कार्यालय प्रमुखहरू सरुवा भइरहने, कार्यालयमै नबसिदिने र यस्तो कामलाई अति कम प्राथमिकता दिने गर्नाले पनि यी समस्यामा परेका परिवारको पुनर्वास समयमै सम्पन्न गर्न समस्या भयो ।

खुसी फर्कने आशमा सुमित्रा तामाङ

मेलम्ची नगरपालिका-११ को ककेराटोलमा २९ परिवार बस्दै आएका थिए । यो दलित बस्तीका बासिन्दाले ज्याला मजदूरी र अरूको भारी बोकेरै जसोतसो गुजारा चलाएका थिए । कति परिवार विदेशिएका छन् । यसरी नै दिन बितिरहेको थियो । एकप्रकारले सबै हाँसीखुसी नै थिए । जिन्दगी चलेकै थियो । तर २०७२ वैशाख १२ को भूकम्पले सबैको घर भत्कायो । घर भएको जग्गासमेत भासियो । कहाँ जाने कहाँ बस्ने कुनै ठेगान भएन । ३ जनाले त ज्यानै गुमाए । एक हिसाबले उनीहरूको समुदायमा वज्रपातै सावित भयो भूकम्प । जेनतेन साँचिएको खुसी सबै खोसेर लम्यो ।

पहिला त परिवार/आफन्त गुमाएको पीडाले विक्षिप्त बनायो । घाउमा मलमपट्टी लाग्न साह्रै गाह्रो भयो । मर्ने त सकिए । बाँचेकालाई त जोगाउनुपन्थो । अन्योलमा परे सबै । भएको जमिनसमेत भासिएपछि कसको के लाग्छ ? दलित परिवारका उनीहरूसँग अन्त जमिन पनि थिएन । गाउँनजिक छिमेकीको जग्गामा टहरा बनाइ बस्नुको विकल्प भएन उनीहरूसँग ।

भूकम्पपश्चात विभिन्न राहत तथा पुनर्स्थापनाका कार्यक्रम आए । टहराको बसाइमा केही दिन राहत पुग्यो । टहराको बास कति नै सुरक्षीत हुन्थ्यो र ? घर त बनाउनै पन्थो । सरकारले भूकम्प प्रतिरोधी घर बनाउन ३ लाख रुपियाँ अनुदान दिने कार्यक्रम ल्यायो । यसैबीच कसैकसैको बाँकी रहेको अलि अलि जग्गा पनि भासिन थाल्यो । बनाइएका टहराका खाँवा पनि मकाउन लागे । जसले उनीहरूलाई धेरै चिन्तित तुल्यायो ।

त्यतिमात्र हैन, पुराना छाना चुहिन थाले । चैतमा हुरीको डर । माघमा कट्याङ्ग्रने चिसो । बूढापाका, बालबालिका र विशेष अवस्थाका महिला (गर्भवती तथा सुत्केरी) लाई जोगाउनै मुस्किल पन्थो । वडा

धाए । नगर धाए । केही लागेन । धाउँदा धाउँदै बल्ल सरकारले विस्थापित परिवारलाई घडेरी खरिदका लागि अनुदान दिने कुरा थाहा भयो ।

लामो समयको कष्ट र अन्योलपश्चात दिगो समाधान परियोजनाको सहजीकरण तथा राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणको सहयोगमा बस्तीको भौगर्भिक अध्ययन भयो । यहाँका मानिसको मनमा आशाका किरण देखा पर्न थाले । अध्ययन प्रतिवेदन कुर्दाकुर्दै सरकारले दोस्रो किस्ताको समय अवधि तोक्यो । यो बस्तीमा भन्नै त्रास छायो । एकातिर अध्ययनको रिपोर्ट नआउने अर्कातिर सरकारले घर बनाउने समयसीमा तोक्ने । परेन फसाद ? ३ लाख रुपियाँ गुमाउने डरले छिमेकीको जग्गा मञ्जुरीनामा गरी डिपिसी गरे । दोस्रो र कसैले तेस्रो किस्तासमेत लिए । ९ महिनापछि बल्ल प्रतिवेदन सार्वजनिक भयो ।

त्यसपछि बल्ल जग्गा खरिदका लागि २ लाख रुपियाँ अनुदान आउने पक्का भयो । दिगो समाधान परियोजनाले आवश्यक प्रक्रियामा सहयोग गऱ्यो । सबै प्रक्रिया पूरा भएपछि राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणले जग्गा पास गर्न स्वीकृति दिएन । उता जग्गा धनीले भने रातदिन कचकच गर्ने । सहमति गरेभन्दा जग्गाको भाउ बढाउने गर्न थाले । चिन्ताले यहाँका परिवारलाई फेरि सतायो । वडा अध्यक्ष र नगर प्रमुखले केन्द्रमा कुरा लगे । धेरै पहल गरियो । दिगो समाधान परियोजनाको सहयोगमा पुनर्निर्माण प्राधिकरणका प्रमुख सुशील ज्ञावलीलाई स्थलगत अवलोकनसमेत गराइ समस्या राखियो । त्यसपछि कुरा त सकारात्मक भयो तर पनि कामचाहिँ हुन सकेन । यस्तै सिलसिला चलिरह्यो ।

फेरि निवेदन, सिफारिसलगायत आवश्यक प्रक्रियामा दिगो समाधान परियोजनाले सहयोग गऱ्यो । जिल्लाबाट पुनर्निर्माण प्राधिकरण, जिल्ला नापी कार्यालयबाट जग्गाको अवलोकन तथा रेखाङ्कन भई जग्गा पास भएको छ ।

नयाँ वस्तीको नयाँ घर

सुष्मा न्यौपाने

‘आफ्नै नाममा जग्गा पास गरेर आफ्नै घर बनाएर बस्न पाउँदा संसारको सबैभन्दा खुसी र धनी मान्छे नै मै हुँ भन्ने लागेको छ’- सावित्री बोगटीले नयाँ घरतिर हेर्दै भनिन् । रसुवाको साविक सरमथली गाविस हाल नौकुण्ड गाउँपालिका फाम्चेतकी सावित्री ५२ वर्षकी भइन् । १४ वर्षको हुँदा कहिल्यै नदेखेको र नचिनेको केटासँग बाले विवाह गरिदिए । छोरीले पढ्न हुँदैन भनेर आमा/बाबुले पढाएनन् । विवाह भएर श्रीमान्को घरमा जाँदा त पहिल्यै अर्की विवाह गरिसकेका पो थाहा भयो । दुःखसुख गरेर उनी १ वर्ष श्रीमान्कै घरमा बसिन् । न माया, न सम्मान, न आफन्त, न सुख ? सधैंको पिरलो र दुःख खप्न नसकेपछि उनी सधैंका लागि माइतीघर फर्किइन् ।

केही समय आमा, बाबु र दाजुभाइसँगै बसिन् । दिनहरू बित्दै जाँदा परिस्थिति उनले सोचेजस्तो भएन । अर्काका लागि भार भएर बस्न हुँदैन भन्ने सोचिन् । बुबासँग थोरै जग्गा मागिन् । बुबाले पनि बाँचुन्जेल बस् भनेर दिए । अनि सानो घर बनाएर एकले बस्न थालिन् त्यसैमा ।

सावित्री भन्छिन्- ज्याला/मजदूरी गर्ने, भारी बोक्ने, मेलापात गर्ने गरिँ । त्यसबाट निर्वाह नभएपछि गाउँभन्दा माथि अर्काको घरको एउटा कोठा भाडामा लिएर होटल चलाएँ । जीविका चलेकै थियो । बा बिते । कसैले केही नभने पनि आफू बसेको घर आफ्नै नाममा नहुँदा कहिलेकाहीँ मनमा चिन्ता छाउँथ्यो । परिवारसँग जग्गा मेरै नाममा गरिदेऊ भन्ने आँट पनि आएन ।

२०७२ वैशाख १२ को भूकम्पले सावित्रीको पनि घर भत्क्यो । घरमा भएका थोरै अन्नपात, भाँडाकुँडा सबै पुरिए । भूकम्पले उनको घरमात्र भत्किएन । घरनजिकै पहिरो आएर बस्ती नै जोखिममा पऱ्यो । भूकम्पको कुरा सम्भँदै उनी थप्लिन्- भूकम्पले त लिनु सातो लियो नि । घर पनि भत्कियो । जसोतसो घर बनाउँ भने पनि पहिरोले दुःख दियो । पहिरोले नै थिचेर मार्ला भन्ने पिर । अन्त जग्गा थिएन । यस्तैमा तपाईँहरू (दिगो समाधान) कै सहजीकरणमा हाम्रो ठाउँमा भूगर्भविद् ल्याएर हामीलाई विस्थापितको सूचीमा पार्नुभयो । अनि अरू सहयोग पनि पाउन सकियो ।

दिगो समाधानको सहजीकरणमा भौगर्भिक अध्ययन भएपछि अरू छिमेकीसँगै सावित्री पनि जोखिमयुक्त बस्ती स्थानान्तरणको लाभग्राहीमा परिन् । जग्गा खोजी गर्ने, नापी गर्ने, जग्गा पासका लागि आवश्यक सिफारिस, कागजपत्र जुटाउने, मालपोतमा लगी जग्गा पास गर्ने सबै प्रक्रियामा दिगो समाधानले सहयोग तथा सहजीकरण गरेपछि उनले नौकुण्ड ३ पारच्याडमा ४ आना जग्गा पास गरिन् ।

‘जग्गा पास गरेर आफ्नै हातमा लालपुर्जा लिएको दिन जीवनमै धेरै खुसी भएकी थिएँ । भाइहरूसँगै मैले पनि जग्गा किनेँ । ऋणधन गरेर १ ढलानको घर बनाएँ । जग्गा किन्न र घर बनाउन गरी ५ लाख रुपियाँ सहयोग पनि पाएँ । घर बनाउँदा लागेको ऋण जसरी पनि तिरिहाल्लु’, सावित्रीले खुसीको आँसु भाँदै थपिन्- अब त म मरँ भने नि यही सम्पत्तिको मायाले पनि किरिया त गर्लान् । जिउँदो हुँदा पनि माया/सम्मान देलान् भन्ने लाग्छ । अब आफ्नै घरमा होटल चलाउने विचारसमेत गरेकी छिन् उनले । सावित्रीहरूले गाउँको नाम पनि नयाँ बस्ती राखेका छन् ।

सिकाइ, चुनौती
र असल अभ्यास

चुनौतीबिनाको पैरवी र मेहनतबाट आर्जन गरिएका उपलब्धि सम्भनालायक बिरलै हुन्छन् । दिगो समाधान परियोजना कार्यान्वयनका दौरानमा हामीले धेरै नै चुनौती सामना गर्नुभयो । केही हाम्रै कारणले भोग्यौं त केही बाह्य तत्वका कारण भोग्यौं । तर विस्थापित परिवार र भूमिहीनको मुहारमा केही हदसम्म खुसी फर्काउन भने अवश्य मद्दत गर्नुभयो । यो परियोजनाका क्रममा हामीले सामना गरेका चुनौती, सिकाइ र असल अभ्यासलाई यो खण्डमा समेटेका छौं ।

प्रमुख चुनौती

- हरेक फिल्ड भ्रमण गर्न/गराउनका लागि सरोकारवाला निकायका कर्मचारीले हाम्रो नियमभन्दा बढि दैनिक भत्ता खोज्ने प्रवृत्तिले गर्दा लक्ष्यअनुसारको उपलब्धि हासिल गर्न चुनौती भयो ।
- पुनर्निर्माण प्राधिकरण र नापी कार्यालयबीच खासै राम्रो समन्वय र सहकार्य नहुदाँ परियोजनाको काम समयमै सम्पन्न गर्न समस्या भयो । हामीले साँघुको काम गर्ने प्रयास त गर्नुभयो यद्यपि सोचे जति उपलब्धि भने हासिल हुन सकेन ।
- जिल्ला तहमा रहेको पुनर्निर्माण प्राधिकरणका कार्यालय प्रमुखहरू, वडा कार्यालय र गाउँपालिका कार्यालयमा कर्मचारीहरू फेरबदल भइरहनु पनि चुनौती बनेको थियो ।
- साविककै स्थानमा बसोबास गर्न स्वीकृति पाएका लाभग्राहीको जग्गा खोला र सडकको मापदण्डमा परेका कारण सुरक्षित आवास निर्माण गरी बसोबास गर्न समस्या भएको थियो । र यसरी निर्णय भएको भए पनि केही परिवारको भोगचलन गरेको जग्गाको क्षेत्रफल कम भएकाले आवास निर्माण गर्न कठिनाई भयो । जसका कारण पुनर्निर्माणमा ढिलाइ हुन पुग्यो ।
- विस्थापित भई शिविर (क्याम्प) मा बसेका क्षेत्र बजार नजिक भएको, रोजगारी र शिक्षाको अवसरहरू धेरै भएका कारण त्यस ठाउँ छाडी अन्यत्र जान नमान्नु पनि समस्याका रूपमा रह्यो । २ लाख रुपियाँमा जग्गा पाइने ठाउँ (सडकभन्दा पर) जान नमान्ने पनि देखिए । स्थानान्तरण भएका परिवारको पनि जीविकोपार्जनमा भने समस्या भएको छ ।

- आफ्नो समूह छाडेर छुट्टा-छुट्टै बस्न नमान्नु र भौगोलिक हिसावले जग्गा एकै स्थानमा बस्ने गरी ठूलो परिमाणमा खरिद गर्न सुरक्षित जग्गा नमिल्नु । पाए पनि महँगो हुनु । लाभग्राहीले आफ्नै थप लगानी गर्न नसक्नु । यसले पनि समयमै योजना गरिएका कार्यक्रमहरू सम्पन्न गर्नमा चुनौती थपिएको थियो ।
- निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूले जग्गा खरिद र अनुदानका लागि गर्ने सिफारिसलाई राजनीतिकरूपमा हेर्नु, आफ्नो कार्यकर्ता वा मतदाता छ भने सिफारिस चाँडै दिने र फरक छ भने अल्झाइरहने, लम्बाइदिने । सकेसम्म नदिने । स्वार्थअनुसार बसोबास गराउन खोज्नु, समुदाय समुदायबीच विवाद सिर्जना गराइदिनु जस्ता कारणले पनि उद्देश्य प्राप्तिलाई असहज बनाइदियो ।
- भूमिहीनका विवरण र कागजात सङ्कलन गर्दा दिगो समाधानका कर्मचारी मात्र फिल्डमा खटिनुपर्ने, प्राधिकरणबाट कोही पनि फिल्ड नजाने हुँदा सङ्कलित विवरण प्रमाणीकरण हुन, निर्णय हुन समय लाग्ने, लम्बाइदिने गरेका कारण पनि समस्या उत्पन्न भएको थियो ।
- जिल्ला समन्वय समितिको बैठकहरूमा साविकमा बस्ने भूमिहीन लाभग्राहीहरूको म्यानेजमेण्ट इन्फरमेसन सिष्टम प्रमाणीकरणको जिम्मा जिल्ला आयोजना कार्यान्वयन एकाइ (जिमाली) को थियो । यद्यपि ती सूची भेरिफिकेसन नभई जिल्ला समन्वय समितिबाट स्वीकृत भएकाले लाभग्राही दोहोरो परेका (एउटै नाम दोहोरिएर निर्णय भएको) थिए । दोहोरिएका लाभग्राहीलाई अर्को बैठकबाट लगत कट्टा गर्नुपर्ने जस्ता समस्या आएको थियो ।
- स्थानान्तरणको लाभग्राही हुनुअगाडि नै पुनर्निर्माणको समयसीमाका कारण अनुदान रकम लिइ जोखिम बस्तीमा नै आवास निर्माण गरेको लाभग्राहीले सुरक्षित स्थानमा स्थानान्तरणका लागि जग्गा खरिद गर्न नपाउँदा लाभग्राही मारमा परेका छन् । जसले गर्दा यस्तो समस्यामा परेका मानिस संस्था र कार्यरत टिमप्रति अनुग्रहित बनेका थिए । उनीहरूका लागि सहयोग गर्न नसक्नु अर्को चुनौती बन्यो ।
- गुनासोबाट आएका थप जोखिम लाभग्राहीको बस्ती स्थानान्तरण गर्न समस्या छ । उनीहरू पहिले नै स्वीकृत भएको एकीकृत बस्तीमा नै थपिएर बस्न चाहन्छन् । तर एकीकृत बस्तीमा त्यसरी बस्न पाउने वा नपाउने, जग्गा प्राप्त के हुन्छ जस्ता कुरामा अन्योल छ । यसमा स्पष्ट नभएकाले बस्ती स्थानान्तरणको प्रक्रियामा समस्या आएको छ । जसले गर्दा समयसीमाभित्र उनीहरूलाई पनि अन्य लाभग्राहीसह सहयोग गर्न सकिने स्थिति रहेन ।
- राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणले लाभग्राही सूचीमा समावेश गरेका सबै घरलाई स्थानान्तरणका लागि घडेरी खरिदबापतको अनुदान उपलब्ध गराएन । यसो हुँदा साविक जोखिमयुक्त क्षेत्रमै घर बनाएका, आफ्नो घरबास गर्न अयोग्य तथा खेतीपाती मात्र गरेको ठाउँमा जग्गा भएको आधारमा अनुदान रोक्का गरिदियो । अरूको जग्गामा घर बनाएका तर आफूले अनुदान पाए मात्र जग्गा खरिद गर्नु भनी मञ्जुरीनामा लिएका तथा सहमतिको आधारमा कारोबार गरेका परिवारलाई पनि अनुदान रकम उपलब्ध गराएन । यसले यस्तो समस्यामा परेका मानिसलाई सामाजिक र मानसिकरूपमा समेत समस्या परेको छ भने कतिपय ठाउँमा मानिस जोखिमयुक्त क्षेत्रमै बसोबास गर्ने कि नबस्ने भन्ने अन्योलमा छन् । उनीहरूले परियोजनाको टिमसँग सहयोगको आशा पनि राखेका थिए । यो विषयमा पटक-पटक प्राधिकरणमा पनि अनुरोध गरियो तर उपलब्धि भने हासिल हुन सकेन ।
- भूकम्पपीडित परिवारले निजी आवासका लाभग्राहीले आवास निर्माणको अनुदान लिई घर निर्माण गरेको स्थानमा पहिरोले क्षति गरेको र उक्त स्थानमा भौगर्भिक अध्ययन गर्दा जोखिम क्षेत्रका

लाभग्राही कायम भएका तर उनीहरूले घर निर्माणको अनुदान रकम लिइसकेका कारण देखाइ अनुदान नदिएकाले उनीहरूलाई साविक स्थानबाट अन्यत्र स्थानान्तरण गर्न सहजीकरण गर्न सकिएन। यसले उनीहरू जोखिमयुक्त क्षेत्रमै बसोबास गर्नुपर्ने बाध्यता छ।

- एकीकृत बस्ती विकास प्रयोजनका लागि सामूहिकरूपमा जग्गा खरिद भएको र त्यतिबेला नै सबैले सङ्कलन गरी राजस्व तिरेका, हाल कित्ताकाट गर्नुपर्ने र लालपुर्जा वितरण गर्नुपर्ने अवस्थामा नापी परिचालन र मालपोत कार्यालयमा रजिस्ट्रेसन पास गर्नका लागि दोहोरो राजस्व लाग्ने समस्या भएको तर लाभग्राही तिर्न नमान्ने। यस्तो समस्या समाधानका लागि पटक-पटक पुनर्निर्माण प्राधिकरणलाई अनुरोध गरिएको भए पनि हालसम्म कार्यान्वयन भएको छैन।
- स्थानान्तरणका लागि जग्गा खरिद र पुनर्निर्माणका लागि सहजीकरण गर्नुपर्ने। यस्तो क्रममा केही परिवार आफ्नो जिल्लाबाहिर गएर पनि जग्गा खरिद गरी बसोबास गर्नुपर्ने स्थिति आयो तर यसरी बाहिरी जिल्लामा जग्गा खरिद गरी पुनर्निर्माण गरेका परिवारलाई भने त्यहाँ सम्बन्धित स्थानीय तहले बसाइँ सराइको प्रमाणपत्र लगेर नबुझाएसम्म त्यस्तो घर/बस्तीलाई स्वीकार गरेको छैन। विकास निर्माणको योजना पनि दिन मानेका छैनन्। केही द्वन्द्वसमेत सुरु भएको छ। स्थानान्तरण भएको बस्तीमा विस्थापित र भूमिहीन परिवार राम्रोसँग बस्न नपाउनु र सहजीकरणका लागि गुनासो आइरहुन पनि परियोजनाका लागि चुनौती भएको छ।
- मानिस स्थानान्तरित भए पनि अभै प्रकोपको जोखिममा छन्। बस्तीमा पानीको अधिक अभाव हुनु र निकासको उचित व्यवस्था नहुनु बस्तीका लागि सबैभन्दा प्रमुख जोखिम हो। निकासका लागि जलग्रहण गर्ने पहल एक साधारण नयाँ समाधान हो जुन प्रत्येक समुदाय गर्न सक्षम छन्। स्थानान्तरण भएका लाभग्राहीलाई सामान्य जोखिम तथा मौसमी जोखिम कम गर्ने सरल तरिकाहरूमा उन्मुख गर्नुपर्छ।
- एकीकृत बस्तीहरूमा योजनाबाहेकका थप भौतिक पूर्वाधार निर्माणमा प्रतिबन्ध गरिएकाले

उनको सुरक्षा तालिमअन्तर्गत अनुदान रकम परिचालनमार्फतका परियोजनाहरू कार्यान्वयन गर्न कठिनाई भएको थियो ।

- सबै काम परियोजनाका कर्मचारीले नै गर्नुपर्छ भन्ने मान्यता यो अवधिभर समुदाय र सरकारी कार्यालयमा पाइयो । त्यसो हुँदा कार्यबोझ बढी हुँदा लक्ष्यअनुसार प्रगति हासिलमा चुनौती थपियो ।

प्रमुख सिकाइ

स्थानान्तरण

- पुनर्निर्माण प्राधिकरणसँगको समन्वयमा मात्र सीमित नभई अन्य सरोकारवाला निकायहरूसँग पनि समन्वय गर्दा काम गर्न सहज हुने रहेछ । जस्तै- नापी, मालपोत, जिल्ला प्रशासन, जिल्ला समन्वय समिति, स्थानीय तह र लेखापढी व्यवसायीहरूसँग पनि सम्बन्ध स्थापना गरी काम गर्दा सरलरूपमा काम गर्न र उपलब्धि ल्याउन सकियो । विस्थापित र भूमिहीनका समस्या सुनाउँदा लेखापढी व्यवसायीले पनि अति कम मूल्यमा लेखापढीको काम गरी परियोजनाले सघाए ।
- विस्थापित तथा भूमिहीन परिवारलाई उनीहरूको साविक स्थानभन्दा धेरै टाढा बसोबासका लागि सिफारिस गर्नु वा सहयोग गर्नुभन्दा जे/जस्तो हुन्छ, उनीहरूलाई साविक स्थान नजिक नै बसोबास गराउने, यदि सकिएन भने पनि आफ्नै जिल्लाभित्रको भूगोलमा स्थानान्तरण गराउनुपर्छ । यसो हुँदा बसाइँ सराइलगायतका समस्या कम आउँछन् । आफ्नो साविक ठाउँमा केही जीविकोपार्जन गरी जीवन निर्वाह गर्नका लागि पनि सहजता हुने देखियो ।
- सरोकारवाला निकाय र पत्रकारहरूलाई समय समयमा समस्या र चुनौतीका विषयमा पनि अवगत गराइरहने र छलफलहरू आयोजना गर्दा यस्तो अभियानमा उनीहरूको पनि चासो बढ्ने हुन्छ । उनीहरूले पनि सम्बन्धित निकायलाई काम छिटो गरिदिनका लागि ध्यानाकर्षण गराउने र चासो लिइदिने रहेछन् । यसरी सबैको चासो बढ्यो भने सम्बन्धित कार्यालय पनि सचेत हुने र काममा सहयोग गर्न बाध्य हुनेछन् ।
- समूहगत जग्गा खरिद गर्दा मालपोत कर्मचारीलाई फिल्डमै लगी रजिस्ट्रेशन पास गराउने कार्य गराउँदा सहज हुन्छ । यसो हुँदा लाभग्राहीलाई जिल्ला तहसम्म जानु र धेरै दिन बस्नुपर्ने बाध्यता पर्दैन भने खर्च धेरै कम हुन्छ । हामीले ठूला समूहमा हुने जग्गा रजिस्ट्रेशन पास गराउँदा यस्ता अभ्यास गर्नु ।
- सही सूचना प्रवाहका लागि जनप्रतिनिधिलाई प्रभावकारी अभिमुखीकरण गर्नुपर्छ । उनीहरूकै सहायताले लक्षित समूह पहिचान गरी प्रभावकारी सूचना प्रवाह गर्दा उत्तम हुने रहेछ । प्रभावकारी सम्वाद र छलफलले लाभग्राहीको समस्या समाधान गर्न सकिन्छ । जनप्रतिनिधिरूसँगको छलफल, सम्वाद र सहकार्यले चाँडो नतिजा निकाल्न सकिन्छ ।
- मौखिकरूपमा दिएका स्वीकृतिले काममा जनविश्वास कायम गर्न नसकिने र काम बिग्रिएपछि दोषारोपण हुने सम्भावना बलियो देखिन्छ । त्यसैले हरेक काममा लिखित निर्णय गर्नु उत्तम हुन्छ । प्रमाणसहितको वकालतले परिणाम पनि सही र सकारात्मक दिन्छ । र, संस्थागत परिचयलाई पनि उचाइमा पुऱ्याउँछ । त्यसैले लिखित प्रमाण र दस्तावेजलाई प्राथमिकतामा राखेर काम गर्नु लाभदायी हुन्छ ।
- सबै काम परियोजनाका कर्मचारीले नै गर्नुपर्छ भन्ने मान्यता हाल पनि समुदाय र सरकारी

कार्यालयमा देखिन्छ । सरोकारवालाहरूलाई आआफ्नो भूमिका र जिम्मेवारीअनुसार कामको बाँडफाँट गर्नु राम्रो हुन्छ । पुनर्निर्माणको काममा स्थानीय तहका वडाहरू, त्यहाँ काम गर्ने प्राविधिकहरू र जिल्लाका सम्बन्धित निकायलाई जिम्मेवार बनाउँदा नतिजा चाँडो निस्कन्छ ।

- भूमिहीन लाभग्राहीको सवाल सम्बोधन गर्न राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणलाई लामो समय लाग्यो । यदि स्थानीय तहलाई नै कानुनी अधिकार दिएर काम अगाडि बढाएको भए उनीहरूका सवाल निकै पहिले नै समाधान हुने थिए । लाभग्राही र क्षतिको वस्तुनिष्ठ पहिचान गर्नका लागि स्थानीय जनप्रतिनिधिलाई जिम्मेवार बनाउँदा प्रभावकारी हुने र काम छिटो हुने देखिन्छ ।
- विस्थापित परिवार र भूमिहीनको हकमा निजी आवास निर्माणका मोडेलहरू प्राधिकरणले तय गर्नेभन्दा पनि स्थानीय तहले गर्दा उपयुक्त हुने देखिन्छ । किनभने मानिसले आफ्नो आर्थिक हैसियतको घर बनाउन नसक्दा ऋण लाग्ने, समयमै निर्माण गर्न नसक्ने हुने रहेछ । यसले समग्र पुनर्निर्माणको प्रगतिमा नै प्रभाव पार्छ ।
- एकीकृत बस्ती विकास, आवास निर्माण, भौतिक संरचनाको विकासलगायत काममा स्थानीय तहको प्रत्यक्ष भूमिका हुने गर्छ । त्यसैले दिगो पुनर्निर्माणका लागि स्थानीय तहको सहभागिता र जिम्मेवारीलाई कानुनीरूपमै व्यवस्था गरिदिएको भए अझ प्रभावकारी हुने देखिन्छ । यसो गरिदिएर पुनर्निर्माण र पुनर्स्थापनाको काममा अझ बढी प्रभावकारी सहजीकरण हुने थियो ।
- हाम्रो जस्तो कम विकसित देशमा पुनर्निर्माण नतिजामुखी बनाउन बाह्य स्रोत, गैरसरकारी र निजी स्रोत परिचालन गर्नुपर्छ । पुनर्निर्माणको काम गर्न प्रभावित जिल्लाका स्थानीय तहहरूमा सरकारी संरचना, गैरसरकारी संस्था, निजी क्षेत्र, बैङ्क तथा वित्तीय क्षेत्रहरूको उपस्थिति अनिवार्य रहन्छ । कतिपय ठाउँमा सरकारी स्रोतभन्दा गैससले सहयोग गरेको ठाउँमा पुनर्निर्माण प्रभावकारी भएको र समयमै सकिएको छ । यसैले विस्थापित तथा भूमिहीन परिवारका लागि जग्गा व्यवस्थापन भइसकेको ठाउँमा घर निर्माणको जिम्मेवारी निजी क्षेत्र तथा गैससलाई दिँदा प्रभावकारी हुने देखिन्छ ।
- पुनर्निर्माणलाई छरितो बनाउने हो र लाभग्राहीलाई सकेसम्म नजिकै सेवा दिने हो भने यस्तो काम

गर्ने निकायका संरचनाहरू/सेवा दिने ठाउँहरू सम्बन्धित स्थानीय तहमै हुनुपर्छ। स्थानीय तहमा गर्ने कामको समन्वय र नियमन भने स्थानीय तहले गर्नु उचित हुन्छ। कामको मात्र नभएर सम्पूर्ण कर्मचारीको रेखदेख र नियमन पनि स्थानीय तहले नै गर्नुपर्छ। यसले लाभग्राहीको सास्तीलाई कम गर्नुका साथै स्थानीय तहको अपनत्व र जिम्मेवारीपना बढाउँछ। पुनर्निर्माण छरितो र नतिजामुखी हुन्छ।

- जग्गा खरिद र रजिस्ट्रेशन पास समूहगतरूपमा गर्दा भने केही सहज र छिटो हुन्थ्यो। केही अलि ठूला समूहका लागि त फिल्डमै मालपोत कार्यालयका कर्मचारी लगी जग्गा रजिस्ट्रेशन पास गराउनका लागि सहजीकरण गरिएको थियो। यसो गरिँदा भने जिल्ला सदरमुकामसम्म धेरै मानिस जानु नपर्ने र खर्च पनि अति नै कम हुने थियो भने समय पनि बचत हुन्थ्यो। हामीले अधिकतम सङ्ख्या हुँदा कर्मचारीहरू फिल्डमै लागेर रजिस्ट्रेशनको काम गर्न सहजीकरण गरेका थियौं।

प्राविधिक सहायता

- राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरण र स्थानीय सरकारले आधुनिक इन्जिनियरिङ प्रविधिहरूको साथ स्थानीय भाषा मिसाइएको संरचनाको वकालत र प्रवर्द्धन गर्नुपर्छ। यसले पारम्परिक कमजोर संरचनाप्रतिको गलत धारणा हटाइ र सांस्कृतिक सम्पदाको सौन्दर्य कायम गर्न मद्दत गर्छ।
- कागजातहरूको स्वीकृति, आधिकारिकता र निर्णयहरूको ढिलाइले स्थानान्तरणका लाभग्राही परिवारहरूको विश्वासलाई बिस्तारै कमजोर बनाउँदैछ। जसका कारण उनीहरूले जोखिमपूर्ण विकल्पहरू अपनाउन सक्छन् जसले एकीकृत बस्तीको लगानीलाई अप्रभावकारीरूपमा प्रतिपादन गर्छ।
- जग्गा खरिद गर्नुअघि स्थानीय सरकारका अधिकारीहरूद्वारा जग्गा र स्थानको पूर्ण भौतिक र सामाजिक-आर्थिक मूल्याङ्कन प्राप्त गर्नु आवश्यक छ। यसले योजनाबद्ध र प्रभावकारी ढङ्गले वितरण सुनिश्चित गर्छ।
- यदि निरन्तर जीविकोपार्जनका विकल्पहरू र अवसरहरूका लागि सहयोग र प्रक्रियामा एकीकृत नगरिएमा एकीकृत बसोबास आकर्षक हुने छैन र एकीकृत बस्तीलाई विस्थापित र बेवास्ता गर्नेछन्।
- विभिन्न डिपिआर अवयवहरूको कार्यान्वयनका लागि उपलब्ध सीमित स्रोतहरूको विचार गरी प्राथमिकतामा आधारित दृष्टिकोण अपनाउन आवश्यक छ। सबै योजना एकै पटकमा कार्यान्वयन गर्न आवश्यक पर्दैन।
- एकीकृत बस्तीको अवधारणा प्रकोपबाट प्रभावित व्यक्तिहरूको स्थानान्तरणमा मात्र सीमित हुन आवश्यक छैन। नेपालको हिमाली भेगहरूमा थोरै थोरै गरी ठूलो सङ्ख्यामा हिमाली बासिन्दा छरिएका छन्। यसले केवल त्यस्ता परिवारलाई विद्यालय, स्थिर रोजगारी, बिजुली, सडक र अन्य आधारभूत सुविधाको पहुँचमा गाह्रो बनाउनेमात्र नभई स्थानीय सरकारहरूलाई यस्ता सबै दुर्गम क्षेत्रमा पुनर्चुनौतीपूर्ण वातावरण सिर्जना गर्छ। एकीकृत बस्तीले ती घर/परिवारलाई एकै ठाउँमा ल्याउँछ र यी बस्तीका वरिपरि त्यस्ता सुविधा सहजै र केन्द्रित गर्न सक्छन्।
- जग्गा खरिद गर्नुभन्दा पहिले जीविकोपार्जन, पहुँच र घर निर्माण सम्भाव्यताका लागि उचित सामाजिक अध्ययन र सर्वेक्षण गरी यस्तो एकीकृत बस्तीहरूको विकासलाई सजिलो बनाउन सकिन्छ र एकीकृत बस्तीहरूका लागि दिशानिर्देशहरू परिमार्जन गर्न सकिन्छ।

- बाँस, स्लेट र काठ प्रयोग गर्ने, पुरातन वास्तु संरचना अभ्यासहरूको सुरक्षा र दिगोपनलाई पूरक बनाउन आधुनिक इन्जिनियरिङ विधिहरू प्रयोग गरेर संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्नुपर्छ। जग्गाको विकास र घरहरूलाई समूहगत गर्नका निम्ति हिमाली भूभागहरूको भिरालो स्थिरताको अध्ययन र अनुसन्धान गरिनुपर्छ। यस विकासले परम्परा र दिगोपनमा केन्द्रित भई भविष्यका शहरहरू विकास गर्ने बाटो निर्माणमा पनि सहयोग पुऱ्याउन सक्छ।
- लाभग्राहीहरू आफ्नै क्षमतामा आवास निर्माण गर्दछन्। निर्माण गरिएका घरका साथै बहुजोखिम प्रतिरोधक घर निर्माण गर्नका लागि इन्जिनियरिङ सुपरीवेक्षण महत्वपूर्ण छ।
- निर्माणाधीन कामका लागि तत्काल न्यूनतम आवास मापदण्डहरू पालना गर्न इन्जिनियरिङ सुपरीवेक्षण आवश्यक छ। प्रत्येक स्थानान्तरण गर्ने परिवारले स्वामित्वको भावना राख्नुपर्छ। घर निर्माणबाहेक अन्य भौतिक, आर्थिक र सामाजिक पूर्वाधारहरूको विकास वा स्तरोन्नतिमा जोड दिनुपर्छ। लाभग्राही मौसमी जोखिमहरू र नयाँ ठाउँमा स्थानान्तरण गर्नुअघि जोखिम न्यूनीकरण गर्ने सरल तरिकाहरूमा उन्मुख हुनुपर्छ।
- कुनै पनि स्थानान्तरण र पुनःस्थापना, समुदायबाट पहल गरिएको, राज्य र दाताको उचित सहयोगबाट सञ्चालित र व्यवस्थित हुनुपर्छ र कुनै पनि विस्थापितविरुद्ध नहुने गरी विशिष्ट सामाजिक, आर्थिक र सांस्कृतिक सुरक्षा समावेश भएको हुनुपर्छ। नयाँ बसोबास गरेको वातावरणमा प्रत्येक स्थानान्तरित परिवारहरूमा स्वामित्वको भावना हुनुपर्छ। ढल निकास स्थापना भए तापनि घर धनीले छानाबाट पानी सङ्कलन गर्न असफल भएको हुँदा उनीहरूमा स्वामित्वको अभाव देखिन्छ।
- अर्को ठाउँमा आवास निर्माण गर्नुभन्दा पनि भौतिक, आर्थिक र सामाजिक पूर्वाधारहरूको विकास वा स्तरोन्नतिमा जोड दिइनुपर्छ। मूल्याङ्कनका क्रममा केही स्थानान्तरित बस्तीहरूमा सेवाहरूको अनुपस्थिति भए त्यसमा स्पष्टरूपमा उल्लेख गरिएको छ। पूर्वाधार सेवाहरूमा भएको पहुँचले राम्रो जीवन र राम्रो आर्थिक अवसरहरूको सङ्केत गर्छ।
- दिगो समाधानले योजना, डिजाइन र एकीकृत बस्ती विकासमा समुदायहरूको आवश्यकता, चाहना र स्थानान्तरित बस्तीको स्वीकृतिमा ध्यान केन्द्रित गरी लचिलोपन अपनाउनुपर्छ। धेरै सञ्चार माध्यममा सामाजिक आर्थिक सुरक्षाबिना एकीकृत बस्तीको अपर्याप्ततालाई केन्द्रित गरी समाचार लेखिएका छन्। उत्रिएका छन्। पाठ्यपुस्तक डिजाइनले लाभग्राहीहरूको पुनर्स्थापनालाई आत्मसात गर्न सक्दैन।

उनको सुरक्षा

- एकिकृत बस्तीमा आवश्यक सामान्य भौतिक पूर्वाधारको व्यवस्था हुनुपर्छ। उनको सुरक्षा कार्यक्रमअन्तर्गत निर्माण भएका सामुदायिक केन्द्र, खानेपानीको सुविधा, शौचालय र नुहाउने ठाउँ जस्ता संरचनाबाट स्थानान्तरित समुदायका बासिन्दालाई मात्रै नभई त्यहाँका स्थानीय बासिन्दालाई पनि फाइदा भयो
- प्राविधिक र लैङ्गिक तालिमहरू लगातार एउटै प्रशिक्षणकले सहजीकरण गरेमा समूहका सदस्यहरू र प्रशिक्षकबीच विश्वास र आत्मीयता कायम हुनेरहेछ।

- गृहकार्य र हाजिरीबाट प्राप्त हुने थप अनुदान रकमले तालिमका सहभागीलाई प्रत्येक तालिममा उपस्थित हुन प्रोत्साहित गर्छ ।

असल अभ्यास

- जग्गा खरिद र बिक्री गर्ने क्रममा लाभग्राहीलाई आर्थिक भार कम गराउनका लागि परियोजनामा कार्यरत टिमले लिखतका लागि आवश्यक कार्यमा सघायौं । यसो हुँदा जग्गा रजिस्ट्रेसन पास गर्दा लेखापढी व्यवसायीलाई दिनुपर्ने रकम भारी छूट गराउन पहलकदमी लियौं । साविक १५ सयदेखि ५ हजार रुपियाँ जग्गा पास गर्दा लेखापढीले सहयोग गरेबापत भनेर लिने गर्दा रहेछन् । हामीले त्यसलाई अधिकतम ५ सय रुपियाँभन्दा बढ्न दिएनौं । अझ कतिपयको त निःशुल्क पनि गरायौं ।
- कुनै पनि समस्या आइपर्दा सरोकारवाला प्रतिनिधि भेला गराइ छलफल गरिहाल्ने, जिल्लाबाट समाधान हुन नसक्ने समस्याका लागि समाधानको उपाय खोज्नका लागि सरोकारवालाहरूकै साथमा डेलिगेसन जाने वातावरण तयार गर्नु र डेलिगेसन, छलफल र सम्वादबाट समाधानका उपाय पनि खोज्यौं ।
- विपन्न परिवार, ज्येष्ठ नागरिक र अपाङ्गता भएका परिवारलाई सहज तरिकाले जग्गा रजिस्ट्रेसनका लागि जिल्ला प्रशासन कार्यालय, मालपोत कार्यालय, नापी कार्यालयसँग समन्वय गरी स्थानीय स्तरमा नै शिविर सञ्चालन गरी सेवा उपलब्ध गराइयो । यसले समय र खर्च व्यवस्थापनमा मद्दत पुग्यो ।
- भूमिहीन लाभग्राही कायम गर्न र उनीहरूको जग्गा पासको प्रक्रियामा अन्य सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थासँग समन्वय र हातेमालो गरियो । जसले गर्दा तथ्याङ्क सङ्कलन, लाभग्राही कायम गर्न र पुनर्निर्माणको काममा लक्ष्यअनुसार काम गर्न सजिलो भयो । जिल्ला र समुदायस्तरका सरोकारवाला निकायहरूका साथमा निरन्तर दबाब सिर्जनामार्फत गरिएको पैरवी कार्यले सफलता हासिल गर्न सकियो
- स्थानीय तहहरूसँग नियमित समीक्षा र अन्तर्क्रिया गरियो । यसले पालिका र वडालाई लाभग्राहीको पुनर्निर्माणको कामलाई सरल, सहज बनाउन र आवश्यक सहयोग गर्न तत्पर बनायो । वडाले नै पुनर्निर्माण प्राविधिकहरूको समेत अनुगमन गर्न थालेपछि उनीहरू पनि भूमिहीन र जोखिम क्षेत्रका लाभग्राहीको काम गर्न तत्पर भए ।
- लगत सङ्कलनलाई प्रभावकारी बनाउन भूमि अधिकार मञ्चका अगुवा र वडाको सिफारिसमा स्थानीय स्वयम्सेवकहरू परिचालन गरी लगत सङ्कलन गरियो । कतिपय वडामा वडा सदस्यहरूले समेत सो काम गरे । अनुशिक्षण गरी परिचालन गर्दा एकदमै प्रभावकारी भयो ।
- लाभग्राही, जग्गा धनी, निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू, राष्ट्रसेवक कर्मचारीबीच समन्वय र सहकार्यका लागि हरबखत प्रयास गर्नु र लाभग्राहीलाई अधिकतम हित हुने र प्रभावकारी कार्य गर्न/गराउनका लागि वकालत गरिरह्यौं ।
- हरेक कार्यक्रममा सरलता, कम व्ययभार पर्ने, पारदर्शिता, मितव्ययिता र बिद्यमान नीति/नियमलाई पछ्याइरह्यौं । संस्थागत नीतिको अधिकतम अनुसरण गर्नु ।

पिपुल इन नीड

पिपुल इन नीड सन् १९९२ मा चेक गणतन्त्रमा स्थापना भएको एउटा गैरनाफामूखी अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्था हो। यो संस्था वि.स. २०७२ साल बैसाख १२ गते आएको विनाशकारी महाभूकम्पपछि मानवीय सहायताको कार्यक्रम लिएर पहिलो पटक नेपाल आएको थियो। आफूना शुरुवाती दिन देखि नै यस संस्थाले नेपालका दुर्गम क्षेत्रका सीमान्तकृत समुदायका मानिसहरूका साथै उमेर र लैङ्गिक कारणले सीमान्तकरणमा परेका समुदायका पक्षमा पैरवी गर्दै आएको छ। साथसाथै उनीहरूका आवश्यकताहरूको धेरथोर सम्बोधन गर्न प्रभावकारी भूमिकासमेत वहन गरिरहेको छ। पछिल्ला दिनहरूमा यस संस्थाले नेपालको विनाशकारी महाभूकम्प पछिको पुननिर्माण अभियानमा कोही पनि प्रभावित र नाजुक स्थितिमा रहेका पीडितहरू बञ्चित हुन नपरोस् भन्ने मानवीय अभिप्रायलाई आत्मसाथ गर्दै काम गरिरहेको छ।

सामुदायिक आत्मनिर्भर सेवा केन्द्र

‘आत्मनिर्भर केन्द्र’ भूमि तथा कृषि व्यवस्थामा समग्र सुधार र जोताहा किसानको भूमि अधिकारको पक्षमा विगत अढाई दशकदेखि क्रियाशील सामाजिक संस्था हो। यो संस्थाले भूमि अधिकारबाट वञ्चितहरूको सचेतीकरण र सङ्गठन, प्रगतिशील भूमि-कृषि व्यवस्थाको पक्षमा जनमत निर्माण र कार्यगत अनुसन्धान गर्दै आएको छ। त्यसैले यो संस्था भूमिसम्बन्धी सरोकार भएका सङ्घ/संस्था, नीतिनिर्माता र बौद्धिक अध्येताका लागि समेत राष्ट्रिय स्रोत संस्थाका रूपमा परिचित छ।

न्यायपूर्ण भूमि-कृषि व्यवस्थालाई दिगो रूपमा स्थापित र व्यवस्थापन गर्न सशक्त एवं सक्षम स्थानीय सरकारको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ। त्यसका लागि कृषि कर्ममा संलग्न किसानहरूको स्थानीय संगठनलाई बलियो बनाउनुपर्छ। साथै लोकतान्त्रिक ढङ्गले निर्वाचित स्थानीय सरकारलाई संविधान प्रदत्त अधिकारहरूको उच्चतम प्रयोग गर्न सक्षम बनाउन पनि ‘आत्मनिर्भर केन्द्र’ सदा सक्रिय रहँदै आएको छ। भविष्यमा पनि यही दिशामा काम गर्दै जाने छ।

‘सामुदायिक आत्मनिर्भर सेवा केन्द्र’ को नामबाट वि.सं. २०४९ साल चैतमा सिन्धुपाल्चोकमा स्थापित यो संस्था सुरुका केही वर्ष समुदायको सबलीकरण र सामुदायिक विकासका विभिन्न काममा संलग्न भयो। ग्रामीण गरिबीको मूल जरा अन्यायपूर्ण भूमि व्यवस्थाको रूपान्तरणमा केन्द्रित हुने निर्णय गरे पछि ‘आत्मनिर्भर केन्द्र’ भूमि अधिकार र भूमि तथा कृषिमा समग्र सुधारको सवालमा काम गर्दै आएको हो। न्यायपूर्ण भूमि-कृषि व्यवस्था नेपालको संविधानले दिशानिर्देश गरेको लोकतन्त्र र समतामूलक अर्थतन्त्रको जग हो। भविष्यमा पनि ‘आत्मनिर्भर केन्द्र’ ले सञ्चालन गर्ने कुनै पनि क्रियाकलाप, परियोजना वा अभियान जनमुखी भूमि व्यवस्था र दिगो, जैविक र पर्यावरणमैत्री कृषि प्रणाली सुदृढीकरणको लक्ष्यसँग प्रत्यक्षरूपमा गाँसिएको हुनेछ।

स्कट विल्सन नेपाल

एस.डब्लु.नेपाल प्रालि विकासका विविध क्षेत्रमा विज्ञ सेवा प्रदान गर्ने नेपाली परमर्शदाता संस्था हो। वि.सं. २०५७ सालमा स्थापना भएको यस संस्थाको कार्यलय महाराजगन्ज काठमाण्डौमा रहेको छ।

पूर्वाधार विकास र अनुगमन मुल्यांकन तथा सिकाई गरी यसको दुई वटा प्रभाग रहेका छन्। संस्थाले भौतिक पूर्वाधार निर्माण र विकासका क्षेत्रमा ईन्जिनियरिङ्ग सेवा प्रदान गर्दछ। ग्रामीण सडक निर्माण, गोरेटो बाटोको निर्माण, खानेपानी आयोजना निर्माण तथा मर्मत सम्भार, भूकम्प प्रतिरोधी निजी आवास निर्माण, सामुदायिक विद्यालय भवनहरूको अनुगमन गर्ने, निरीक्षण गर्ने काम गर्दछ। साथै विभिन्न आयोजनाको आधार रेखा सर्वेक्षण, मध्यावधिक मुल्यांकन तथा अन्तिम मुल्यांकन लाभग्राही सन्तुष्टि सर्वेक्षण एवं आयोजना मुल्यांकन जस्ता सेवा प्रदान गर्दछ।